

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

Економічний факультет
Кафедра міжнародної економіки та світового господарства

Реєстр № _____
Нормоконтролер

«До захисту»
В.о. зав. кафедри
к. е. н., доц. Шуба Т.П.

**ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ
ПОЛІТИКИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконав:
студент 2-го курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти
денної форми навчання
гр. ЕМ-61

Микита ПОВТОРІХІН

Науковий керівник:
к. е. н., доцент

Тетяна КІМ

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ.....	8
1.1. Сутність поняття і типологія економічних санкцій.....	8
1.2. Етапи еволюції та методологія оцінки ефективності застосування економічних санкцій в міжнародній політиці.....	18
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ.....	34
2.1. Причини застосування і очікувані результати дії економічних санкцій.....	34
2.2. Вплив економічних санкцій на світову економіку.....	48
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В ПОЛІТИЦІ СТРИМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ.....	61
3.1. Ефективність застосування санкцій як інструменту протидії військовій агресії РФ проти України.....	61
3.2. Зміни політико-економічної позиції України в умовах санкційного тиску на РФ і перспективи санкційної політики.....	80
Висновки до розділу 3.....	94
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобальної нестабільності та загострення геополітичних конфліктів економічні санкції дедалі частіше виступають актуальним інструментом впливу на міжнародні відносини. Застосування економічних санкцій стало поширеною практикою у світовій політиці, оскільки вони дозволяють державам реалізовувати свої стратегічні інтереси без застосування військової сили, що робить цю тему ще більш актуальною в умовах сучасного світу. З точки зору провідної протягом 1990-2020-х років політики лібералізації зовнішньоекономічної політики у світі застосування економічних санкцій протирічить ідеології вільного ринку, однак країни в сучасному світі нерідко застосовують їх. Для України тема економічних санкцій є особливо важливою з огляду на військову агресію росії, яка в 2014 році анексувала Крим, а у 2022 році розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Це зумовило застосування широкого спектра міжнародних санкцій проти росії, спрямованих на послаблення її економічного потенціалу та здатності вести агресивну політику.

Дослідження застосування в міжнародній політиці економічних санкцій та визначення їх ефективності в сучасній глобальній економіці є актуальним з огляду на те, що ці заходи визнані міжнародною спільнотою, як один з головних мирних інструментів впливу на державу-агресора, з метою обмеження її фінансових, енергетичних та військових можливостей. Таким чином, економічні санкції розглядаються як один із ефективних способів стримування агресії та крок до мирного розв'язання міжнародних конфліктів. Крім того, санкції, накладені на країну, що порушує норми міжнародного права, впливають на економічне становище країни, на яку націлені дії порушника, а також на інші країни та світову економіку в цілому через високий рівень відкритості національних економік в епоху глобалізації, що робить аналіз наслідків санкційного впливу особливо важливим.

Наукові дослідження санкцій, зокрема економічних санкцій проти росії, в останні роки активно розвиваються, через значні політичні та економічні трансформації, що розпочалися внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну. Останні дослідження вказують на те, що санкції мають як позитивний, так і негативний вплив на економіку росії, проте їхня ефективність залишається спірною через виявлені прогалини та можливості обходу обмежень.

Ступінь наукової вивченості. Дослідженням питань міжнародно-правових аспектів застосування економічних санкцій приділялася увага таких закордонних науковців, як А. Керн, Г. Хафбауер, М. Нойенкірх, К. Елліотт, Е. Ешфорд, Р. Абдуллаєв та Н. Резнікова. У своїх дослідженнях вони показали, що економічні санкції мають руйнівний ефект на майже всі складові валового внутрішнього продукту, причому найбільший негативний вплив спостерігається впродовж перших двох років після введення санкцій.

А. Керн досліджував політичні та економічні наслідки санкцій у міжнародних відносинах. Г. Хафбауер автор робіт про економічні санкції та їх ефективність. К. Елліотт вивчав механізми накладення санкцій і їх вплив на країни-цілі. Е. Ешфорд спеціалізувався на економічних санкціях у контексті глобальної економіки. Ф. Ноймайєр спеціалізується на аналізі санкцій в контексті європейської зовнішньої політики та їх впливу на міжнародні відносини.

Проблема економічних санкцій, зокрема їхнього впливу на економіку України та росії, є предметом активного вивчення такими вітчизняними вченими. С. Корсунський, В. Василенко, Д. Кулеба, О. Гарань, Ю. Тищенко, та інші, зробили значний внесок у вивчення використання санкцій як інструменту дипломатії та економічного тиску, зокрема у контексті агресії росії проти України та міжнародної реакції на ці події.

Отже, попри великий обсяг досліджень у сфері економічних санкцій, певні аспекти, зокрема довгострокові ефекти санкцій на інноваційні процеси, адаптацію підприємств та макроекономічні політики, потребують глибшого вивчення. Крім того, недостатньо досліджено, як саме економічні санкції можуть

визивати структурні перетворення в економіці, що є важливим для формулювання рекомендацій щодо ефективного використання санкцій у міжнародній політиці.

Метою роботи є на основі аналізу змін показників розвитку національних економік під дією економічних санкцій визначити ступінь впливу санкцій на країну і її конкурентну позицію, оцінити ефективність санкцій як інструменту міжнародної політики та узагальнити напрями вдосконалення національної зовнішньоекономічної політики в умовах санкційного тиску.

На підставі мети були сформульовані та вирішені наступні **завдання** дослідження:

- висвітлити сутність поняття і типологію економічних санкцій;
- узагальнити етапи еволюції та методологію оцінки ефективності застосування економічних санкцій в міжнародній політиці;
- дослідити причини та очікувані результати застосування економічних санкцій країнами світу;
- проаналізувати вплив економічних санкцій на світову економіку;
- оцінити ефективність санкцій у стримуванні агресії РФ проти України;
- дослідити зміни політико-економічної позиції України в умовах санкційного тиску на РФ і перспективи санкційної політики.

Об’єктом дослідження є економічні санкції як інструмент міжнародної політики.

Предметом дослідження є ефективність та наслідки міжнародної санкційної політики.

Методи дослідження. У ході виконання роботи були використані наступні методи дослідження:

- принцип розвитку та історизму – для визначення етапів еволюції економічного впливу санкцій, а також дослідження трансформацій глобальних процесів у контексті міжнародного тиску;

- метод узагальнення – для аналізу сутності економічних санкцій, класифікації їх типів, а також виявлення причин і механізмів впливу на економіку країн світу;
- метод аналізу та синтезу – для оцінки впливу санкцій на світову економіку, а також на економіки росії та України;
- графо-аналітичний метод – для візуалізації наслідків економічних санкцій, їх впливу на ключові економічні показники економіки, та міжнародну торгівлю.

Апробація результатів дипломного дослідження. Повторіхін М. В. Вплив економічних санкцій на міжнародну торгівлю деяких країн в умовах перетворень глобальної економіки. Модернізація та сучасні українські та світові наукові дослідження: матеріали VII Міжнародної студентської наукової конференції, м. Чернігів, 6 грудня, 2024 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОСГруп», 2024. — с. Електронні текстові данні. — Режим доступу: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter-06.12.2024>

Структуру кваліфікаційної роботи магістра складають вступ, 3 розділи та висновки. Робота викладена на 112 сторінках тексту, містить 5 таблиць, 17 рисунків. Список використаних джерел налічує 87 позицій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність поняття і типологія економічних санкцій

Процеси глобалізації світової економіки та активний розвиток міжнародних відносин, попри оптимістичні очікування, не призвели до ліквідації гострої конкуренції між державами. Суперечки за контроль над ресурсами, енергетичними активами та ринками збуту товарів і послуг залишаються ключовими джерелами напруги. Ці конфлікти, обумовлені національними інтересами, часто виникають у сфері міжнародних економічних відносин. Регулювання таких суперечок покладається як на самі сторони (через двосторонні чи багатосторонні угоди), так і на міжнародні організації, які мають відповідні повноваження. Серед таких структур виділяються ООН (Рада Безпеки, Економічна та соціальна рада, Міжнародний суд), Світова організація торгівлі, Європейська Комісія та інші регіональні та глобальні органи.

У сучасному світі пошук компромісів та взаємного врахування інтересів набуває особливого значення в умовах зростаючої політизації міжнародної торгівлі. Концепція вільної торгівлі часто стає заручником торговельних воєн та інших форм недобросовісної конкуренції. На цьому тлі економічні санкції набули надзвичайної ваги в міжнародних відносинах. Їх застосування є засобом впливу на держави, що порушують загальноприйняті міжнародні норми.

Тема санкцій, їхнього правового регулювання, економічних механізмів та політичного впливу є багатогранною і належить до міждисциплінарної сфери, що охоплює інтереси юристів, економістів, політологів, соціологів та медіааналітиків. У теоретичному сенсі вони є міждисциплінарним інструментом, який використовується з метою досягнення певних політичних цілей. У

сучасному контексті важливо забезпечити чітке формулювання та уніфікацію поняття «санкції».

Термін «санкції» походить від латинського *sanction* («непорушна постанова») і в сучасному міжнародно-правовому середовищі визначається як «захід впливу (економічного, політичного чи військового характеру), застосований до держави, яка порушила міжнародні угоди». По суті, санкції є формою примусового впливу, спрямованого на досягнення визначених цілей у міжнародних відносинах [1, с. 59–75].

Сучасна практика демонструє широкий спектр примусових заходів, які поділяються на:

- постфактум (як реакція на порушення);
- превентивні (для запобігання порушенням).

До економічних інструментів впливу належать торговельні обмеження, антидемпінгові заходи, ембарго, економічні бойкоти, контрзаходи та інші види санкцій. Кожен із цих механізмів має специфічні особливості та вплив на економічну систему як об'єкта, так і суб'єкта міжнародних відносин [2, с. 179–197].

Ю. Седляр підкреслює, що світовий досвід застосування санкцій демонструє їхню роль як важливого інструменту зовнішньополітичного впливу. Водночас це породжує низку важливих питань, ключовими серед яких є ефективність таких заходів. Зокрема, це стосується зменшення негативних наслідків для цільової країни та третіх держав, обмеження суверенітету через втручання у внутрішні справи, оцінки політичних ризиків, а також прогнозування розвитку ситуації у цільовій державі та глобальних політичних наслідків застосування санкційних механізмів загалом [3, с. 412].

Економічні санкції є найбільш поширеним видом міжнародних обмежувальних заходів. Вони зазвичай реалізуються як спрямовані обмеження або загрози, що мають на меті обмеження звичних торговельних чи фінансових відносин між країнами. Основною ознакою таких заходів можна вважати їх зовнішньополітичну спрямованість. Таким чином, економічні санкції слід

розглядати як засіб завдання економічної шкоди чи збитків іншій державі з метою припинення або зміни її агресивної політики.

Сучасні теоретичні підходи до вивчення економічних санкцій фокусуються на двох основних аспектах:

- санкції розглядаються як інструмент тиску на державу-об'єкт для досягнення політичних цілей;
- як засіб взаємного стримування для запобігання конфліктам або обмеження ескалації.

Дослідження останніх років демонструють зростання інтересу до обох цих теоретичних моделей, оскільки вони відповідають новим викликам глобальної політики, де конфлікти можуть бути як асиметричними, так і багатосторонніми. Зокрема, моделі "тиску" і "взаємного стримування" є домінантними в наукових дискусіях, адже вони враховують економічну інтеграцію та високий рівень залежності держав від глобальних фінансових і технологічних систем.

Науковці, серед яких Ж. Каetano, А. Галего, А. Калейро активно розробляють ці теоретичні підходи для детального аналізу впливу санкцій на політику держав. Вони акцентують увагу на різноманітних аспектах застосування санкцій, включаючи їх вплив на економічну стабільність, політичну динаміку та міжнародні відносини в умовах зростаючої глобалізації та економічної інтеграції [4].

Модель тиску зосереджується на тому, що економічні санкції є інструментом примусу, який дозволяє державам накладати економічні обмеження на агресора, змушуючи його змінити політичний курс. Це передбачає, що економічні труднощі, які виникають внаслідок санкцій, створюють внутрішній тиск, що впливає на політичну поведінку держави. Модель тиску є найефективнішою у випадках, коли санкції мають системний характер і обмежують доступ до критичних ресурсів, таких як фінанси та технології.

У моделі тиску важливим є також психологічний ефект санкцій, який спонукає до політичної поступки. Санкції проти росії після повномасштабного

вторгнення в Україну стали прикладом такого підходу, коли економічні обмеження на ключові сектори — фінансовий та енергетичний — створили значний економічний і політичний тиск на еліту країни. зазначає, що модель тиску у випадку з росією набуває комплексного характеру, оскільки поєднує фінансові, секторальні й індивідуальні санкції, які не лише обмежують економічні можливості, а й значно посилюють внутрішній опір та економічну нестабільність [5].

Модель взаємного стримування розглядає санкції як засіб запобігання подальшій ескалації конфлікту. Вона ґрунтується на припущенні, що економічні обмеження можуть бути ефективними як механізм стримування, що зменшує ризик активної конфронтації. Наприклад, санкції проти Північної Кореї, введені для стримування її ядерних програм, створюють передумови для політичного врегулювання, оскільки обмежують можливість країни інвестувати у військові технології, залишаючи можливість дипломатичних переговорів.

Модель взаємного стримування набуває особливої важливості в умовах нових конфліктів, де участь декількох великих держав у санкційних заходах стає ключовою умовою успішного їх застосування [6, 438–477]. Антиросійські санкції 2022 року є спробою не лише змусити росію змінити свою політику, а й продемонструвати готовність Заходу до довготривалого економічного тиску як форми стримування. Таким чином, санкції стають механізмом підтримання міжнародної безпеки та водночас сигналом для інших країн щодо неприпустимості порушення міжнародного права.

На думку провідних фахівців Інституту міжнародної економіки (США) Г. Хафбаєра, Дж. Шота та К. Еліот, економічні санкції можна визначити як навмисний захід, ініційований урядом, що передбачає відмову або загрозу відмови від звичайних торговельних чи фінансових взаємин з конкретним суб'єктом міжнародних відносин [7, с. 3].

Зазвичай економічні санкції застосовуються не лише для покарання за вже скоєні порушення, а й із низки інших причин. Серед таких причин можна виділити прагнення ініціатора санкцій послабити економічний потенціал об'єкта

впливу, продемонструвати своє несхвалення його дій або позиції, а також спонукати до внутрішніх політичних змін чи навіть зміни політичного режиму в країні.

Згідно з класифікацією, запропонованою Г. Хафбаєром, Дж. Шотом та К. Еліот, економічні санкції поділяються на п'ять основних типів залежно від мети їх застосування [7, с. 25]. Серед них:

- заходи, які спрямовані на незначні корективи в політиці країни;
- дії, що мають на меті дестабілізацію чинного уряду;
- інструменти для підризу військових операцій держави-агресора;
- економічні механізми, спрямовані на руйнування її військового потенціалу;
- заходи, які прагнуть змінити державну політику в окремих сферах.

Отже, можемо зазначати, що санкції є не лише реакцією на порушення міжнародних норм, а й інструментом впливу для досягнення стратегічних і політичних цілей. Застосування санкцій здебільшого має супроводжуватися дієвим військово-політичним або економічним впливом на об'єкт санкцій. Крім того, на результативність таких заходів значно впливають авторитет і міжнародна репутація держави в регіоні та світі.

Залежно від числа діячів, які застосовують санкційні заходи, їх можна поділити на односторонні, колективні та санкції, що вводяться міжнародними організаціями. За обсягом впливу санкції поділяються на всеохоплюючі та «цільові». Всеохоплюючі санкції накладаються на всю країну, її населення та суб'єкти, тому наслідки такого виду тиску поширюються на всі сфери життя держави. На відміну від цього, «цільові» санкції орієнтовані на конкретних осіб, групи чи організації, що обмежує шкоду лише для певних політичних суб'єктів [8].

Аналізуючи міжнародний досвід, Й. Галтунг класифікував санкції за кількома ознаками [9, с. 378–416]:

- за метою — негативні (покарання) та позитивні (стимулювання за допомогою);

- за об'єктами впливу — індивідуальні чи колективні;
- за причиною запровадження — внутрішні (необхідність змін у політичній системі) чи зовнішні (відповідь на загрози міжнародному миру);
- за методом введення — односторонні, багатосторонні або універсальні;
- за сферами обмежень — цільові, комбіновані чи всеохоплюючі;
- за інтенсивністю впливу — часткові (окремі обмеження) або тотальні (повна заборона взаємодії).

Раніше домінувала думка, що санкції є дієвими лише щодо країн, що розвиваються, тоді як їх вплив на наддержави вважався малоефективним і навіть потенційно ризикованим для економіки країн-ініціаторів.

Можна визначити п'ять основних рівнів міжнародних санкцій:

- глобальний рівень: санкції запроваджуються міжнародними організаціями, такими як ООН, Міжнародний валютний фонд, G7 тощо;
- міжурядовий рівень: санкції накладаються окремими країнами чи союзами держав;
- галузевий рівень: стосується конкретних державних структур, секторів або галузей, залучених до міжурядового співробітництва;
- корпоративний рівень: включає дії транснаціональних, державних, приватних чи зовнішньоторговельних компаній.
- індивідуальний рівень: передбачає санкції проти конкретних осіб, включаючи політиків, громадських діячів чи осіб, підозрюваних у протиправних діях.

Отже, можемо зробити узагальнену класифікацію, засновану на сфері впливу та залучених суб'єктах (рис. 1.1).

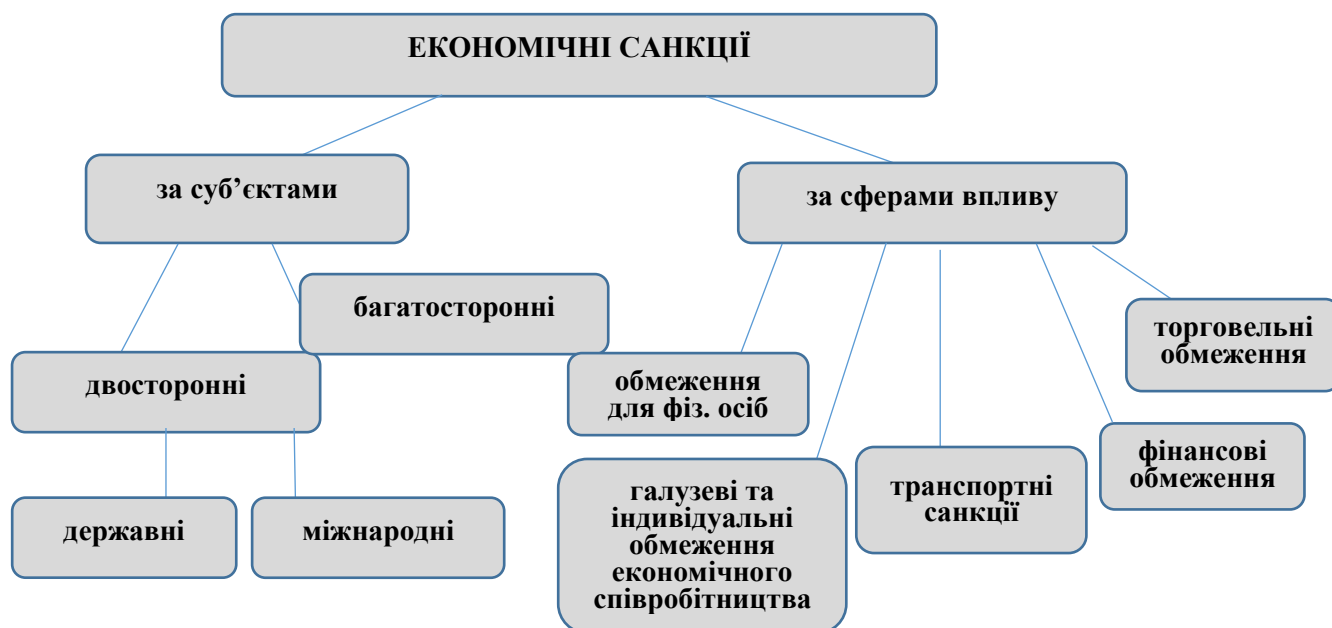

Рис. 1.1. – Види економічних санкцій, що використовуються для врегулювання міжнаціональних конфліктів

Джерело: складено автором на основі [7; 8; 10; 11].

У сучасній науковій літературі типологія економічних санкцій є важливим аспектом, що дозволяє зрозуміти їхню ефективність у різних політичних і економічних умовах. З огляду на зростання економічної інтеграції та загострення міжнародних конфліктів дослідники виділяють декілька основних типів економічних санкцій, кожен із яких має власний механізм впливу на економіку країни-об'єкта. Серед них найчастіше розглядаються фінансові, торговельні, секторальні, індивідуальні та комплексні санкції. Кожен тип санкцій виконує особливі функції, впливаючи на економічні індикатори країни-мішені по-різному.

Фінансові санкції є одним із найвпливовіших типів економічних санкцій, оскільки вони обмежують доступ країни або її окремих секторів до міжнародних фінансових ринків. Сучасні науковці цей тип санкцій часто називають «зброєю масового економічного тиску», оскільки він може серйозно впливати на здатність країни фінансувати зовнішньополітичні дії або військові кампанії.

Фінансові санкції здатні порушувати механізми функціонування банківської системи держави-об'єкта, знижувати її кредитний рейтинг і посилювати інфляційний тиск.

Прикладом даного підходу є відключення окремих банків росії від системи SWIFT, заборону іноземним фінансовим установам проводити операції з певними російськими компаніями та банками, а також блокування активів Центрального банку росії [10, 11]. На 2022 рік близько двох третин російської банківської системи (за обсягом активів) було позбавлено доступу до американських і європейських фінансових мереж.

Ще одним прикладом є відключення Ірану від міжнародної системи SWIFT в 2012 році через його ядерну програму. Це ускладнило фінансові операції, обмежило експорт нафти та призвело до різкого зниження економічного зростання країни. Уряд Ірану зазнав значного тиску, хоча це не змусило його повністю відмовитися від ядерних амбіцій.

Торговельні санкції традиційно обмежують експорт і/або імпорт товарів до/з країни-об'єкта, що завдає економічних збитків як державі-мішені, так і її партнерам. Сучасні торговельні санкції все частіше зосереджуються на обмеженні експорту стратегічних ресурсів, зокрема нафти та природного газу. Санкції, введені проти РФ, мають спрямований характер і не можуть бути повністю прирівняні до масштабного економічного ембарго. Торговельні відносини між країнами ЄС і РФ продовжують існувати, хоча їх обсяги суттєво знизилися [11].

Секторальні санкції є одним із найбільш цілеспрямованих видів економічного тиску, оскільки вони спрямовані на конкретні галузі, які є стратегічно важливими для економіки країни-об'єкта. Прикладом є санкції, запроваджені США у 2020 році на експорт технологій до китайських компаній, таких як Huawei, через занепокоєння щодо безпеки. Ці санкції включали заборону використання американських напівпровідників і програмного забезпечення. Huawei втратила значну частину глобального ринку смартфонів і зіткнулася з труднощами у виробництві обладнання.

З 2006 року ООН запровадила багаторівневі санкції проти Північної Кореї, включаючи обмеження експорту таких стратегічних ресурсів, як вугілля, залізо, свинець і риба, а також заборону на імпорт нафти. Ці заходи спрямовані на припинення ядерних випробувань Північної Кореї. Санкції значно скоротили доходи від експорту, але не змогли змінити політику країни.

Тим часом, секторальні санкції для РФ охоплюють контроль за експортом товарів і технологій, важливих для військової, аерокосмічної та морської галузей, а також продукції подвійного призначення [12]. Окрім цього, до Росії заборонено постачати предмети розкоші. Імпортні заборони: енергетичне ембарго на сиру та очищену нафту та інші продукти, зокрема на російські діаманти.

Енергетичний сектор залишається ключовим джерелом доходів для багатьох країн, які мають значні запаси нафти, природного газу чи вугілля. Велика частина їхнього ВВП формується за рахунок експорту енергоресурсів, що також забезпечує значну частку бюджетних надходжень. Наприклад, у Росії доходи від нафти та газу можуть становити понад 40% державного бюджету [12]. У періоди підвищення цін на енергоресурси їх частка у загальних доходах часто зростає ще більше, демонструючи залежність національної економіки від цього сектору.

Однак у випадках запровадження економічних санкцій, таких як енергетичне ембарго чи обмеження доступу до ринків, прибутковість енергетичних компаній різко знижується. Це може призводити до значних фінансових втрат для ключових гравців галузі, навіть якщо вони тривалий час займали лідерські позиції на світовому ринку. Такі ситуації спричиняють дефіцит у державному бюджеті та зменшення валютних надходжень, що в довгостроковій перспективі впливає на загальну економічну стабільність.

У 1990-х роках під час санкцій ООН проти Іраку було накладено ембарго на експорт нафти, яке серйозно обмежило надходження у державний бюджет. Програма "Нафта в обмін на продовольство" намагалася пом'якшити гуманітарні

наслідки санкцій. Економіка Іраку зазнала краху, але режим Саддама Хусейна залишався при владі до 2003 року [13].

Індивідуальні економічні санкції спрямовані на обмеження діяльності окремих осіб, компаній або організацій, що підтримують політику держави-агресора. Вони часто включають замороження активів, заборону на в'їзд та обмеження на ведення міжнародної діяльності. Індивідуальні санкції, комплексні санкції, або «повні» санкції, об'єднують різні типи обмежень, що дозволяє максимізувати економічний і політичний вплив на країну-об'єкт.

Санкції щодо фізичних та юридичних осіб. На осіб, імена та назви яких вносилися до спеціального списку (у США він називається SDN list), накладаються наступні обмежувальні заходи:

- їх активи заморожуються;
- їм забороняється подорожувати в країни.

Такі санкції мають подвійний ефект, оскільки вони не лише обмежують можливості конкретних суб'єктів, але й впливають на політичну еліту, зменшуючи її підтримку державної політики, що суперечить міжнародному праву. Прикладом є санкції проти російських олігархів та державних службовців, які набули особливого значення після 2014 року та були розширені у 2022 році (рис. 1.2), мають значний психологічний вплив і змушують еліти дистанціюватися від політики агресії, оскільки вони ризикують втратити доступ до власних закордонних активів [14].

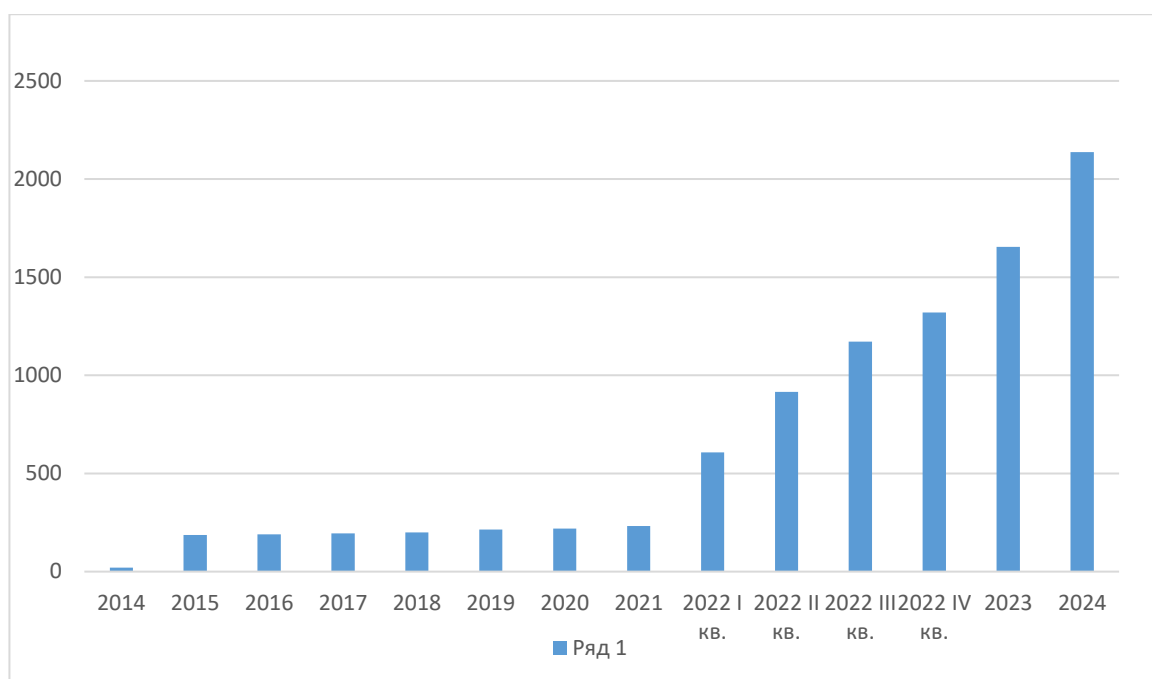

Рис. 1.2. – Загальна кількість індивідуальних санкцій Європейського Союзу проти економічних суб'єктів росії з березня 2014 по лютий 2024 року
Джерело: складено автором на основі [15].

Отже, типологія економічних санкцій є широкою і гнучкою, що дозволяє міжнародним гравцям адаптувати економічний тиск до конкретних умов конфлікту і політичних завдань. Кожен тип санкцій — фінансові, торговельні, секторальні, індивідуальні та комплексні — має власну специфіку і значення, які визначаються рівнем економічної інтеграції держави-мішені та стратегічними цілями, що стоять перед міжнародною спільнотою.

1.2. Етапи еволюції та методологія оцінки ефективності застосування економічних санкцій в міжнародній політиці

Економічні санкції як інструмент міжнародної політики набули поширення після Першої світової війни, коли Ліга Націй почала застосовувати їх для підтримання миру і стабільності в Європі. Одним із перших значущих прикладів стали санкції проти Італії у 1935 році, запроваджені у відповідь на її

вторгнення в Ефіопію [16]. Ці заходи мали на меті забезпечити колективну відповідальність і стали символом ранніх спроб економічного впливу. Проте, досвід використання санкцій показав, що через обмежену економічну інтеграцію між країнами Європи у той період ефективність таких заходів була низькою, що ставило під сумнів результативність санкцій як політичного інструменту.

Після Другої світової війни, з початком Холодної війни, санкції отримали нове значення. ООН почала використовувати їх як відповідь на глобальні загрози, проте вони здебільшого застосовувалися в рамках двосторонніх конфліктів між США та Радянським Союзом і їхніми союзниками. Санкції проти Куби, введені США у 1962 році, мали на меті обмежити поширення комуністичного впливу на Західну півкулю і стали показовим прикладом використання економічного тиску в межах політики стримування [17]. Проте в умовах біполярного світу санкції залишалися обмеженими через жорсткий розподіл політичних і економічних інтересів між двома блоками.

Розпад СРСР і закінчення Холодної війни сприяли значному розширенню практики багатосторонніх санкцій. В 1990-х роках, зокрема після вторгнення Іраку в Кувейт, ООН вперше спробувала запровадити санкції у глобальному масштабі, обмежуючи Ірак у доступі до світового нафтового ринку. Як зазначає Інститут французьких міжнародних відносин, це стало першою масштабною реалізацією багатосторонніх санкцій, що зосереджувалися на конкретних секторах економіки і фактично ізолювали країну від міжнародної економічної системи. Іракський досвід показав можливості й обмеження секторальних санкцій, зокрема їх здатність впливати на життєво важливі галузі економіки агресора, що відтоді стало прикладом для подібних заходів у майбутньому [18].

У XXI столітті санкції стали особливо поширеним інструментом, що адаптувався до нових політичних викликів. Наприклад, у відповідь на ядерні амбіції Ірану на початку 2000-х років було введено секторальні санкції, які спрямовувалися на обмеження його економічних і фінансових можливостей. Як свідчать дані центру досліджень Денніса Вілсона, подібні санкції, що ізолювали

Іран від міжнародних ринків нафти, значно обмежили економічний потенціал країни і показали ефективність багатостороннього економічного тиску [19].

У 2014 році після анексії Криму росією було запроваджено санкції міжнародного масштабу, що стали першим значним випадком обмежень проти економічно інтегрованої країни. Цей випадок спричинив розробку нових типів санкцій, включаючи секторальні та фінансові обмеження, які застосовувалися до стратегічних секторів економіки. Такі заходи сприяли розвитку сучасної санкційної політики, націленої на вплив на окремі галузі і фінансові структури, що значно підвищило їхню ефективність як інструменту міжнародного тиску.

Сучасний етап розвитку санкцій характеризується їхнім використанням для стримування агресорів та формування міжнародної коаліції проти загрозливих дій. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року Захід запровадив санкції безпрецедентного масштабу, які охоплюють енергетичний сектор, фінансові установи та інші критичні галузі російської економіки [20]. Це відображає еволюцію санкцій у бік більш гнучких і комплексних заходів, які зосереджуються на тиску на стратегічні сектори і еліти країн-порушників.

Сучасна наукова література, що досліджує еволюцію економічних санкцій, надає глибокий аналіз трансформації цього інструменту, який дедалі більше використовують у міжнародній політиці, особливо з огляду на загострення глобальних конфліктів та загроз. Нинішні підходи до санкцій значно відрізняються від тих, що використовувалися в середині ХХ століття. Якщо раніше економічні санкції здебільшого обмежувалися простими торговельними заборонами, то нині вони охоплюють більш багатосторонні, комплексні й адаптивні заходи, що спрямовані на специфічні економічні сектори, фінансові установи або стратегічні ресурси країн-агресорів.

Дослідники цієї теми звертають увагу на те, що санкції стали не лише інструментом для економічного впливу, але й важливим засобом міжнародного стримування, який націлений на підтримання міжнародної безпеки, а також на

формування колективної позиції проти держав, що загрожують глобальній стабільності [21].

В межах політичної теорії розрізняють три основні типи санкцій: інструментальні, каральні та символічні. Інструментальні санкції мають на меті обмеження постачання товарів, послуг, технологій або фінансових ресурсів до країни, яка є об'єктом санкцій. Одним із прикладів таких санкцій може бути введення ембарго на експорт військових технологій або технологій подвійного призначення [22, с. 6].

Інструментальні санкції спрямовані на обмеження доступу цільової країни до певних видів товарів, послуг або фінансових ресурсів, що можуть бути використані для військових чи стратегічних цілей. Наприклад, після Другої світової війни західні держави запровадили ембарго на експорт військових технологій до країн з комуністичними режимами, що демонструє їхній акцент на воєнних аспектах.

У період Холодної війни західні країни створили Координаційний комітет з питань контролю за експортом, який займався моніторингом постачання товарів подвійного призначення до країн Східного блоку, щоб не допустити зростання їх військового потенціалу. Значущим прикладом є санкції ООН проти Іраку у 1990 році, коли було запроваджено масштабні обмеження на торгівлю й фінансові операції, з метою послаблення економіки країни та обмеження її здатності вести військові дії [23]. Ці заходи стали частиною міжнародної співпраці, яка сприяла виведенню іракських військ з Кувейту.

Каральні санкції, у свою чергу, спрямовані на покарання держави за її неприйнятні дії, які можуть стосуватися як зовнішньої, так і внутрішньої політики [24, с. 32]. Хоча такі обмеження зазвичай не блокують доступ країни до товарів, послуг, технологій чи фінансових ресурсів, вони здатні суттєво дестабілізувати економічну ситуацію та ослабити економічний потенціал країни-об'єкта санкцій.

Символічні санкції мають переважно демонстративний характер і використовуються для вираження несхвалення дій урядів окремих країн. При

цьому економічні відносини з такими державами можуть залишатися незмінними, без значного впливу на їхню економіку. Прикладом таких санкцій може слугувати помірковане ембарго, запроваджене західними країнами у 1989 р. на експорт зброї та багатосторонні кредити стосовно Китайської Народної Республіки як реакція на придушення в країні студентської демонстрації [24, с. 9].

Сучасні дослідження, таким чином, свідчать про значне ускладнення економічних санкцій як інструменту політичного та економічного тиску. Від простих торговельних обмежень санкції перетворилися на комплексні, адресні та адаптивні заходи, які охоплюють усі ключові аспекти міжнародної економічної інтеграції та спрямовані на довготривалий економічний вплив [25]. Це підтверджує, що еволюція санкцій відповідає зростаючим вимогам глобальної безпеки, дозволяючи більш ефективно реагувати на міжнародні виклики.

Попри численні спроби застосувати санкції, їхня реальна ефективність у зміні політики цільових країн є предметом серйозних суперечок. Дослідження в галузях економіки та політичних наук доводять, що існують різні погляди на результативність цих заходів. Економісти оцінюють санкції на основі їхнього економічного впливу, тоді як політичні аналітики зосереджуються на досягненні конкретних політичних цілей. Відповідно, питання, чому санкції продовжують застосовуватися, навіть якщо вони не завжди ведуть до бажаних змін, залишається відкритим.

Деякі дослідження зосереджені на тривалості санкцій, оскільки довший термін їхнього застосування збільшує витрати для держави, яка їх накладає, що робить питання про ефективність санкцій ще більш актуальним. Крім того, деякі роботи аналізують причини скасування санкцій, зазначаючи, що це може статися як через успішну зміну політики країни, так і через відмову від санкцій з боку держави-ініціатора через намагання уникнути політичних або економічних витрат [26]. Санкції мають більший вплив, якщо обмеження торкнуться важливих економічних секторів цільової країни. Однак, як зазначають

дослідження, у випадку, коли уряд країни-цілі стратегічно захищає ці сектори, ефективність санкцій може знижуватися [27].

Зазвичай санкції включають обмеження зовнішньої торгівлі, і тому ступінь залежності цільової країни від міжнародної торгівлі вважається важливим фактором для оцінки результатів санкцій. Очікується, що чим більша залежність країни від міжнародної торгівлі, тим більший тиск санкцій буде відчутний. Проте багато досліджень вказують, що економічна залежність цільових країн не завжди має великий вплив на їх готовність піддатися санкціям [28]. Залежно від здатності цих країн встановлювати нові економічні зв'язки з третіми країнами або ж вдаватися до нелегальних ринків, вони можуть зберігати економічну стійкість навіть під тиском санкцій.

Крім того, санкції мають вплив і на країни-відправники. Негативний вплив санкцій може призвести до їх неефективності, особливо якщо країни, на які санкції не поширюються, продовжують економічні зв'язки з державою-відправником через посередників. Це створює ефект «темної конячки», коли компанії в країні-відправнику чинять тиск на уряд, щоб ті не запроваджували або скасовували санкції.

Наприклад, дослідження фінансових санкцій Німеччини в період з 1999 по 2014 роки показало, що обмеження зазвичай не стосувалися економічно важливих країн, і компанії могли перенаправляти свої ділові зв'язки на країни, на які санкції не накладалися, що сприяло мінімізації негативного ефекту для економіки Німеччини [29]. Це пояснюється тим, що санкції часто служать не лише для зміни зовнішньої політики цільової країни, а й для досягнення інших цілей, таких як зміцнення міжнародного статусу держави, що накладає санкції, чи демонстрація сили в міжнародній арені [30].

Визначення ключових термінів, таких як "ефективність" та "результативність", є однією з головних проблем, які ми намагаємось вирішити. Часто дослідники не розмежовують ці поняття, що зумовлено кількома причинами. У деяких мовах це розрізнення є нечітким, тому важливо уточнити їх основну різницю.

– "ефективність" зазвичай розуміється як здатність досягати поставлених цілей.

– "результативність" (у контексті економічного аналізу) визначається як співвідношення між витратами та отриманими вигодами [6].

У даній роботі застосовано обережний підхід до визначення ефективності економічних санкцій. Замість того, щоб зосереджуватися на об'єктивних критеріях, як-от фінансові втрати чи вигоди, акцент зроблено на досягненні цілей, навіть якщо вони мають суб'єктивний характер. Цей підхід обґрунтовано тим, що у випадку санкцій занадто багато невідомих змінних, тому спроби врахувати всі впливи та фактори можуть бути нереальними.

Методологія дослідження ефективності санкцій, згідно з останніми публікаціями, включає різні аналітичні інструменти, такі як економетричні моделі, аналіз випадків (case studies), а також соціологічні та політичні методи. Наприклад, деякі дослідники використовують комп'ютерні моделі для аналізу динаміки санкцій та їх впливу на економічні показники цільових країн, таких як ВВП, рівень інфляції, торгівля та інші економічні індикатори. Також дослідниками застосовуються методи системного аналізу для вивчення зв'язків між санкціями, політичними змінами та результатами для міжнародної безпеки.

Кількісні методи є основним інструментом для оцінки ефективності санкцій. Вони включають різні економетричні моделі, що використовуються для аналізу економічних індикаторів ефективності, тобто базових економічних показників країни (експорт, імпорт, зовнішні інвестиції, рівень безробіття, тощо). Ці моделі дозволяють виявити, чи є статистично значущі зміни в економічних параметрах після введення санкцій, що можуть бути пов'язані з їх ефектами. Використання економетричних моделей для розрахунку ймовірності є важливим аспектом успішності санкцій в умовах різних політичних і економічних систем. Однак найбільше значення мають комплексні індекси, що дозволяють оцінити ефективність санкцій на основі декількох критеріїв одночасно, таких як політичний результат, економічний вплив, зміни в міжнародних відносинах тощо.

Зазначемо, що економетричні моделі відіграють важливу роль у дослідженні ефективності економічних санкцій, оскільки вони дозволяють кількісно оцінити вплив санкцій на економічні показники. Зокрема, економетричні моделі допомагають визначити, як економічні санкції впливають на показники ефективності економіки, порівнюючи періоди до і після введення санкцій, а також оцінити ймовірність досягнення конкретних політичних цілей, таких як зміна поведінки урядів чи політичних режимів.

1. Моделі на основі регресії

Однією з найпоширеніших економетричних моделей є лінійна регресія, яка використовується для оцінки зв'язку між санкціями та різними економічними показниками. Цей підхід дозволяє встановити кореляцію між введенням санкцій і змінами у показниках економіки. Наприклад, регресійні моделі можуть включати залежні змінні, такі як рівень ВВП, інфляція чи рівень безробіття, а незалежними змінними є тип санкцій, тривалість санкцій, політичні цілі та економічні характеристики країни.

Гері Хафбауер використовує цю модель для оцінки впливу економічних санкцій на економічне зростання та рівень інфляції в країнах, що потрапили під санкції [7]. Він використовує дані про санкції, введені на рівні міжнародних організацій, таких як ООН та ЄС, і порівнює їх із змінами в економіці цільових країн, щоб оцінити, чи санкції призводять до значущих економічних змін.

2. Моделі з панельними даними

Моделі панельних даних дозволяють дослідникам аналізувати дані за кілька періодів часу для різних одиниць (наприклад, країн), що дає змогу виявляти вплив санкцій на основі кількох факторів, таких як час, країна, тип санкцій тощо. Це дозволяє проводити більш точний аналіз, оскільки можна контролювати для змін, які можуть вплинути на економіку країни, але не залежать від санкцій.

Жозе Каetano та Аврова Галего використовують панельні дані для дослідження ефективності фінансових санкцій в 20 країнах на прикладі санкцій, накладених проти країн, що мають різні політичні та економічні системи. Вони

застосовують багатофакторні моделі, щоб врахувати не тільки вплив санкцій, але й економічні, соціальні та політичні фактори, що можуть впливати на результат [4].

3. Моделі ризиків

Моделі ризиків, зокрема моделі ризику конкуренції, використовуються для оцінки ймовірності різних сценаріїв, таких як капітуляція країни-відправника санкцій або виконання вимог країною-ціллю. Ці моделі дозволяють передбачити, як швидко і з якою ймовірністю санкції призведуть до досягнення бажаних політичних або економічних результатів.

Франческо Джумеллі використовує модель конкуренції ризиків для оцінки ймовірності того, що країна, проти якої введені санкції, змінить свою поведінку залежно від типу санкцій. Цей підхід дозволяє врахувати різні фактори, включаючи міжнародні економічні зв'язки, тип санкцій та їх вплив на економічні і політичні умови в країнах-цілях [31].

4. Моделі мережевого аналізу

Моделі мережевого аналізу використовуються для вивчення впливу міжнародних економічних санкцій через аналіз міжнародних економічних і політичних зв'язків. Зокрема, дослідження, що включають цей підхід, фокусуються на тому, як санкції на одній країні можуть впливати на інші країни через торгові, фінансові та політичні мережі.

Мережеві моделі використовуються для аналізу того, як санкції, введені на певну країну, можуть впливати на країни-союзники або сусідні держави, а також як міжнародні організації можуть сприяти або заважати успіху санкцій. Це дозволяє створити більш точне уявлення про те, як санкції можуть змінити глобальні економічні та політичні мережі.

5. Моделі аналізу впливу на людські ресурси

Моделі аналізу людських ресурсів фокусуються на вивченні того, як санкції впливають на соціальні показники, такі як рівень бідності, безробіття, доступ до освіти та охорони здоров'я. Оскільки економічні санкції часто

спрямовані на зміну соціальних та політичних умов в країні, оцінка їхнього впливу на людські ресурси є важливим аспектом дослідження.

Дюрсун Пексен та Купер Друрі використовують економетричні моделі для оцінки того, як санкції, зокрема торгові та фінансові обмеження, впливають на рівень бідності та безробіття в країнах-цілях [32]. Отже, моделі аналізу впливу на людські ресурси дають змогу оцінити не лише економічний, а й соціальний ефект санкцій.

6. Прогнозні моделі та симуляційні моделі

Симуляційні моделі, зокрема моделі загальної рівноваги (CGE), набули широкого застосування для дослідження економічних наслідків санкцій. Наприклад, у роботі Махльштейна та інших використано CGE-моделювання за допомогою платформи GTAP для оцінки впливу повного торгового ембарго на Росію, ініційованого союзницькими країнами [33].

Результати показали суттєве зниження ВВП росії (-14,8%), яке значною мірою спричинили скорочення потоків прямих іноземних інвестицій і зростання торгових витрат. Завдяки цьому методу можна глибше зрозуміти наслідки окремих елементів санкцій, зокрема зміни тарифів, обмеження для іноземного капіталу та зростання транспортних витрат, на економіку країн-мішеней у коротко- та середньостроковій перспективі.

Інше дослідження Світового банку використовує GEM-Core модель для оцінки впливу санкцій на країни з низьким доходом [34]. Модель дозволяє враховувати податкову структуру, капіталовкладення та фінансування державної та приватної діяльності, що робить її корисною для прогнозування економічної динаміки в умовах санкцій.

Ці сучасні підходи демонструють, як інструменти моделювання можуть застосовуватись для формування сценарного аналізу, оцінки політичних наслідків та прогнозування глобальних економічних змін у відповідь на санкції. Також за допомогою даних підходів, ми можемо не лише кількісно оцінювати наслідки санкцій, а й ідентифікувати ключові фактори, які впливають на економічну стійкість держав, що зазнають санкційного тиску.

Отже, економетричні моделі є важливими інструментами для аналізу ефективності економічних санкцій. Використання різних підходів, таких як регресія, панельні дані, моделі ризиків та мережевий аналіз, дозволяє більш точно оцінювати, як санкції впливають на економічні та політичні показники, а також як вони взаємодіють із іншими факторами, що можуть впливати на їх успіх. Врахування соціальних аспектів, таких як безробіття, бідність та рівень життя, є важливим доповненням до традиційних економічних моделей.

Метод порівняння випадків (case study) є однією з найбільш поширених методологій для дослідження ефективності економічних санкцій. Цей підхід дозволяє здійснювати глибоке вивчення окремих випадків застосування санкцій, що є особливо корисним для аналізу специфічних контекстів, де різноманітні фактори, такі як політична система, економічні умови та міжнародні відносини, можуть мати значний вплив на результативність санкцій. Метод порівняння випадків дозволяє дослідникам зібрати докладні дані про конкретні країни та санкційні режими, порівнюючи зміни, що відбуваються до та після введення санкцій, а також оцінюючи фактори, які можуть вплинути на їх ефективність.

Метод порівняння випадків дозволяє досліднику детально вивчити кілька випадків санкцій, що застосовуються до різних країн або в рамках різних санкційних режимів, щоб визначити, які фактори сприяють або, навпаки, перешкоджають їх успіху. Цей підхід забезпечує можливість порівнювати не лише результати санкцій, а й контекстуальні обставини, такі як політичні системи, економічні стратегії та рівень підтримки з боку міжнародної спільноти. Завдяки цьому, порівняння випадків є корисним інструментом для розуміння того, чому санкції можуть бути більш або менш ефективними в різних ситуаціях.

Одним із важливих аспектів методу є порівняння між країнами, які мають різні політичні та економічні системи, оскільки це дозволяє оцінити, як ці системи впливають на результативність санкцій. Наприклад, порівняння санкцій, накладених на автократичні режими і демократичні уряди, дозволяє виявити, як різниця в політичних структурах і ступені відкритості системи впливає на здатність держави виконувати вимоги, що випливають із санкцій.

Одним із найбільш показових прикладів застосування методу порівняння випадків є робота Алекса Адрісон, яка досліджує ефективність санкцій на прикладі двох країн: Ірану і Північної Кореї [35]. Цей підхід дозволяє порівняти, як санкції впливають на поведінку двох країн з різними політичними режимами та економічними умовами.

Іран, з його більш відкритою економікою та частковою інтеграцією в міжнародну спільноту, надає можливість дослідити, як санкції, що накладаються на країни, які прагнуть підтримувати певні зв'язки з іншими державами, можуть призводити до зміни внутрішньої політики або поведінки на міжнародній арені. У той же час, Північна Корея, з її закритим режимом і мінімальними економічними зв'язками з міжнародною спільнотою, є хорошим прикладом того, як санкції можуть спричинити посилення режиму, а не його ослаблення. Завдяки цьому порівнянню можна оцінити вплив політичних і економічних контекстів на результативність санкцій.

Іншим прикладом є дослідження Дюрсун Пексен та Купер Друрі, яке порівнює різні типи санкцій (економічні, торгові, дипломатичні) і їх ефективність у випадку з країнами, які мають різні політичні системи [36]. Дослідники виявили, що економічні санкції можуть бути ефективнішими у випадку демократичних держав, де громадська думка і політичний тиск можуть стимулювати уряд до змін, в той час як в авторитарних режимах санкції зазвичай мають зворотний ефект, зміцнюючи підтримку влади та внутрішній контроль.

Перевагою методу порівняння випадків є його здатність враховувати складні контекстуальні фактори, які можуть не враховуватися в кількісних дослідженнях, таких як культурні, соціальні та політичні аспекти. Цей метод також дозволяє виявити причини, чому санкції можуть бути більш або менш ефективними в різних ситуаціях, що важко виміряти за допомогою статистичних моделей. Однак цей підхід також має свої обмеження. Одним із основних є те, що результати можуть бути суб'єктивними і залежати від того, які саме випадки вибираються для аналізу. Крім того, порівняння між випадками не завжди дає

змогу зробити загальні висновки, оскільки різні країни мають унікальні характеристики, які можуть не бути репрезентативними для інших держав.

Слід зазначити, що аналіз впливу економічних санкцій має враховувати не лише економічні показники, але й соціально-політичні аспекти, оскільки саме ці чинники часто визначають їхню загальну результативність. Соціально-політичні підходи дозволяють оцінити вплив санкцій на урядові стратегії, поведінку суспільства та міжнародні відносини. Зокрема, соціальний аспект зосереджується на змінах у повсякденному житті громадян, зокрема доступі до базових послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, а також життєвих товарів.

Оцінка життєвого рівня є ключовим компонентом досліджень ефективності санкцій. Негативні наслідки включають обмеження доступу до зовнішніх фінансових ресурсів, що, у свою чергу, знижує спроможність держав забезпечувати базові соціальні послуги. Наприклад, у країнах, таких як Афганістан, Венесуела та Іран, санкції призвели до поглиблення економічних криз. У Венесуелі значне скорочення постачання ліків і медичного обладнання стало причиною зростання захворюваності та смертності. У Афганістані обмеження доступу до міжнародної допомоги підсилюють гуманітарну катастрофу, залишаючи значну частину населення без базових ресурсів [37].

Останніми роками дослідження впливу економічних санкцій зосереджуються на гуманітарних наслідках цих заходів, особливо в контексті доступу до основних соціальних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта. Дослідження Франсіско Родрігеса вказує на те, що санкції, які обмежують доступ до іноземної валюти та міжнародної допомоги, серйозно зменшують можливості урядів надавати ключові державні послуги [38].

Згідно з дослідженнями, в країнах на кшталт Ірану, Афганістану та Венесуели, санкції поглиблюють існуючі економічні кризи, обмежуючи постачання життєво необхідних ресурсів для підтримки таких важливих секторів, як охорона здоров'я та освіта. Це не тільки спричиняє зростання бідності, але й безпосередньо впливає на стан здоров'я населення, зокрема через зростання смертності та обмежений доступ до медичних послуг. Це відображає

загальний висновок із більш широкого огляду літератури: хоча санкції спрямовані на уряди, їхній вплив на цивільне населення, особливо в економіках, що вже перебувають у складному стані, має серйозні та тривалі наслідки.

Венесуела є показовим прикладом того, як санкції можуть руйнувати системи охорони здоров'я, де дефіцит ліків та медичного обладнання погіршує загальний стан здоров'я населення. Аналогічно, економічна ізоляція, спричинена санкціями в Ірані, обмежує здатність уряду фінансувати медичні послуги та підтримувати освітню інфраструктуру.

Отже, результати підкреслюють важливість всебічного оцінювання санкцій не лише в контексті їх політичної та економічної ефективності, а й з огляду на їхні гуманітарні наслідки. Як зазначає Родрігес, важливо розглядати санкції не лише як інструмент тиску на уряди, але й як фактор, що може мати серйозні соціальні наслідки, і передбачати можливі заходи захисту, такі як гуманітарні винятки, аби мінімізувати шкоду для звичайних громадян [38].

Методи соціального аналізу ефективності економічних санкцій орієнтуються не лише на їхній економічний вплив, але й на те, як ці санкції змінюють політичну ситуацію в країні-мішені, зокрема підтримку урядів серед населення [39]. У авторитарних режимах санкції можуть слугувати інструментом для об'єднання нації проти уявленого зовнішнього ворога, що в свою чергу підвищує підтримку влади серед громадян та стимулює націоналістичні настрої. Такі стратегії допомагають зміцнювати стабільність у державі навіть в умовах економічних труднощів, одночасно ускладнюючи діяльність опозиції.

Дослідження вказують на те, що санкції можуть підвищити популярність авторитарних лідерів, коли вони ставлять себе в ролі захисників національних інтересів перед зовнішнім тиском [40]. Натомість, у демократичних країнах санкції можуть викликати суспільний тиск на уряд у вигляді протестних рухів. Населення може виявляти незадоволення через негативні економічні наслідки, такі як зростання бідності, безробіття або погіршення рівня життя.

Отже, санкції можуть стати каталізатором для вимог змін в політиці або задля перегляду зовнішньоекономічної стратегії, особливо якщо вони не

призводять до бажаних політичних змін у країні-мішені. Соціальні методи аналізу санкцій вимагають уваги не лише до економічних, але й до політичних наслідків для населення, зокрема через зміни у підтримці урядів або через розвиток протестних рухів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було проаналізовано методологічні основи застосування економічних санкцій як інструменту міжнародної політики. Важливим аспектом дослідження стало авторське трактування поняття "санкції", яке розглядається не лише як механізм економічного впливу, але й як багатоаспектний політичний інструмент. Отже, санкції можна визначити як цілеспрямовані заходи обмежувального характеру, що спрямовані на зміну поведінки об'єкта впливу, запобігання його подальшим діям або примус до виконання міжнародних норм. Вони діють у площині стримування, примусу та сигналізації: стримування забезпечує запобігання небажаним поведінці, примус спрямований на зміну вже існуючих дій, а сигналізація виступає в якості демонстрації міжнародної позиції щодо конфліктів чи порушень. Цей підхід відображає міждисциплінарну природу санкцій, які виходять за рамки виключно економічного впливу та набувають важливого символічного й політичного значення.

Розглянута класифікація санкцій, що охоплює торговельні, фінансові, технологічні, персональні та секторальні заходи, дозволяє краще зрозуміти гнучкість і адаптивність цього інструменту. Типологія санкцій демонструє їхню здатність відповідати на різноманітні виклики сучасної міжнародної політики, що варіюються від локалізованих конфліктів до глобальних криз. Етапи еволюції санкцій від традиційних економічних обмежень до точкових заходів, таких як персональні санкції чи фінансові рестрикції, вказують на поступову зміну акценту на ефективність і мінімізацію побічних ефектів.

Теоретичні підходи до оцінки санкцій, розглянуті у роботі, включають економетричний аналіз, «case studies» та політико-соціологічні методи. Ці підходи дозволяють вивчати як економічний, так і політичний контекст санкцій, забезпечуючи системний погляд на їхню роль у міжнародних відносинах. При цьому аналіз теоретичних моделей підтверджує, що результативність санкцій значною мірою залежить від їхньої адаптації до специфіки цілей та обставин застосування.

Отже, економічні санкції є важливим інструментом у політичному арсеналі сучасних держав і міжнародних організацій. Їхнє застосування потребує не лише практичних знань, а й глибокого теоретичного обґрунтування. Методологічні засади дослідження санкцій забезпечили розуміння того, як ці заходи можуть впливати на міжнародну стабільність, формувати нові торгові зв'язки та змінювати поведінку суб'єктів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ

2.1. Причини застосування і очікувані результати дії економічних санкцій

Економічні санкції стали невід'ємним компонентом міжнародної політики, оскільки дозволяють країнам і міжнародним організаціям впливати на поведінку інших держав без необхідності застосовувати силу. У сучасному світі санкції є ефективним засобом вирішення конфліктів та запобігання глобальним загрозам, адже вони дозволяють використовувати економічний тиск як альтернативу військовому втручанню. Застосування санкцій у міжнародній політиці є складним і багатогранним інструментом, що може бути спрямований на різноманітні цілі. Оскільки санкції є частиною більш широкої стратегії впливу, їхнє застосування залежить від конкретних політичних, економічних, соціальних чи безпекових обставин. Основні причини застосування санкцій в міжнародній політиці можна поділити на кілька категорій, кожна з яких має свої особливості та динаміку (таблиця 2.1).

Таблиця представляє класифікацію Всесвітньої Ради Міжнародних причин запровадження економічних санкцій у міжнародній політиці. через Причини введення санкцій включають кілька основних категорій, які підкреслюють не лише економічні, але й політичні, соціальні та стратегічні аспекти таких заходів.

Основні напрями включають порушення міжнародного правопорядку, захист глобальних економічних інтересів, протидію економічній експансії, захист прав людини та боротьбу з тероризмом і екстремізмом. Вона ілюструє, як санкції використовуються для реагування на загрози та стимулювання дотримання міжнародних норм.

Таблиця 2.1. – Класифікація причин застосування економічних санкцій в міжнародній політиці

Причини	Особливості застосування
Порушення міжнародного правопорядку та забезпечення міжнародної безпеки (перешкоджання розвитку військових програм (особливо ядерних))	Санкції використовуються як інструмент, що дозволяє міжнародній спільноті реагувати на загрози, які можуть вплинути на стабільність світового порядку. Це включає обмеження або усунення факторів, що можуть призвести до військових конфліктів, глобальних катастроф. Також, економічні санкції є важливим інструментом для стримування держав від розвитку зброї масового знищення (ЗМЗ), зокрема ядерної зброї. У цьому випадку санкції можуть бути спрямовані на блокування постачання технологій, матеріалів та фінансування, необхідних для розвитку таких програм.
Захист глобальних економічних інтересів	Економічні санкції можуть застосовуватися для захисту глобальних економічних інтересів, коли країни або компанії здійснюють дії, які порушують принципи чесної конкуренції, зловживають економічною або торговельною владою, чи ведуть небезпечну економічну діяльність, що має глобальні наслідки. Одним із прикладів є санкції, введені проти країн, які ведуть торгівлю нелегальними товарами або якимось чином порушують міжнародні економічні угоди.
Протидія економічній експансії	У контексті сучасних міжнародних відносин санкції також застосовуються для протидії економічній експансії, що може ставити під загрозу глобальні економічні інтереси. Це особливо помітно у випадку з Китаєм, який активно розвиває глобальний проект «Один пояс – один шлях» (Belt and Road Initiative, BRI), який розглядається як інструмент економічної експансії у країнах Африки, Азії та Європи.
Захист прав людини	Санкції можуть бути спрямовані на держави, які порушують права людини. Вони застосовуються як механізм тиску на уряди для забезпечення дотримання основних прав людини та демократичних стандартів. Це може включати санкції проти урядів, що здійснюють репресії проти своїх громадян або масові порушення прав людини, такі як тортури, політичні переслідування, чи знищення національних меншин.
Боротьба з тероризмом та екстремізмом	Економічні санкції можуть застосовуватися проти держав або організацій, що підтримують терористичні групи або беруть участь у терористичній діяльності. Санкції в цьому випадку спрямовані на припинення фінансування та матеріальної підтримки терористичних організацій.

Джерело: складено автором за матеріалами [41,42].

Таблиця представляє класифікацію Всесвітньої Ради Міжнародних причини запровадження економічних санкцій у міжнародній політиці. Причини введення санкцій включають кілька основних категорій, які підкреслюють не лише економічні, але й політичні, соціальні та стратегічні аспекти таких заходів.

Основні напрями включають порушення міжнародного правопорядку, захист глобальних економічних інтересів, протидію економічній експансії, захист прав людини та боротьбу з тероризмом і екстремізмом. Вона ілюструє, як санкції використовуються для реагування на загрози та стимулювання дотримання міжнародних норм.

Санкційний довідник містить всебічний аналіз економічних наслідків санкцій, акцентуючи увагу на їхніх кількісних і якісних характеристиках. Нижче наведено узагальнене пояснення основних наслідків санкцій, спираючись на дослідження Центра прав людини «Зміна» (таблиця 2.2) [42].

Таблиця 2.2. – Класифікація економічних наслідків санкцій

Наслідки	Індикатори
1	2
Економічний спад	Зміна ВВП: Якщо санкції призводять до значного падіння валового внутрішнього продукту (ВВП), це є індикатором економічного спаду. Рівень інфляції: Стрімке зростання інфляції (більше ніж на 10% на рік) може бути показником значних економічних труднощів. Зниження зовнішньоторговельних потоків: Суттєве скорочення обсягів експорту та імпорту є показником серйозних економічних наслідків санкцій, зокрема при обмеженнях на ключові сектори економіки, такі як енергетика чи технології.
Зниження зовнішньої торгівлі	Зменшення обсягів експорту та імпорту: Якщо країна зазнає санкцій, можна спостерігати різке падіння зовнішньої торгівлі. Наприклад, у випадку росії після введення санкцій 2014 року обсяг її експорту знизився на 25%. Торгівля з країнами, що накладають санкції: Зниження обсягів торгових операцій з країнами, що запровадили санкції, є маркером того, що санкції мають серйозний ефект. Перехід до альтернативних ринків: Це також може бути індикатором спроби адаптуватися до санкцій. Якщо країна змінює свої торговельні партнери, це може свідчити про певне економічне пристосування, але не вирішує основні проблеми.
Зниження іноземних інвестицій	Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ): Падіння обсягів ПІІ є чітким індикатором негативного економічного впливу санкцій, країни, які піддаються санкціям, можуть зазнати зниження ПІІ на 20-30%. Зменшення фінансування від міжнародних фінансових установ: Обмеження доступу до кредитів або зовнішнього фінансування є ще одним маркером. Підсанкційні країни, змушені шукати альтернативні джерела фінансування після санкцій.

Продовження таблиці 2.2	
1	2
Соціальні наслідки	Безробіття: Зростання рівня безробіття є показником соціальних наслідків санкцій, оскільки економічні труднощі призводять до закриття підприємств і зменшення робочих місць. Реальні доходи населення: Зниження реальних доходів населення, яке вимірюється через падіння купівельної спроможності, є важливим показником. У країнах під санкціями реальні доходи можуть знизитися на 5-10% в рік, особливо під час тривалих санкційних кампаній. Індекс бідності: Санкції можуть збільшити рівень бідності, що також може вимірюватися через зростання відсотка людей, які живуть за межею бідності (наприклад, більше 20% населення).
Зміна у фінансових потоках	Зниження кредитних рейтингів: Санкції можуть призвести до зниження кредитних рейтингів країни, що обмежує її здатність отримувати кредити на міжнародних фінансових ринках. Замороження активів: Це показник, який часто супроводжує санкції, особливо у випадку персональних або секторальних санкцій. Замороження активів урядів або окремих осіб може призвести до серйозних проблем в економіці, які важко подолати без доступу до фінансових ресурсів.
Технологічний застій	Зменшення технологічних імпорту: Втрата доступу до передових технологій є показником технологічного застою. Це може вимірюватися через падіння імпорту технічних товарів або відсутність інвестицій у технологічні галузі. Низька інноваційна активність: Якщо країна зазнає санкцій, це може призвести до зниження рівня інноваційної діяльності. Маркером цього є зменшення кількості патентів або досліджень у ключових технологічних сферах.
Дипломатичний та політичний тиск	Зміни у зовнішній політиці: Підвищення дипломатичного тиску може призвести до змін у зовнішній політиці країни, таких як зміни в міжнародних угодах або зменшення міжнародної ізоляції. Однак такі зміни потребують підтримки міжнародної спільноти. Відновлення дипломатичних контактів: Якщо санкції змушують країну до дипломатичних переговорів, це може бути показником того, що санкції мали бажаний ефект. Однак такий процес потребує часу і зусиль з боку всіх учасників.

Джерело: Складено автором за матеріалами [42].

Однією з основних причин застосування санкцій є забезпечення міжнародної безпеки. Такі санкції, як правило, використовуються для стримування або обмеження черезмірної військової активності, що створює загрозу для мирного співіснування на міжнародній арені. Вони можуть бути спрямовані проти держав, які порушують міжнародні норми, зокрема щодо розповсюдження ядерної зброї чи інших видів зброї масового знищення.

Основна мета таких заходів — обмеження доступу держав до ресурсів, необхідних для розвитку їхніх військових потужностей. Санкції включають обмеження на постачання військових технологій, сучасного обладнання та стратегічних матеріалів, які можуть бути використані для зміцнення армії або розробки зброї масового знищення (ЗМЗ) [43]. Санкції, спрямовані на стримування розробки ядерної зброї, є критично важливими у відносинах із країнами, які намагаються порушити міжнародні норми. Наприклад, ембарго на постачання матеріалів, необхідних для збагачення урану або розробки ракетних систем, спрямоване на запобігання ескалації конфліктів.

Іран є одним із найбільш відомих прикладів застосування міжнародних санкцій для забезпечення міжнародної безпеки, зокрема для обмеження його ядерних амбіцій. Іранська ядерна програма тривалий час викликала занепокоєння в міжнародній спільноті через можливість її використання для створення ядерної зброї. Відповідно, країни Заходу, зокрема США, а також ООН і ЄС, запровадили комплексні економічні санкції з метою зупинити збагачення урану та обмежити доступ Ірану до технологій, які могли б бути використані для виробництва ядерної зброї.

Основні санкції включали ембарго на експорт нафти та газу, замороження активів Центрального банку Ірану, обмеження фінансових транзакцій і заборону на постачання технологій, пов'язаних з ядерними дослідженнями. Зокрема, санкції, накладені США та ЄС, завдали серйозного удару по економіці Ірану, знизивши експорт нафти з 2,5 мільйонів барелів на день (до введення міжнародних санкцій) до лише приблизно 1 мільйона барелів на день та викликавши економічну рецесію (рис. 2.1).

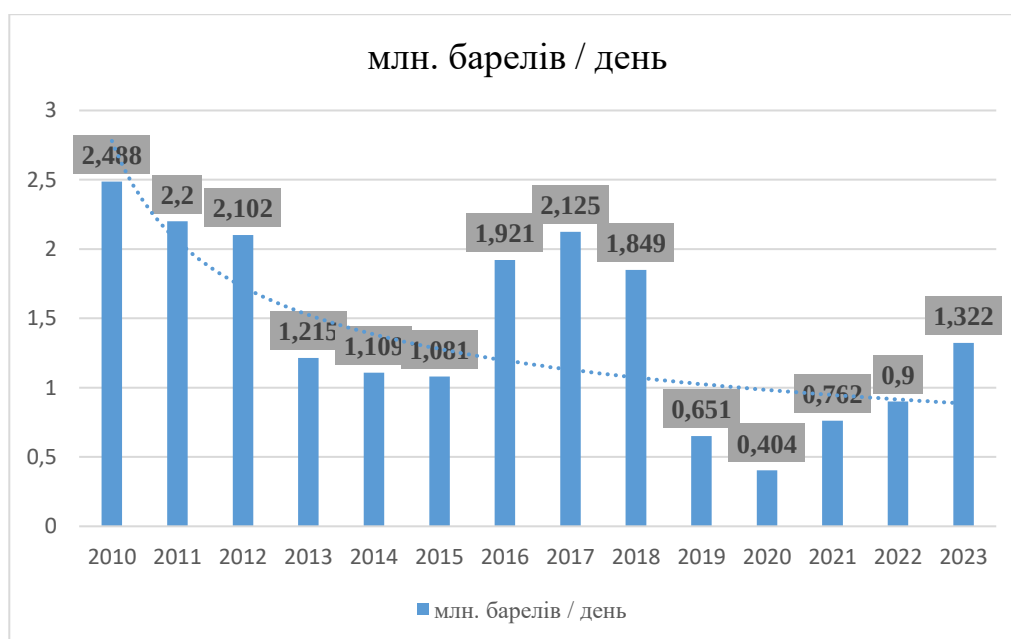

Рис. 2.1. – Динаміка експорту нафти Ірану у 2010-2023рр. (млн. барелів на день)

Джерело: створено автором на основі [44].

Це змусило Іран погодитись на обмеження своєї ядерної програми в рамках Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA) 2015 року, що стало дипломатичним досягненням, хоча й тимчасовим. Цей план передбачав обмеження ядерних досліджень Ірану в обмін на поступове зняття санкцій. Проте після того, як США вийшли з угоди в 2018 році та відновили жорсткіші санкції, Іран почав відновлювати свою ядерну діяльність, демонструючи, що санкції можуть лише тимчасово обмежувати ядерні амбіції, не зупиняючи їх повністю.

Отже даний приклад показує, як економічні санкції можуть бути ефективним інструментом впливу на країну, що порушує міжнародні угоди, проте їхня довгострокова ефективність залежить від постійної міжнародної кооперації та дипломатичних зусиль. Тож, санкції можуть сприяти створенню умов для дипломатичного діалогу, однак без супутніх політичних та дипломатичних зусиль їхня ефективність є обмеженою.

Санкції проти Північної Кореї, запроваджені ООН, США та іншими державами, є ще одним важливим прикладом використання економічних

обмежень для забезпечення міжнародної безпеки, а саме протидія можливій ядерній загрозі. У випадку з Північною Кореєю санкції мали на меті зупинити розробку ядерної зброї та балістичних ракет, а також змусити країну повернутися до переговорів щодо роззброєння. Північна Корея відома у світі своєю прихильністю до ядерної програми, що становить серйозну загрозу для регіональної та глобальної безпеки. Санкції проти КНДР включають заборону на експорт корисних копалин, таких як вугілля, залізна руда та рідкоземельні метали, а також обмеження на постачання нафти та обладнання подвійного призначення. Вони також включають замороження активів фізичних і юридичних осіб, пов'язаних з ядерною програмою Північної Кореї [45].

Ці санкції істотно погіршили економічну ситуацію в КНДР, спричинивши дефіцит палива та основних товарів, що, в свою чергу, послабило її здатність фінансувати подальшу ядерну програму. Однак ефективність санкцій була обмежена через підтримку з боку Китаю, який є основним економічним партнером Північної Кореї. Як показує досвід, ефективність санкцій проти Північної Кореї обмежена через підтримку, яку вона отримує від таких країн, як Китай, який є важливим економічним партнером КНДР. Це свідчить про складність застосування санкцій в умовах, коли країна-ціль має потужних підтримувачів, які здатні пом'якшити їхній вплив. Китай неодноразово висловлювався проти надмірних санкцій, що обмежувало їхній ефект. Проте, попри ці труднощі, санкції змусили КНДР погодитися на переговори з міжнародними посередниками в контексті багатосторонніх переговорів, таких як шістьсторонні переговори з ядерного роззброєння.

Особливість застосування санкцій у випадку Північної Кореї полягає в тому, що міжнародна спільнота застосовує колективний тиск через санкції, які ухвалюються в межах ООН. Колективний характер санкцій надає їм вищу легітимність та ефективність порівняно з односторонніми санкціями. Додатково, санкції фокусуються на ключових секторах економіки, що дозволяє мінімізувати негативний вплив на цивільне населення та націлюватися на конкретні фінансові та технологічні ресурси, необхідні для ядерної програми. Таким чином, санкції

служать не тільки як засіб економічного тиску, але й як дипломатичний інструмент, що стимулює країни-цілі до переговорів, пропонуючи зняття санкцій в обмін на певні поступки.

У цілому, санкції проти Ірану та Північної Кореї демонструють як економічний тиск може бути використаний для стримування розвитку зброї масового знищення, хоча їхня ефективність значною мірою залежить від міжнародної координації, включаючи підтримку важливих регіональних партнерів, таких як Китай у випадку Північної Кореї. Враховуючи змінність політичних умов, ефективність санкцій має також обмеження в довгостроковій перспективі. Наприклад, дослідження Інституту Миру США 2021-го року підкреслюють, що санкції мають значний вплив на економіку цих країн, але їхня здатність змусити держави до кардинальних змін у політиці є обмеженою без активної дипломатії та підтримки внутрішніх реформ [46].

Можемо зазначити, що окрім прямого стримування, санкції часто використовуються для примушення до переговорів. Створюючи значний економічний тиск, такі заходи змушують країни-агресори шукати дипломатичні шляхи вирішення конфліктів і йти на поступки в питаннях роззброєння. Зокрема, економічні обмеження спонукають держави до участі у міжнародних переговорах і підписання угод, спрямованих на зменшення військової загрози.

Отже, застосування санкцій у цих сферах демонструє їхню важливість як інструменту глобальної політики, спрямованого на забезпечення миру та стабільності. Наукові дослідження, доводять, що секторальні санкції можуть мати довгостроковий вплив, сприяючи зниженню військового потенціалу агресорів і створюючи умови для політичного діалогу [47].

Економічний і політичний тиск через санкції є важливим інструментом міжнародної політики, який застосовується для зміни поведінки держав або міжнародних акторів, що порушують міжнародні норми, загрожують безпеці або підтримують агресивну зовнішню політику. Санкції можуть бути застосовані з різних причин, і їхня мета часто полягає в тому, щоб досягти певних політичних змін без використання військових засобів. Це інструмент, що передбачає

накладення обмежень на економічні, фінансові та інші ресурси держави, щоб вплинути на її здатність продовжувати певні дії, наприклад, агресивну політику або порушення прав людини [48].

Основною метою застосування санкцій є досягнення політичних або економічних змін в уряді країни-цілі. Очікування від санкцій полягають у тому, щоб завдати шкоди економіці цільової країни, створивши таким чином внутрішній тиск на уряд, щоб він змінив свою політику або припинив дії, які викликають міжнародну стурбованість. Зокрема, санкції можуть бути націлені на обмеження фінансових транзакцій, замороження активів урядових осіб або компаній, обмеження торгівлі, а також заборону на технології, які можуть бути використані для розробки зброї або для підвищення військового потенціалу.

Однак економічний та політичний тиск через санкції не завжди має прямий і швидкий ефект. Інколи санкції можуть не принести очікуваних результатів, якщо країна-ціль має достатньо внутрішніх ресурсів або підтримки з боку інших держав, які можуть пом'якшити вплив санкцій або навіть допомогти обходити обмеження [49]. Більш того, економічний тиск, особливо при застосуванні широких торгових санкцій або заморожуванні активів, може призвести до значних економічних труднощів для населення, що ставить під питання гуманітарні наслідки таких заходів.

Одним із прикладів використання економічних і політичних санкцій для досягнення міжнародних цілей є ситуація з росією після її анексії Криму в 2014 році. У відповідь на порушення міжнародного права і загрозу стабільності в Європі, країни Заходу, зокрема США і Європейський Союз, запровадили жорсткі санкції, які включали замороження активів, обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків і технологій. Вони були спрямовані на обмеження військового потенціалу росії, спонукання її до виконання Мінських угод і повернення Криму до території України. Метою цих санкцій було не тільки ослаблення економіки росії, але й здійснення політичного тиску на її уряд, аби змусити змінити зовнішню політику і припинити підтримку сепаратистських угруповань на сході України [50].

Незважаючи на значний економічний тиск, санкції, накладені на росію після анексії Криму в 2014 році, не призвели до швидкої зміни поведінки її уряду. Однією з основних причин цього є здатність росії адаптуватися до економічних обмежень, а також її здатність отримувати підтримку від інших держав, зокрема від Китаю, Індії, Ірану та ін.

Отже, можемо констатувати, що санкції часто мають обмежений прямий ефект на політику урядів, особливо в авторитарних режимах, де політичний контроль зосереджений в руках вузької групи осіб, яка може використовувати внутрішні ресурси для мінімізації негативних наслідків санкцій [51]. Проте санкції продовжують грати важливу роль у створенні міжнародної ізоляції росії, сприяючи її дипломатичному тиску і надаючи міжнародним партнерам можливість висловлювати свою стурбованість щодо порушення міжнародного права.

Зокрема, хоча санкції не призвели до швидкого виконання Мінських угод або відновлення територіальної цілісності України, вони виконують важливу функцію в контексті міжнародного правопорядку. Запроваджені заходи не лише мали на меті економічний тиск, але й демонстрували солідарність міжнародної спільноти щодо агресії росії на сході України. Вони стали важливим інструментом для підтримки дипломатичних зусиль, спрямованих на вирішення конфлікту мирним шляхом. Слід зазначати, що такі санкції також спонукали до розвитку політичного діалогу серед західних партнерів, зокрема Європейського Союзу та США, що сприяло посиленню дипломатичних зусиль щодо пошуку мирного врегулювання. Завдяки санкціям, росія опинилася в умовах міжнародної ізоляції, що змусило її звернутися до переговорів, зокрема у форматі "Нормандської четвірки". Водночас санкції стали сигналом для інших країн, що порушення міжнародного права не залишиться без відповіді.

Підсумовуючи, хоча санкції не досягли швидких змін у поведінці росії, вони посилили міжнародний тиск, що стало важливим кроком до підтримки стабільності та правопорядку на міжнародній арені. Вони стали засобом не

тільки економічного впливу, але й важливим інструментом для забезпечення міжнародної безпеки та зміцнення ролі дипломатії у вирішенні конфліктів.

Отже, застосування санкцій для досягнення політичних та економічних цілей потребує ретельного планування і координації між міжнародними політичними діячами. Вони можуть бути ефективними, коли здійснюються в рамках ширшої стратегії, яка включає дипломатичний тиск, але лише в окремих випадках санкції здатні змусити країну-ціль змінити свою поведінку в короткий термін.

Санкції як інструмент протидії економічній експансії дедалі частіше використовуються в сучасній міжнародній політиці для захисту економічних інтересів. Одним із ключових прикладів є політика санкцій, спрямована на обмеження впливу Китаю в рамках його ініціативи «Один пояс — один шлях» (BRI). Ця ініціатива сприймається багатьма країнами Заходу як засіб поширення економічного впливу через створення залежності держав-реципієнтів від китайських інвестицій та інфраструктурних проєктів.

Санкції впроваджуються для стримування таких стратегій, аби зменшити доступ експансивних держав до фінансових ринків, високотехнологічних продуктів чи інвестиційних можливостей. Наприклад, Сполучені Штати та Європейський Союз запроваджували обмеження на експорт технологій, що могли б посилити інфраструктурні та економічні можливості Китаю в рамках BRI. Подібні заходи також включали створення регуляторних бар'єрів для китайських компаній у стратегічних галузях, таких як телекомунікації [52].

Причини введення санкцій у таких випадках зосереджені на трьох основних аспектах:

- стримування економічної залежності від країн-агресорів;
- забезпечення національної безпеки;
- уникнення глобального домінування певних економік.

Однак очікування від санкцій не завжди співпадають із реальними результатами. Дослідження демонструють, що ефективність санкцій залежить від їхньої тривалості, підтримки з боку міжнародної спільноти та рівня

адаптивності цільових країн. Наприклад, китайська економіка зуміла скоригуватися через переорієнтацію торгівлі на альтернативні ринки, хоча такі заходи сповільнюють розширення впливу BRI.

Дослідження "Two Paths: Why States Join or Avoid China's Belt and Road Initiative" наукової академії Оксфорду підкреслює, що санкції спрямовані на обмеження доступу Китаю до фінансування та технологій, необхідних для розвитку ініціативи [53]. Дане дослідження аналізує роль санкцій як фактору, що змушує країни розглянути ризики від участі в BRI. Уряди багатьох держав оцінюють не лише вигоди від китайських інвестицій, а й ризик потрапити під вплив міжнародних обмежень. Це сприяє уникненню боргової залежності та пошуку альтернативних партнерів для реалізації стратегічних проектів. Особливий акцент робиться на контролі над кредитуванням, яке є важливим елементом стратегії BRI. Завдяки санкціям фінансові установи в багатьох країнах-реципієнтах не можуть вільно співпрацювати з китайськими партнерами, що уповільнює реалізацію масштабних інфраструктурних проектів.

За даними дослідження "Chinese capital goes global: the belt and road initiative and beyond» санкції мають значний вплив на регіональну інтеграцію, обмежуючи геополітичні можливості Китаю. Зокрема, впровадження регуляторних бар'єрів у галузі телекомунікацій та інфраструктури сповільнює експансію китайських компаній, таких як Huawei, у ключових регіонах Європи та Центральної Азії [54]. Таким чином, BRI стикається із систематичними труднощами, які зменшують її вплив і підривають амбіції Китаю стати домінуючим глобальним гравцем.

Попри зусилля щодо стримування експансії, Китай адаптувався до нових умов. Пекін переорієнтував свої інвестиції на країни Африки та Латинської Америки, які мають менший вплив санкційної політики Заходу. Водночас така адаптація є затратною та уповільнює темпи реалізації BRI. Отже, такі санкції, хоча й не блокують повністю ініціативу, вони створюють значні бар'єри для її розвитку, змушуючи Китай перебудовувати свою стратегію. Однак для досягнення бажаних результатів необхідна колективна координація між

країнами, що запроваджують обмеження, та розробка багатосторонніх механізмів протидії економічній експансії.

Отже, санкції відіграють важливу роль у міжнародній системі як механізм захисту прав людини та протидії серйозним порушенням, таким як геноцид, політичні репресії та етнічні чистки. Вони в основному використовуються у відповідь на масові зловживання з метою тиску на уряди чи організації, відповідальні за ці дії. Ефективність санкцій у просуванні прав людини значною мірою залежить від їх плану, обсягу та політичної волі міжнародного співтовариства до їх послідовного дотримання.

Ключові міжнародні організації, включаючи Організацію Об'єднаних Націй (ООН) і регіональні органи, такі як Європейський Союз (ЄС), є центральними гравцями у введенні та забезпеченні санкцій. Ці санкції можуть бути спрямовані на окремих осіб, організації або цілі уряди, використовуючи такі заходи, як заморожування активів, заборона на поїздки, ембарго на постачання зброї та обмеження фінансових операцій.

Наприклад, Глобальний режим санкцій щодо прав людини Європейського Союзу (GHRSR) забезпечує важливу правову основу для притягнення осіб до відповідальності за порушення прав людини, незалежно від їхнього місцезнаходження чи приналежності. Цей режим дозволяє цілеспрямоване застосування санкцій до осіб, відповідальних за серйозні порушення, такі як свавільні затримання чи незаконні вбивства, не зачіпаючи більш широке населення країни.

Застосування санкцій як відповідь на порушення прав людини можна спостерігати в ряді значущих випадків. Яскравий приклад – військовий переворот у М'янмі у 2021 році. Після державного перевороту жорстоке придушення продемократичних протестів і етнічних меншин військовими М'янми призвело до запровадження санкцій проти військових лідерів, військових конгломератів та їхніх фінансових спонсорів. Ці заходи мали на меті порушити фінансову та оперативну мережу військових, послабивши їх здатність продовжувати репресії, не завдаючи прямої шкоди цивільному населенню.

Подібним чином у Китаї були запроваджені санкції у відповідь на поведження китайського уряду з уйгурськими мусульманами в Сінцзяні, спрямовані проти китайських чиновників і організацій, причетних до зловживань [55]. Мета полягала в тому, щоб ізолювати винних у цих порушеннях, одночасно мінімізуючи ширшу соціальну та економічну шкоду для населення.

Незважаючи на передбачувані переваги, санкції не позбавлені суперечок. Санкції можуть мати непередбачені наслідки, особливо коли вони призводять до економічних труднощів для звичайних громадян. Це може посилити порушення прав людини, особливо в ситуаціях, коли доступ до гуманітарної допомоги чи базових послуг порушено [56]. Щоб пом'якшити такі наслідки, дуже важливо, щоб органи, які застосовують санкції, ретельно розглядали конкретний контекст кожної ситуації, забезпечуючи цілеспрямованість заходів і допущення гуманітарних винятків для забезпечення безперервного надходження допомоги.

Розумні санкції, які зосереджуються на фізичних та юридичних особах, а не на широких національних заходах, вважаються більш ефективним підходом, оскільки вони конкретно карають винних у порушеннях прав людини, мінімізуючи супутні збитки. У М'янмі, наприклад, санкції були спрямовані на військових лідерів і компанії, безпосередньо пов'язані з військовою хунтою, таким чином обмежуючи їхню здатність фінансувати подальші репресії [57]. Подібним чином у випадку поведження Китаю з мусульманами-уйгурами цілеспрямовані санкції були спрямовані на ізоляцію посадових осіб, відповідальних за порушення, а не накладення ширших покарань на всю країну. Ці цілеспрямовані заходи мали на меті вплинути на політичну поведінку осіб, відповідальних за порушення, не завдаючи шкоди широким верствам населення.

Питання санкцій і прав людини також є предметом правової та етичної дискусії. Основні права людини закріплені в ряді міжнародних правових документів, таких як Загальна декларація прав людини (ВДПЛ), прийнята ООН у 1948 році, і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП). Ці документи встановлюють універсальні стандарти, які керують оцінкою ситуацій, що вимагають втручання. У деяких випадках самі санкції можуть

викликати занепокоєння щодо прав людини, особливо якщо вони завдають непропорційної шкоди цивільному населенню. Тому для міжнародних органів важливо розглянути ширші наслідки санкцій і забезпечити їх відповідність принципам гуманітарного права.

2.2. Вплив економічних санкцій на світову економіку

Дослідження впливу економічних санкцій на світову економіку є ключовим інструментом для розуміння сучасних економічних процесів і їхнього впливу на міжнародні відносини. Санкції, які дедалі частіше використовуються як засіб економічного та політичного тиску, формують нові реалії, у яких країни змушені адаптуватися до змін у міжнародному економічному середовищі. Вплив санкцій виходить далеко за межі лише країн-об'єктів, зачіпаючи глобальні економічні процеси, перерозподіл товарообміну, динаміку ключових економічних показників і структуру міжнародної торгівлі.

Аналіз впливу санкцій на світову економіку вимагає використання стандартних показників для оцінки змін в економіках країн-учасників процесу. Такими показниками є зниження ВВП, зміни рівня безробіття, інфляції, торговельного балансу, структури експорту й імпорту, а також соціальні та політичні наслідки. Наприклад, країни, що опинилися під санкціями, зазвичай зазнають скорочення економічного зростання та підвищення соціальної напруги через зміну доступу до ринків капіталу й обмеження доступу до важливих технологій. З іншого боку, ці зміни також спричиняють стимулювання нових економічних зв'язків, зокрема з країнами, які не підтримують санкційної політики.

Також, суттєвим елементом впливу санкцій є перерозподіл товарообміну. Зокрема, аналіз структури експорту й імпорту до та після санкцій показує, як країни адаптуються до нових умов, перебудовуючи свої зовнішньоекономічні зв'язки. Скорочення частки ЄС і США у зовнішній торгівлі санкційних країн компенсується зростанням співпраці з державами Азії, Африки, Латинської

Америки чи інших регіонів (таблиця 2.3). Такий перерозподіл сприяє зміні глобальної торговельної карти, створюючи нові центри економічної активності. Наприклад, аналіз статистичних даних демонструє, як санкційні країни посилюють співпрацю з державами Глобального Півдня, щоб компенсувати втрати від західних ринків.

Разом із цим санкції впливають на конкурентоспроможність економік як країн, які перебувають під тиском, так і тих, що їх ініціюють. Для держав-об'єктів це означає переорієнтацію на внутрішні ресурси, диверсифікацію економіки й адаптацію до роботи з новими партнерами. Для країн, що вводять санкції, це може обернутися скороченням експортних ринків, підвищенням цін на імпорту чи необхідністю пошуку альтернатив для стратегічно важливих товарів.

Санкції, запроваджені проти Іраку були спрямовані на послаблення економіки країни та змушення припинити військову агресію. Торгові санкції паралізували основний сектор економіки – нафтовидобувну галузь, це позбавило державу ресурсів, ВВП Іраку впав на 48% у 1991 році (таблиця 2.3), і економіка країни зазнала краху, але режим зберігав владу через перерозподіл залишкових коштів. Санкції створили гуманітарну катастрофу. За оцінками ООН, дитяча смертність значно зросла через недоступність базових медичних послуг та харчів. Санкції непропорційно вплинули на звичайних громадян, а не на політичну еліту. Масова бідність, нестача продовольства, медикаментів та гуманітарна криза стали домінантними проблемами в країні.

Отже, санкції лише частково досягли своїх цілей, ізолювавши Ірак та зменшивши його економічну силу. Проте основна мета — зміна режиму — не була реалізована до 2003 року, аж до вторгнення США в 2003 році. Політична еліта Іраку адаптувалася до санкцій через контроль обмежених ресурсів і їхній розподіл серед лояльних груп населення, Ірак частково зберігав доступ до ресурсів через контрабанду та допомогу від певних союзників.

Таблиця 2.3. – Міжнародний досвід застосування економічних санкцій в контексті всестороннього впливу на країни-об'єкти

Країна / роки	Причина введення санкцій	Види санкцій	Наслідки на ВВП	Рівень безробіття	Соціальний вплив	Політичний вплив
Ірак, 1990-2003	Напад на Кувейт	Торгові (ембарго на нафту), фінансові (замороження активів), обмеження імпорту медичних та технологічних товарів	Спад ВВП на 56,4% у 1991 р.	8,6% у 1996 році	Масова бідність, дефіцит продовольства та медикаментів, гуманітарна криза.	Політична ізоляція, крах соціальних інститутів.
Іран, 2006-2015	Ядерна програма	Енергетичні (ембарго на нафту та газ), фінансові (відключення від SWIFT), обмеження на експорт технологій, замороження активів	ВВП скоротився на 7,4% у 2012 р.	Безробіття зросло до 15%, інфляція 40%.	Зниження рівня життя, нестача базових товарів, посилення протестів.	Ініціація ядерної угоди 2015 р.
росія, 2014-2024	Анексія Криму, агресія в Україні	Енергетичні (обмеження експорту нафти, газу), технологічні (ембарго на імпорт мікрочипів), фінансові (відключення від SWIFT), торгові (обмеження експорту металів)	ВВП скоротився на 2,5% у 2015 р. Загальні темпи розту зникли.	Безробіття стабільне на рівні 4-6%	Зниження доходів населення, дефіцит імпортованих товарів, зростання нерівності.	Обмеження технологічного прогресу, збільшення військових витрат, політична ізоляція.
Північ на Корея, 2006-2023	Ядерна програма	Енергетичні (обмеження на постачання нафти), торгові (заборона експорту вугілля), фінансові (замороження рахунків у банках за кордоном)	Неофіційно -20% від потенційного ВВП	Приховане масове безробіття	Масова бідність, недоступність продовольства, обмеження свобод.	Політична ізоляція, продовження випробувань ядерної зброї.
Венесуела, 2014-2023	Корупція, порушення прав людини	Енергетичні (обмеження експорту нафти), фінансові (замороження активів), торгові (обмеження на технології для нафтовидобутку)	ВВП впав на 70% з 2014 по 2020 рр.	Безробіття зросло до 44% у 2019 р.	Масова еміграція (6 млн осіб), гуманітарна криза, зростання злочинності.	Політична ізоляція, посилення авторитаризму.

Джерело: складено автором за матеріалами [58; 59].

Санкції мали переважно загальний характер і завдали шкоди економіці, але не послабили вплив еліти. За якісним виміром санкції були низькоефективними через значні гуманітарні втрати, невдачу у зміні політичної ситуації та адаптацію

режиму до умов економічного тиску. Санкції, запроваджені проти Ірану у 2006–2015 роках, були спрямовані на обмеження ядерної програми. Основною метою було послаблення економіки Ірану, створення внутрішнього соціального та економічного тиску на уряд для припинення збагачення урану.

Обмеження у нафтовій галузі — основному джерелі державних доходів Ірану — стали критичними. Експорт нафти знизився на 50%, а ВВП країни впав на 7,4% у 2012 році, а національна валюта, знецінилася на 80%. Інфляція сягнула 40%, що створило серйозний соціальний тиск на населення.

Політичний вплив санкцій був подвійним. З одного боку, вони створили безпрецедентний тиск на іранський уряд, що зрештою призвело до укладення ядерної угоди в 2015 році (Спільного всеосяжного плану дій, JCPOA). З іншого боку, санкції також посилили внутрішню мобілізацію іранської політичної еліти, яка використовувала антизахідну риторику для консолідації влади та нейтралізації опозиції.

Таким чином, санкції проти Ірану продемонстрували обмежену ефективність у досягненні короткострокових економічних та соціальних цілей, але були результативними у стратегічному сенсі, оскільки змусили Іран укласти угоду та погодитися на контроль за його ядерною програмою. Водночас значні світові економічні та соціальні витрати вказують на необхідність розробки адресованіших та гуманніших підходів до застосування санкцій для мінімізації негативного впливу на цивільне населення.

Санкції, запроваджені проти росії з 2014 року після анексії Криму, та посилені після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, є одними з наймасштабніших у світовій практиці економічного тиску. Вони мали на меті обмежити військові можливості росії, послабити її економічний потенціал, ізолювати країну на міжнародній арені та створити внутрішній соціальний тиск, який би вплинув на політичну поведінку російської влади.

Економічні наслідки цих санкцій були значними, хоча їхній вплив варіювався залежно від сектору. Обмеження, накладені на ключовий енергетичний сектор, зокрема ембарго на нафту з боку Європейського Союзу, а

також обмеження цін на російську нафту, спричинили скорочення доходів від експорту, які в першій половині 2023 року зменшилися на 50% порівняно з попереднім роком. Торгові обмеження також позбавили росію доступу до критичних технологій, що негативно вплинуло на промисловість, зокрема оборонну та автомобілебудівну, де скорочення виробництва становило до 30–50%. ВВП країни впав на 2,2% у 2022 році. Стабілізація була досягнута завдяки жорсткому валютному контролю, диверсифікації енергетичних ринків та адаптації бізнесу до нових умов.

Соціальні наслідки санкцій відзначалися значним погіршенням добробуту населення. Інфляція, спричинена падінням рубля та зростанням вартості імпортованих товарів, призвела до зниження реальних доходів населення на 10% у 2022 році. Брак медикаментів і технологій, особливо вплинув на середній клас та вразливі верстви населення. Додатково, ускладнення умов життя та обмеження можливостей для розвитку спонукали до міграції висококваліфікованих спеціалістів, зокрема з ІТ-галузі, що послабило перспективи довгострокового відновлення економіки.

Політичний вплив санкцій був складним і неоднозначним. Ізоляція від західних ринків та фінансових систем змусила росію зміцнювати економічні та політичні зв'язки з такими країнами, як Китай, Індія та Іран, що частково компенсувало втрати. Водночас росія посилила контроль над внутрішньою ситуацією, використовуючи санкції як привід для посилення репресій та консолідації влади. Хоча економічний тиск і створив значні труднощі, він не призвів до зміни політичного курсу або скорочення агресивної зовнішньої політики росії.

З огляду на підсумки, санкції проти росії показали обмежену ефективність у короткостроковій перспективі, оскільки не змогли зупинити військову агресію або змінити політичну поведінку керівництва країни. Однак вони були результативними у досягненні низки стратегічних цілей, таких як обмеження економічного та технологічного військового потенціалу росії, ізоляція її на міжнародній арені та завдання значних економічних збитків.

Санкції проти Північної Кореї були спрямовані на стримування її ядерної програми та створення умов для припинення випробувань зброї масового знищення. Ці заходи мали на меті економічно ізолювати країну, аби створити тиск на діючу владу. Економічно санкції значно обмежили зовнішню торгівлю Північної Кореї, яка має ресурсно-залежну економіку. Експорт країни скоротився на понад 80% після введення санкцій у 2016–2017 роках. Дефіцит енергоресурсів, викликаний обмеженнями на імпорт нафти, значно вплинув на індустриальні потужності та транспорт. Водночас Північна Корея зберегла основну торгівлю з Китаєм, який залишився головним економічним партнером країни, компенсуючи частину втрат.

Соціальні наслідки санкцій були важкими для населення. Дефіцит продуктів харчування та медикаментів, призвів до зростання гуманітарної кризи. Звичайні громадяни постраждали більше, ніж політична еліта, яка змогла зберегти контроль над ресурсами. Тим не менш, ізоляція також сприяла подальшій маргіналізації середнього класу та збільшенню соціальної нерівності.

Політично санкції не досягли своєї ключової мети — стримування ядерної програми чи зміни режиму. Навпаки, керівництво Північної Кореї використало зовнішній тиск для посилення націоналістичних настроїв і консолідації влади. Водночас режим продовжував шукати обхідні шляхи для торгівлі через контрабанду та посередників. Зазначаємо, що санкції проти Північної Кореї, хоча й були результативними у створенні економічного тиску, виявилися неефективними у зміні поведінки режиму через його здатність адаптуватися до ізоляції, централізоване управління ресурсами та підтримку з боку окремих міжнародних партнерів.

Санкції проти Венесуели, які були посилені в 2017–2019 роках, мали на меті вплинути на уряд Ніколаса Мадуро, послабити його політичну та економічну позицію і сприяти відновленню демократичних інститутів у країні. Після введення обмежень основний джерело валютних надходжень — експорт нафти — скоротився більш ніж на 70% через втрату основних ринків, таких як США. Рівень інфляції зріс до мільйонів відсотків, зумовивши гіперінфляцію, яка

знецінила заощадження населення та унеможливила нормальне функціонування економіки.

Соціальні наслідки санкцій були катастрофічними для населення Венесуели. Втрата валютних надходжень обмежила імпорт базових товарів, включно з продуктами харчування та медикаментами. Це посилює гуманітарну кризу, яка вже була викликана внутрішньою економічною політикою. Рівень бідності досяг 96% населення у 2021 році, а понад 7 мільйонів людей виїхали з країни у пошуках кращих умов життя. Політично санкції не досягли своєї основної мети — зміни уряду чи проведення демократичних реформ. Режим Мадуро зміг зберегти владу завдяки контролю над залишковими ресурсами та підтримці з боку союзників, таких як росія, Китай і Куба.

Загалом, санкції проти Венесуели були результативними у створенні економічного тиску та ізоляції країни, однак їх ефективність виявилася низькою через соціальні наслідки та неспроможність спричинити значні політичні зміни. Це підкреслює обмеженість економічних санкцій як інструменту впливу, особливо у випадках, коли уряди мають зовнішню підтримку і здатність мобілізувати залишкові ресурси для утримання влади.

Санкції, як інструмент міжнародної політики, мають значний вплив на економічні відносини між країнами. Отже, вони можуть змінювати структуру зовнішньої торгівлі, змушуючи держави переорієнтувати свої торгові потоки, шукаючи нові ринки для експорту та джерела постачання товарів для імпорту. Це спричиняє глобальні зміни в схемах товарообміну, зокрема в структурах експорту та імпорту країн.

Одним з ключових ефектів санкцій є перерозподіл товарообміну, коли країни, що потрапили під обмеження, намагаються знизити свою залежність від санкціонуючих країн та шукати нові торгові зв'язки. Такий процес, з одного боку, може стимулювати економічну експансію в нових напрямках, а з іншого — обмежувати доступ до важливих технологій, ресурсів чи ринків, що може мати негативні наслідки для розвитку економіки.

Торгові обмеження також призводять до глибших економічних трансформацій, таких як розвиток нових галузей промисловості або технологічних рішень. Наприклад, після введення санкцій проти Китаю у 2020 році через політичні фактори, країна змушена була шукати нові технологічні рішення для своїх економічних потреб, оскільки обмеження на технології вплинули на її доступ до інноваційних продуктів з Заходу.

Отже, сучасна світова економіка функціонує як складний і взаємопов'язаний механізм, у якому вплив санкцій вносить значні корективи в структуру міжнародного товарообміну. Санкції, як інструмент геополітичного тиску, мають системний та багаторівневий вплив на країни-об'єкти, а також на їх партнерів і глобальні ринки. Як свідчать дані аналізу, наведені в нашій таблиці, ефект санкцій виявляється не лише в ізоляції окремих держав, але й у створенні нових торговельних альянсів і переорієнтації економік. Цей процес має змішані наслідки для світової економіки, що виражається у зниженні ефективності глобальних ланцюгів постачання, але також стимулює диверсифікацію ринків і розвиток альтернативних економічних зв'язків.

Зміни в структурі експорту та імпорту країн-об'єктів виявляються як у якісних, так і кількісних показниках, спричиняючи значні зрушення у світовій економіці. Прикладом цього процесу є досвід росії, Китаю, Сирії, Венесуели та Ірану, які, в умовах санкцій, змушені були змінити структуру своїх торговельних зв'язків.

На прикладі росії видно, як санкції ЄС та інших західних країн вплинули на скорочення її експорту до цих регіонів. Частка експорту до ЄС знизилася з 43% до 31% (таблиця 2.4). Однак ця втрата компенсувалася зростанням експорту до нових партнерів: Китай збільшив свою частку на 8%, Туреччина — на 9%, Індія — на 5%. Це демонструє активну інтеграцію росії на ринки Азії та переорієнтацію на нові канали збуту. Подібна ситуація спостерігається у Сирії: втративши доступ до європейських ринків, країна спрямувала свої економічні ресурси на посилення співпраці з росією (зростання експорту на 15%), Ліваном та Іраном (по +10%). Для Венесуели санкції призвели до зниження експорту на

20% з ЄС, але значне збільшення експорту у Китай (+28%) та Туреччину (+7%) допомогло частково компенсувати ці втрати.

Таблиця 2.4. – Зміни в структурі експорту та імпорту країн-об'єктів на прикладі світових випадків застосування санкцій

Країна	Період	Тип санкцій	Вид експансії / сфера впливу	Зміни в структурі експорту	Зміни в структурі імпорту
росія	до санкцій (2013) – після дії санкцій (2018)	Торгові обмеження, фінансові санкції	Географічна експансія (територіальна)	ЄС: 31% (-12%), Китай: 15% (+8%) Казахстан: 10% (+5%) Туреччина: 12% (+9%) Індія: 6% (+5%) Іран: 3% (+2%)	ЄС: 22% (-6%) Китай: 26% (+8%) Казахстан: 6% (+3%) Туреччина: 10% (+6%) Індія: 7% (+5%) Іран: 4% (+3%)
Іран	до санкцій (2008) – після дії санкцій (2015)	Санкції на нафтовий сектор, замороженн я активів	Економічна експансія (енергетичний сектор)	ЄС: 11%, (-19%) Китай: 24% (+11%) Туреччина, Індія, ОАЕ: 19% (+9%)	ЄС: 12% (-13%) Китай: 28% (+12%) Туреччина, росія, Індія: 24% (+15%) Інші країни: 8% (+4%)
Китай	до санкцій (2018) – після дії санкцій (2020)	Санкції на інноваційні технології, замороженн я активів	Політика, порушуюча права людини	ЄС: 17% (-3%), Країни Південно-Східної Азії: 22% (+7%), Африка: 10% (+5%) Латинська Америка: 7% (+3%)	ЄС: 11% (-4%), Країни Південно-Східної Азії: 17% (+7%) Африка: 6% (+3%) Латинська Америка: 9% (+4%)
Венес уела	до санкцій (2014) – після дії санкцій (2018)	Санкції на нафтовий сектор, фінансові обмеження	Економічна експансія, ресурсна експансія	ЄС: 8% (-22%) Китай: 40% (+28) Туреччина: 15% (+12%) росія: 18% (+13%) Індія: 12% (+6%) Іран: 7% (+5%) Інші країни Азії: 18% (+8%)	ЄС: 20% (-20%) Китай: 45% (+20%) Туреччина: 10% (+8%) росія: 12% (+9%) Іран: 6% (+5%) Інші країни Азії: 15% (+7%)
Сирія	до санкцій (2010) – після дії санкцій (2018)	Санкції на енергетични й сектор, фінансові обмеження	Військова експансія, порушення прав людини	ЄС: 20% (-30%) Китай: 23% (+8%) росія: 17% (+12%) Іран: 13% (+10%) Ліван: 12% (+10%)	ЄС: 18% (-12%) Китай: 13% (+3%) Іран: 15% (+10%) росія : 10% (+7%) Інші країни Близького Сходу: 13% (+5%)

Джерело: складено автором за матеріалами [60; 61; 62].

У структурі імпорту також відбулися суттєві зміни, адже росія знизила обсяги імпорту з ЄС (-6%) та інших західних країн, але компенсувала це збільшенням поставок із Китаю (+12%), Туреччини (+6%) та Індії (+4%). Сирія

та Іран, у свою чергу, переорієнтували свої поставки на росію (зростання на 7% і 5% відповідно) та Китай (+10% і +3%). Венесуела збільшила імпорт з Китаю на 18%, а з Туреччини — на 6%, що свідчить про посилення економічної залежності цих країн від нових партнерів.

Китай продемонстрував надзвичайну гнучкість у перебудові своєї зовнішньоекономічної політики під час запровадження проти нього санкцій у 2018 році. Основною стратегією Китаю стало поглиблення співпраці з країнами, які не підтримують санкції, особливо в регіонах Південно-Східної Азії, Африки та Латинської Америки (таблиця 2.4).

Після санкцій частка експорту до країн Європейського Союзу знизилася з 20% до 17%, що відображає негативний вплив обмежень на торгівлю з традиційними західними партнерами. Водночас Китай значно посилив свою присутність на ринках країн Південно-Східної Азії, збільшивши їх частку в експорті з 15% до 22%. Подібний тренд спостерігається щодо Африки, де частка зросла з 5% до 10%, і Латинської Америки, яка піднялася з 4% до 7% (таблиця 2.4). Ці регіони стали ключовими партнерами, що компенсували втрати від зменшення європейського попиту. У сфері імпорту також відбулися кардинальні зміни: частка ЄС зменшилася з 15% до 11%, тоді як країни Південно-Східної Азії, Африки та Латинської Америки показали зростання відповідно на 7%, 3% та 4%.

Торгівля з країнами Глобального Півдня виявилася вигідною для Китаю з кількох причин. По-перше, це дозволило уникнути надмірної залежності від західних ринків, які через санкції стали менш передбачуваними. По-друге, Китай використовує свою економічну потужність для створення нових альянсів, укладаючи взаємовигідні угоди з державами, які потребують інвестицій, інфраструктури та технологій. Наприклад, у країнах Африки Китай активно фінансує будівництво доріг, портів і залізниць, створюючи попит на свої промислові товари.

Крім того, співпраця з країнами, які перебувають під санкціями, такими як росія чи Іран, дозволяє Китаю отримувати вигідні умови торгівлі, зокрема у

сфері енергоресурсів. Наприклад, Китай став найбільшим імпортером нафти з росії та Ірану після введення санкцій проти цих країн, отримуючи сировину за зниженими цінами. Це забезпечило стабільність його економіки в умовах глобальної турбулентності.

Отже, цей приклад перерозподілу світового товарообміну демонструє дві ключові тенденції. У кількісному вимірі ці зміни мають змішаний ефект на світову економіку. З одного боку, зменшення торгівлі з передовими економіками Західного світу знижує глобальні інвестиційні потоки, уповільнює передачу технологій і підриває стійкість ланцюгів постачання. З іншого боку, зростання обсягів торгівлі між країнами, що розвиваються (особливо в Азії, країнах пострадянського простору та Близькому Сході), стимулює економічне зростання в цих регіонах, створює нові виробничі потужності та посилює регіональну економічну інтеграцію.

У якісному вимірі такі зміни сприяють диверсифікації глобального товарообміну, але водночас поглиблюють економічну фрагментацію. Формуються нові економічні альянси, які кидають виклик традиційним центрам впливу. Цей процес зміщує глобальний баланс економічної влади до Півднної частини світу, але також породжує ризики геоекономічної нестабільності, посилюючи суперечки між різними економічними блоками.

У підсумку, сучасна перебудова структури товарообміну є багатограним явищем, що має як негативні, так і позитивні наслідки. Вона свідчить про адаптивність країн у складних економічних умовах, але водночас ставить нові виклики перед світовою економікою, вимагаючи ефективніших механізмів співпраці та адаптації до нових реалій.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз застосування санкцій підтвердив, що санкції є багатограним інструментом міжнародної політики, спрямованим на досягнення

стратегічних цілей, таких як стримування агресії, забезпечення міжнародної безпеки чи підтримка прав людини. Вивчення причин застосування санкцій дозволило виокремити їхню умовну класифікацію за цілями: економічні, політичні, безпекові та соціальні. Очікувані ефекти санкцій зазвичай включають обмеження доступу країни-об'єкта до фінансових ресурсів, технологій, ринків збуту чи міжнародної підтримки. Проте ефективність їх реалізації залежить від рівня міжнародної координації та економічної інтеграції об'єкта у світову економіку.

В процесі дослідження було виявлено, що санкції мають різносторонній вплив, який проявляється в економічних, політичних та соціальних аспектах. Санкції призводять до зниження обсягів експорту та імпорту, послаблення національних валют, скорочення прямих іноземних інвестицій та загальної економічної ізоляції. Наприклад, аналіз досвіду Ірану, Венесуели та Північної Кореї засвідчив значні зміни у структурі їх торгівлі, а також адаптацію через переорієнтацію на нові ринки, особливо до країн Азії. Непередбачені наслідки санкцій включають зростання рівня безробіття, погіршення життєвих стандартів і збільшення соціальної напруги. Такі явища особливо відчутні в країнах із менш розвиненою економікою. Санкції здатні спричиняти внутрішньополітичні зміни, посилюючи тиск на уряди, однак їх вплив на зміну політичного курсу країни часто є неоднозначним і залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників.

Особлива увага була приділена питанням ефективності санкцій. Розгляд прикладів застосування санкцій продемонстрував, що санкції рідко дають швидкий ефект, оскільки країни-об'єкти часто вдаються до стратегії адаптації, включаючи переорієнтацію економіки, розвиток самозабезпечення або формування нових альянсів. Крім того, було встановлено, що ефективність санкцій залежить від багатофакторного підходу до їх оцінки, включаючи економетричні моделі, аналіз конкретних випадків і соціологічні методи.

Світовий досвід застосування санкцій доводить, що, попри їхній потужний вплив, вони можуть спричиняти негативні наслідки для глобальної економіки,

включаючи порушення ланцюгів постачання, зростання цін на ресурси та дестабілізацію глобальних ринків. Аналіз прикладів росії, Ірану, Китаю та Венесуели підтвердив, що санкції змінюють світовий розподіл товарних потоків, посилюючи регіоналізацію торгівлі та створюючи нові економічні зв'язки. Ефективність та наслідки економічних санкцій варто оцінювати з урахуванням комплексного впливу на економіку, соціальні процеси та геополітичну стабільність.

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В ПОЛІТИЦІ СТРИМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ

3.1. Ефективність застосування санкцій як інструменту протидії військовій агресії РФ проти України

Аналіз впливу економічних санкцій на національні економіки базується на ключових показниках, які надають змогу оцінити загальні зміни у розвитку економіки під зовнішнім тиском. До таких показників належать валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень інфляції, обсяги зовнішньої торгівлі та показники зайнятості, курс національної валюти кожен з яких фіксує окремі аспекти економічних наслідків санкцій. В останні роки науковці використовували ці індикатори для аналізу санкційного впливу на економіку України та росії, адже з 2014 року обидві країни зазнали санкційного тиску.

Таким чином, на даному етапі увага дослідження приділяється розгляду санкцій як механізму стримування російської військової агресії та оцінці їх економічного впливу на росію. Це допоможе краще зрозуміти ефективність санкцій як інструменту міжнародного впливу.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є ключовим показником, який дозволяє оцінити загальні масштаби економічного виробництва та добробуту країни. Скорочення ВВП під впливом санкцій свідчить про значний економічний тиск, адже такі зміни часто вказують на ослаблення ключових галузей економіки та зниження рівня інвестицій.

Численні українські та міжнародні експерти прогнозували, що введення безпрецедентних санкцій матиме критичний вплив на економіку росії. Західні держави, серед іншого, відключили кілька російських банків від системи SWIFT. Однак реальні середні темпи скорочення російського ВВП у 2022 році склали лише 2,1% (рис. 3.1). Безробіття, навпаки, досягло історичного мінімуму, індекс споживчих цін зріс на 11,9%, а обмінний курс рубля до долара США, після

значного падіння у лютому 2022 року, помітно зміцнився вже в березні. На кінець року номінальний курс рубля перевищував рівень кінця 2021 року лише на 4,7% [63].

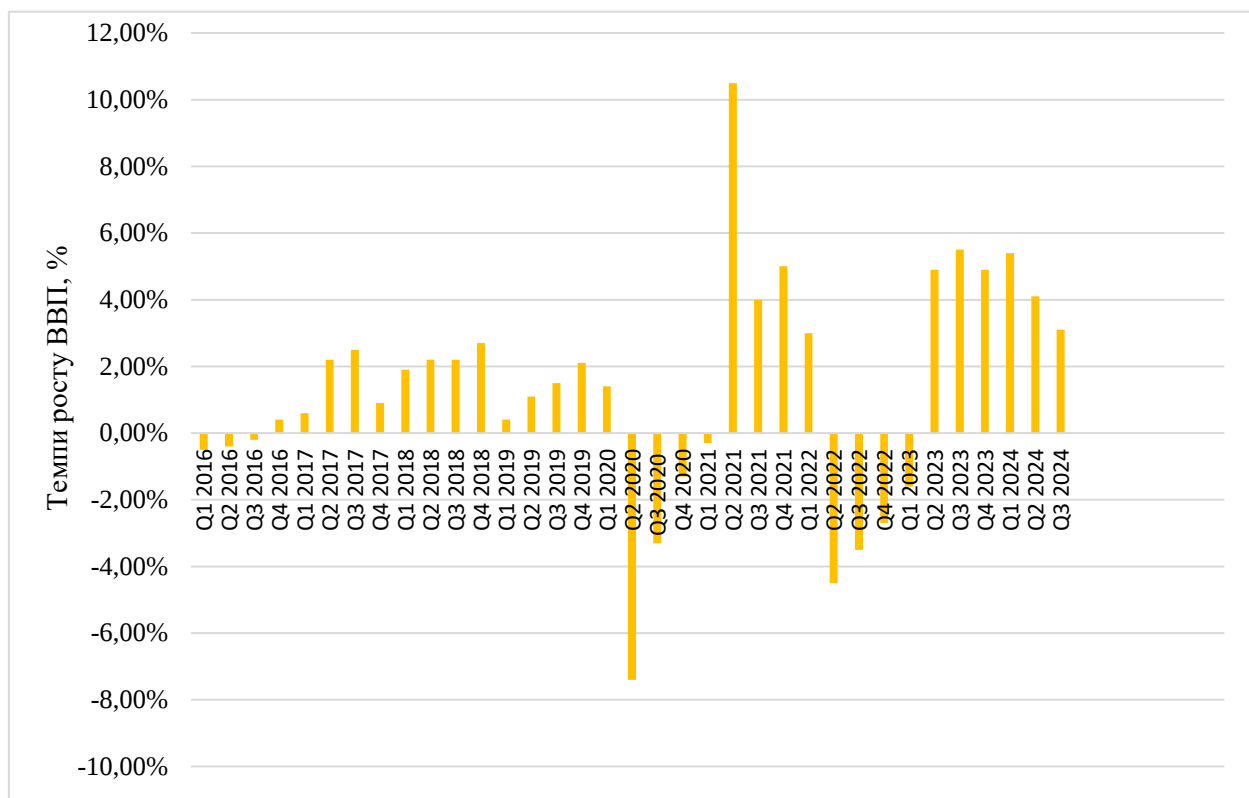

Рис. 3.1. – Поквартальні темпи зростання
реального ВВП росії у 2016-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [64].

Попри скорочення ВВП росії на 1,9% у першому кварталі 2023 року (рис. 3.2), значне зростання бюджетних витрат, що розпочалося наприкінці 2022 року, не змогло компенсувати зниження доходів від експорту енергоносіїв. Основною причиною стало падіння світових цін на нафту і газ, яке розпочалося в третьому кварталі 2022 року. Наприклад, станом на травень 2023 року вартість бареля нафти марки Brent складала близько 74 доларів США, що на 34% менше, ніж за той самий період минулого року. Ціни на газ також впали, досягнувши 13,5 доларів США за мільйон британських теплових одиниць (ММВТу) [65].

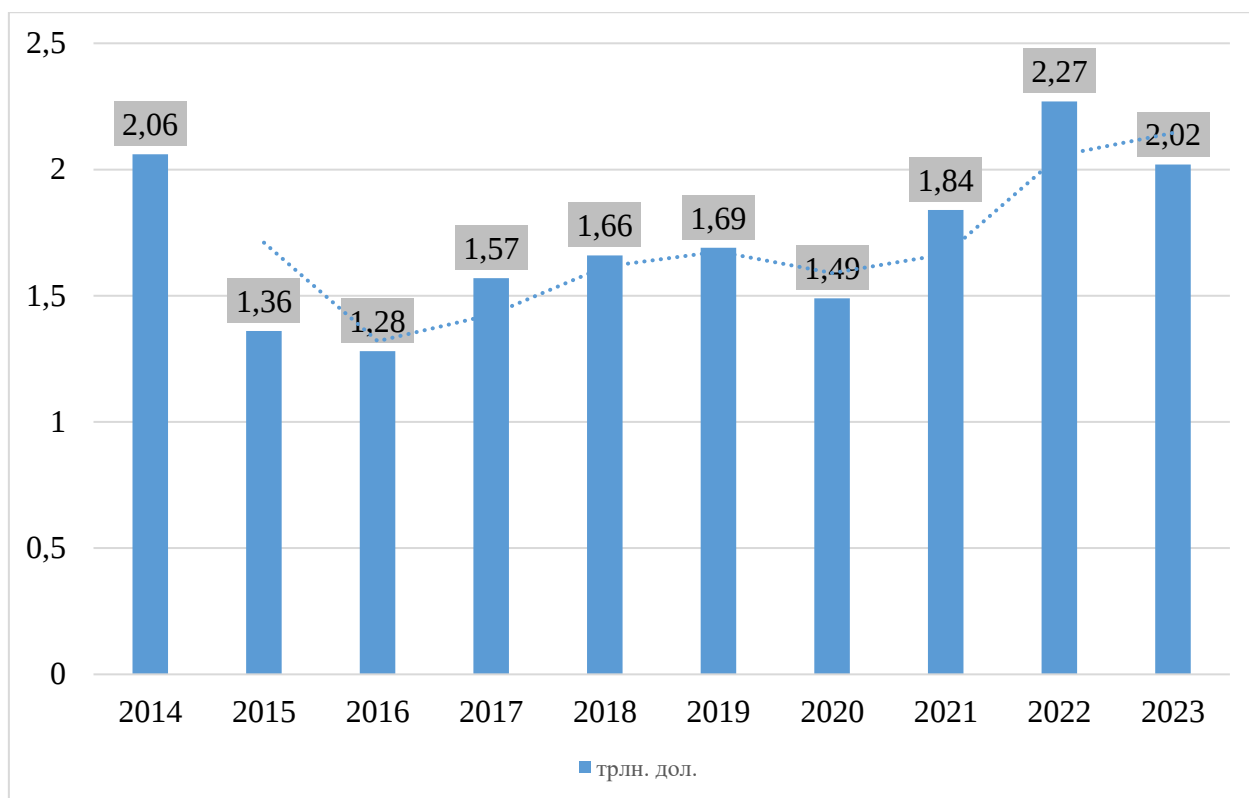

Рис. 3.2. – Динаміка реального ВВП росії у 2014-2023рр.

Джерело: складено автором на основі [66].

Валовий внутрішній продукт росії у третьому кварталі 2023 року зріс на 3,1% у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Це найнижчий темп зростання з першого кварталу 2022 року (рис. 3.2). Сповільнення темпів пояснюється послабленням базових ефектів після економічної кризи, викликаної західними санкціями у відповідь на вторгнення росії в Україну у 2022 році. Крім того, сповільнення спричинене зниженням попиту на російські товари з боку Китаю, найбільшого торговельного партнера росії, на фоні уповільнення китайської економіки. Показник темпу росту реального ВВП перевищив прогноз Міністерства фінансів росії, яке очікувало зростання на 2,9%, але виявився трохи нижчим за оцінку Центрального банку, що прогнозував 3,2% зростання.

Запроваджені санкції на експорт енергоносіїв значно скоротили доходи росії: за перші два роки після початку війни у 2022 році експортні надходження зменшилися на 180 мільярдів доларів США (що відповідає 10% ВВП у 2023 році). Це стало результатом необхідності продавати нафту зі значним дисконтом

та втрати доступу до європейського газового ринку. Додатково, російська влада втратила можливість користуватися близько половиною своїх державних резервів — приблизно 300 мільярдів доларів США, що стало ще одним вагомим ударом через міжнародні санкції [67].

Інфляція є другим важливим показником, що характеризує стійкість економічної системи в умовах санкційного тиску. Санкції можуть викликати інфляційний тиск через скорочення імпорتنих можливостей та зростання витрат на виробництво. Від моменту введення міжнародних санкцій проти росії в 2014 році, а також особливо після 2022 року, коли росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, економіка країни переживає значні зміни, що проявляються, зокрема, у високих темпах інфляції. Санкції, які були накладені на ключові сектори економіки, такі як фінансовий, енергетичний, та технологічний, значно вплинули на ціноутворення в країні, зокрема через обмеження в імпорті товарів і послуг, а також через значне зростання витрат на виробництво внаслідок відсутності доступу до західних технологій [68].

У 2021 році інфляція в росії вже перебувала на рівні 8,39% річних, що було обумовлено як внутрішніми економічними факторами, такими як зростання попиту на товари та послуги, так і зовнішніми – ціни на енергоносії, логістичні проблеми, та зміни на глобальних ринках. Однак справжній сплеск інфляції стався у 2022 році, коли на фоні масштабних санкцій, введених Європейським Союзом і США, росія пережила значний економічний шок.

Згідно з даними Trading Economics, інфляція в росії досягла рівня 17,1% у 2022 році (рис. 3.3), що було результатом кількох факторів: падіння рубля на тлі санкцій, скорочення імпорту з країн Заходу, та збільшення вартості енергоносіїв і продовольчих товарів [69]. Одним із основних факторів, що вплинув на зростання інфляції, стало обмеження доступу до західних технологій та компонентів, що призвело до зростання цін на промислову продукцію та автомобілі, а також до падіння виробничих потужностей у певних сектора економіки.

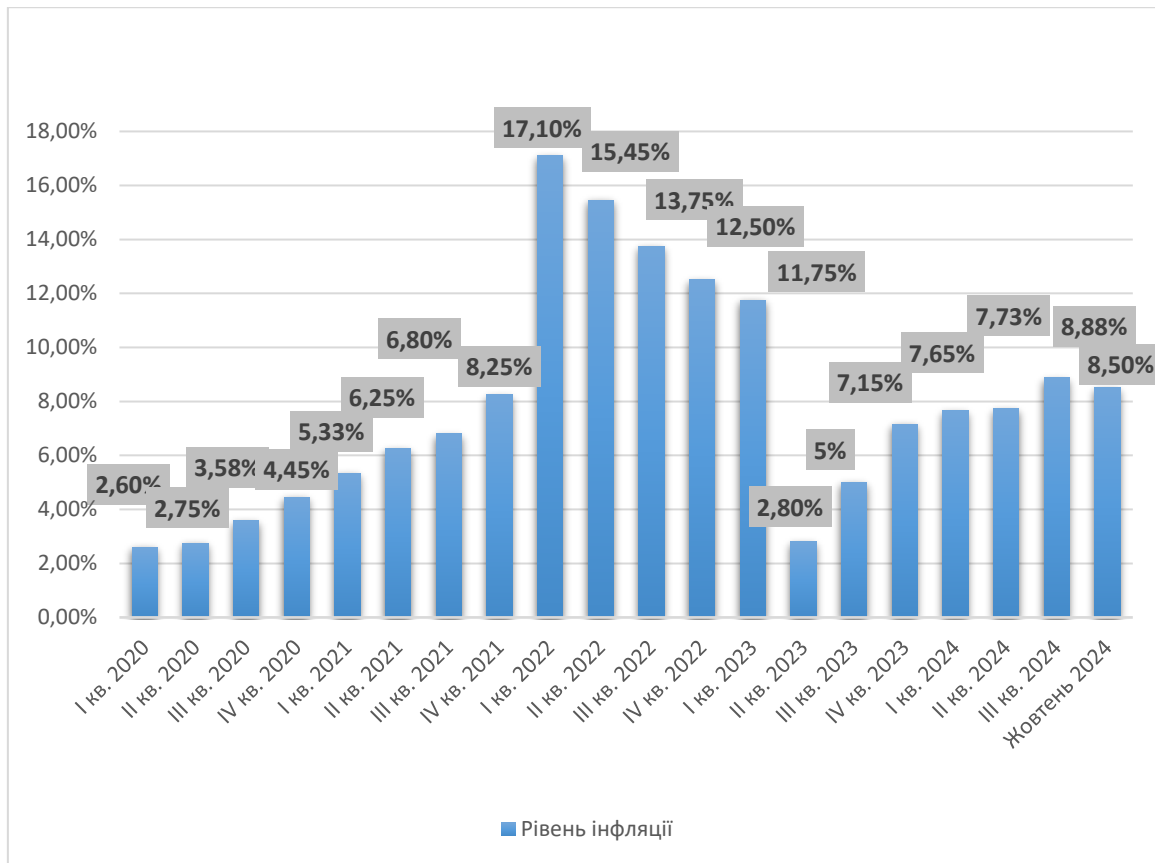

Рис. 3.3. – Рівень інфляції росії поквартально у 2020-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [69].

У 2023 році інфляція в росії знизилася до 11,8%, але все ще залишалася на високому рівні. Цей тренд обумовлений не тільки адаптацією до санкцій, але й значною девальвацією рубля, що спричинило збільшення вартості імпортованих товарів. Попри відновлення економічної активності в деяких галузях, більшість товарів все одно залишались дорожчими через високі витрати на імпортозаміщення та необхідність переключення на нових постачальників з Китаю та інших азійських країн, що також супроводжувалося високими транспортними витратами.

В 2024 році, після подальшої адаптації до санкцій, інфляція в росії знизилася до 8-9% річних, однак залишалася відчутною для населення. Відсутність доступу до високоякісних західних технологій, інструментів і комплектуючих для ключових секторів економіки все ще сприяла збільшенню

вартості багатьох товарів і послуг. Крім того, підвищення вартості енергоносіїв і нафти на глобальних ринках значною мірою компенсувало втрати росії від санкцій, але й ускладнювало економічну ситуацію для споживачів через зростання цін на енергетичні ресурси.

Дефіцит російського бюджету також зріс, перевищивши річний план на 850 мільярдів рублів, а у квітні 2023 року він збільшився на 1,02 трильйона рублів [70]. Додатково значні витрати спрямовуються на військові дії в Україні, де витрати на армію за січень-лютий 2023 року зросли на 282% порівняно з аналогічним періодом минулого року, досягнувши 26 мільярдів доларів США [71].

Національний курс валюти є важливим економічним індикатором, що відображає вартість національної валюти відносно інших валют на міжнародних ринках. Для росії курс рубля є критичним фактором, оскільки він безпосередньо впливає на конкурентоспроможність експорту, рівень інфляції та фінансову стабільність країни. Валюта країни є важливим елементом її економіки, оскільки зміни в курсі рубля можуть значно позначитися на цінах споживчих товарів, витратах на імпорт, а також на інвестиційному кліматі. Крім того, коливання курсу рубля є важливим сигналом економічних процесів, у тому числі впливу міжнародних санкцій і глобальних економічних потрясінь.

З початку 2014 року курс рубля демонстрував значні коливання, що стали результатом як внутрішніх економічних проблем, так і зовнішніх факторів. В 2014 році рубль розпочав рік на рівні 55,96 RUB/USD (рис. 3.4), але вже в кінці року через кризу на нафтових ринках та загострення політичної ситуації в Україні валюта значно девальвувала. На початку 2015 року курс рубля до долара зріс до рівня 69,89 RUB/USD, що було результатом падіння цін на нафту і введення міжнародних санкцій, спричинених анексією Криму і війною на сході України. Курс рубля став важливим індикатором негативних наслідків санкцій, що призвели до високої інфляції, зростання цін на імпортні товари, а також скорочення доходів від експорту енергоносіїв.

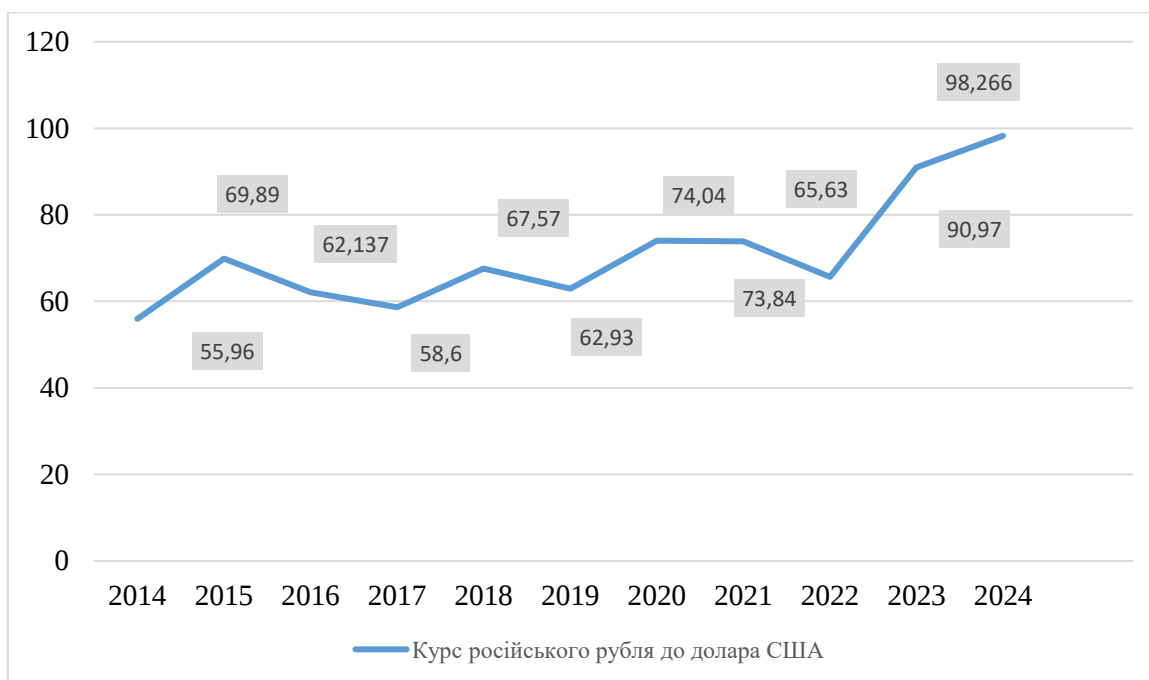

Рис. 3.4. – Динаміка курсу російської національної валюти по відношенню до долару США у 2014-2024рр.

Джерело: складено автором на основі [72].

Протягом 2019-2021 років курс рубля знову зміцнювався до 62,93 RUB/USD та 74,04 RUB/USD відповідно. Однак нові зовнішньоекономічні виклики, в тому числі падіння попиту на енергоносії в умовах пандемії COVID-19, сприяли новим коливанням курсу, що досягнув рівня 73,84 RUB/USD у 2022 році.

Вже з 2023 року, на тлі геополітичних подій, зокрема війни в Україні та нових санкцій, курс рубля зазнав значного падіння і в середині 2024 року досяг 98,266 RUB/USD. Збільшення курсу рубля в даному випадку свідчить про серйозні економічні проблеми росії, такі як висока інфляція, різке зростання імпорتنих витрат і зниження економічної активності. Суворі міжнародні санкції і обмеження на енергоносії, зокрема ембарго на нафту, значно знизили здатність росії стабілізувати свою валюту і забезпечити нормальні умови для економічного розвитку. Отже, зміни курсу рубля відображають цілий комплекс факторів: від глобальних економічних коливань до безпосереднього впливу санкцій, які

значною мірою обмежили можливості росії підтримувати стабільність своєї валюти.

Зміни зовнішньоторговельного балансу росії (2021–2023)

Після введення санкцій в 2014 році росія почала активно перенаправляти свої торгові потоки з Європейського Союзу на Китай та інші країни Азії. Це стало відповіддю на санкції, що накладалися на експорт стратегічно важливих товарів, зокрема нафтопродуктів та високотехнологічних компонентів. Санкції, зокрема обмеження на імпорт технологій і енергетичного обладнання, спричинили зниження частки ЄС у зовнішній торгівлі росії, змушуючи країну шукати нових торгових партнерів.

росія не лише втратила доступ до традиційних ринків ЄС, але й зазнала значних втрат у високотехнологічних секторах, таких як електроніка та енергетичне обладнання. Санкції, що стосуються цієї продукції, спричинили зниження виробничих потужностей у ключових секторах економіки росії. Протягом перших двох кварталів 2022 року, після введення нових санкцій, обсяг експорту до країн ЄС скоротився на 47%, що значно знизило зовнішньоторговельний баланс росії, внаслідок чого вона зазнала втрат на рівні 19% порівняно з попереднім роком [73]. Ці зміни у зовнішньоторговельній структурі викликали необхідність адаптації Росії до нових умов, що включало зростання співпраці з країнами Азії, зокрема Китаєм, Індією та іншими країнами, що не підтримують санкції.

Це явище є показовим прикладом того, як санкції можуть суттєво змінювати торговельні стратегії держав, змушуючи їх перебудовувати економічні зв'язки та шукати нові ринки. Адаптація до цих змін потребує не лише переорієнтації на нових торгових партнерів, але й змін у внутрішній економіці, зокрема в галузях, які найбільше залежні від імпорту технологій та обладнання.

Незважаючи на те, що росія змогла знайти нових партнерів у вигляді Китаю та інших азійських країн, ці зміни не компенсували втрати, які країна зазнала через зниження експорту до ЄС, особливо в таких стратегічних секторах як енергетика і високі технології. Відтак, санкції призвели до серйозних

структурних змін у зовнішньоторговельній політиці росії, що ще більше посилює її економічну уразливість.

Значною мірою залежавши від експорту енергоносіїв, росія зазнала значних змін в експортному потенціалі під впливом санкцій, адже, постраждала через обмеження на доступ до західних технологій, ринків і фінансування. Наприклад, після введення санкцій ЄС на нафту та газ, доходи росії від енергоносіїв скоротилися на 40%. Це спричинило зниження експорту нафти до Європи, що раніше становив понад 60% від загального обсягу.

Замість цього росія перенаправила продажі до Азії, де знижені ціни на нафту створили додаткові витрати на транспортування, що посилює фінансовий тиск на галузь. Крім того, скорочення імпорту і падіння реальних доходів населення свідчать про погіршення економічного стану країни, що продовжиться до кінця 2024 року.

Обсяги торгівлі трубопровідного газу та нафти є ще одним ключовим індикатором, який дозволяє оцінити вплив санкцій на здатність країни підтримувати економічні зв'язки з іншими державами. Обмеження на доступ до ринків та експортно-імпортні заборони можуть суттєво зменшити торговельний оборот та спричинити зниження валютних надходжень.

Перед початком повномасштабної агресії росія щороку постачала до Європейського Союзу 68 мільярдів кубометрів газу. Однак із 2022 року ЄС поступово вводить заборони на імпорт російських енергоресурсів. Це призвело до зниження частки російського газу в енергетичному балансі Європи: з 40% у 2021 році до 8% у 2023-му [74]. У зв'язку з цим росія почала шукати нові ринки збуту, зокрема в Азії, приділяючи особливу увагу Китаю. Втім, Китай обережно ставиться до розширення співпраці у сфері енергетики.

Газ росії почав постачатися до Китаю ще у 2019 році через газопровід «Power of Siberia - 2», який має потужність у 38 мільярдів кубометрів на рік. Однак цей обсяг значно менший за той, що постачався до ЄС до війни. Щоб компенсувати втрати, РФ планує збудувати новий газопровід «Сила Сибіру-2», який потенційно зможе транспортувати додатково 50 мільярдів кубометрів газу

щороку. Проте договір про будівництво цього проекту поки що не підписаний. Хоча росія запевняє, що переговори перебувають на фінальній стадії, Китай не демонструє поспіху, а президент Сі Цзіньпін не зробив офіційних заяв із цього приводу.

Китай також диверсифікує постачання газу, укладаючи довгострокові угоди з Катаром, США та іншими країнами. Крім того, ціна російського газу для Китаю на 2024 рік приблизно на 28% нижча, ніж вартість газу, який ЄС купував до війни [75]. Це знижує прибутковість поставок до Азії, навіть попри їхнє збільшення. Аналітики прогнозують, що протягом наступного десятиліття російські енергетичні компанії не зможуть повернутися до рівня доходів, які забезпечувалися продажем газу в Європу до війни.

Цікаво, що трубопровідний експорт газу, який згодом зазнав найбільших втрат, спочатку практично не постраждав від західних санкцій. Його занепад став результатом невдалих спроб російського політичного керівництва використовувати постачання газу до Європи як політичний інструмент через «Газпром». Хоча остаточні наслідки цього кроку ще не повністю проявилися, вже зараз зрозуміло, що вони будуть серйозними та тривалими.

У 2022 році «Газпром» заробив понад 100 мільярдів доларів США на експорті, що забезпечувало високу прибутковість компанії та дозволяло фінансувати близько 20% федерального бюджету росії. Однак у 2023 році обсяги експорту впали на 80% порівняно з довоєнним рівнем, що призвело до скорочення доходів компанії на 70 мільярдів доларів (рис. 3.5). Очікується, що у 2024 році ця тенденція продовжиться. Замість прибутку в 16,5 мільярда доларів у 2022 році «Газпром» зазнав збитків у розмірі 13,8 мільярда доларів у 2023 році, що різко зменшило його внесок до бюджету.

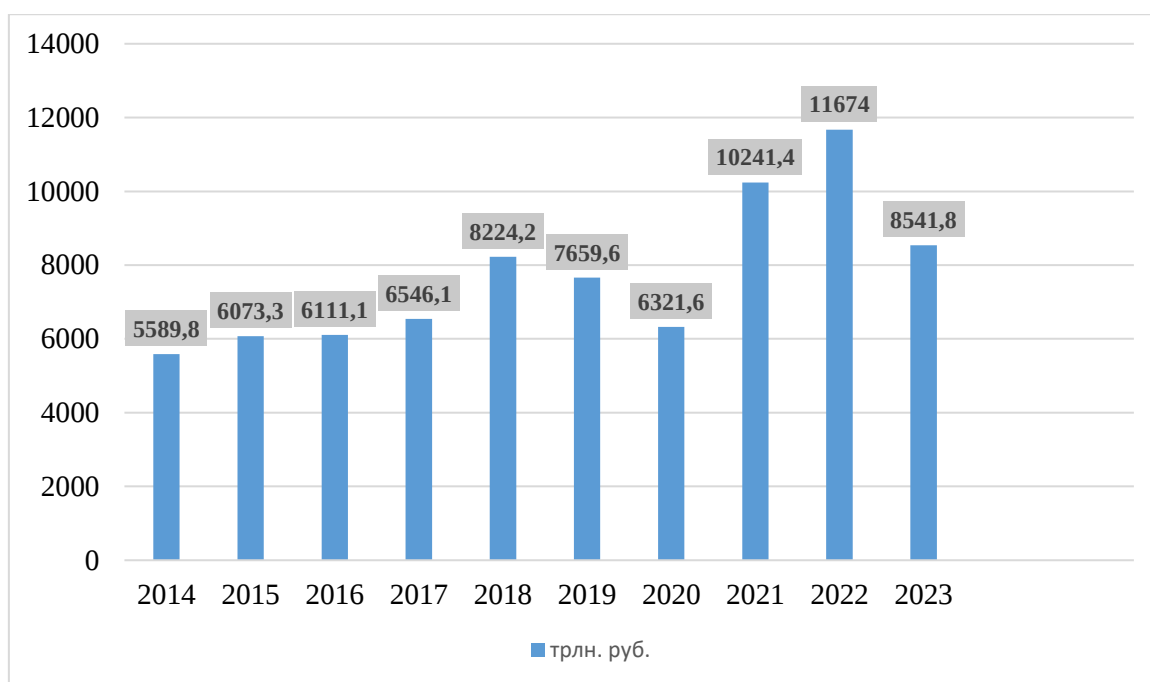

Рис. 3.5. – Динаміка прибутків російської компанії «Газпром» у 2014-2023рр.
Джерело: складено автором на основі [76].

Ця ситуація демонструє ефективність санкцій у зниженні доходів російської влади, які використовуються для фінансування війни проти України. Подальше зниження доходів від експорту та зростання витрат на обслуговування боргу вказують на те, що становище «Газпрому» погіршуватиметься. Багаторічна модель, за якою доходи від експорту до Європи використовувалися для субсидування внутрішніх цін на газ, повністю зруйнована. У майбутньому рф доведеться вибирати між суттєвим скороченням податкових надходжень і підвищенням внутрішніх цін на газ, що може викликати високу інфляцію, оскільки газ забезпечує половину енергопостачання країни.

На даний момент держава змушує «Газпром» покривати збитки через внутрішні запозичення під високі відсотки — до 17%. Це створює ризики кредитної кризи в росії, оскільки внутрішній борговий ринок є нестабільним і недостатньо забезпеченим.

У результаті обсяги експорту росії знизилися вартісно на 35% за перший квартал 2023 року. Як пояснює Центральний банк рф, це стало наслідком

зниження світових цін і збільшення знижок на російську нафту через запровадження цінових обмежень країнами G7, ЄС і Австралією [77].

Енергетичний фронт: нафта як основа доходів росії під час війни

До запровадження санкцій у 2022 році європейські країни були основними покупцями російської нафти, на яких припадало понад 60% експорту. Однак, після початку повномасштабної війни, цей показник значно скоротився. ЄС ввів ембарго на російську нафту, змусивши росію перенаправити експорт на азійський ринок. Перебудова на нові ринки виявилася доволі успішною для росії. За оцінками експертів, попит з боку азійських країн, особливо Китаю та Індії, дозволив росії уникнути серйозного падіння обсягів продажів, хоча ціни були значно знижені, щоб привабити нових покупців.

На початку 2022 року постачання до Європейського Союзу становили майже половину від загального експорту нафти з росії. Однак упродовж року структура торгівлі зазнала значних змін. У червні було оголошено про майбутнє ембарго з боку ЄС, а також проявилися тенденції до "самосанкцій" серед європейських клієнтів. Це призвело до скорочення морського експорту російської сирої нафти до ЄС на майже 70% (приблизно 1,4 мільйона барелів на добу) в період з лютого до листопада 2022 року.

Перенаправивши основну частину експорту нафти до країн Азії, зокрема до Китаю та Індії, частка цих двох країн у загальному експорті російської нафти зросла до 70% у листопаді 2022 року (до набуття чинності нових санкцій 5 грудня), у порівнянні з менш ніж 20% у довоєнний період (рис. 3.6). Загальні обсяги морського експорту сирої нафти з росії при цьому залишалися майже незмінними завдяки переорієнтації потоків.

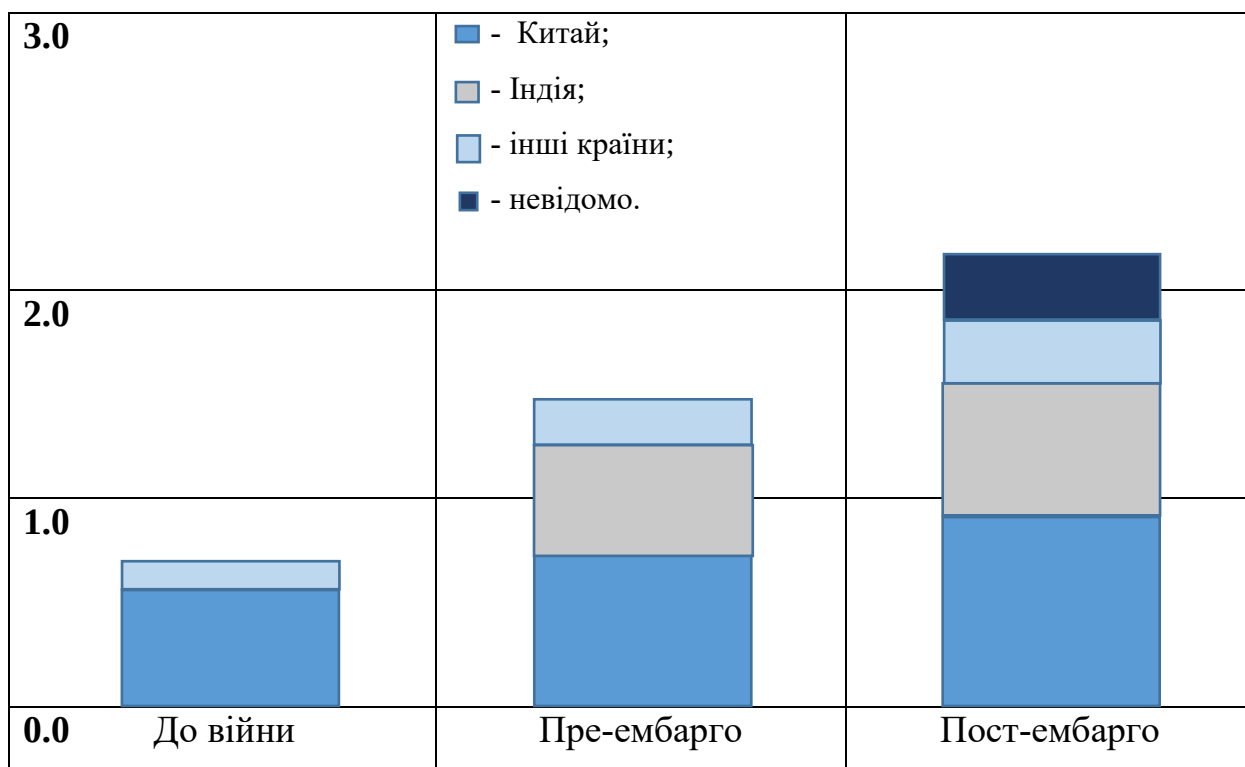

Рис. 3.6. – Експорт російської сирої нафти морським транспортом до війни та приблизно до і після ембарго ЄС, до підсанкційних партнерів (млн. барелів / день)

Джерело: складено автором на основі [78].

До введення санкцій ЄС був найбільшим споживачем російської сирої нафти, але введення ембарго на морські поставки до Європи змусило росію шукати нові ринку збуту. Найбільшими покупцями стали Китай та Індія, але ці країни вимагали значного цінового дисконту через санкційні ризики та зниження конкурентоспроможності Urals у порівнянні з іншими сортами нафтами. Хоча загальні обсяги морського експорту реалізації нафти за нижчими цінами. Знижені ціни, в свою черг стимулювали зростання поставок до Азії та збільшення обсягів продажів до Африки. Попре це, загальні доходи росії від експорту нафти значно зменшились.

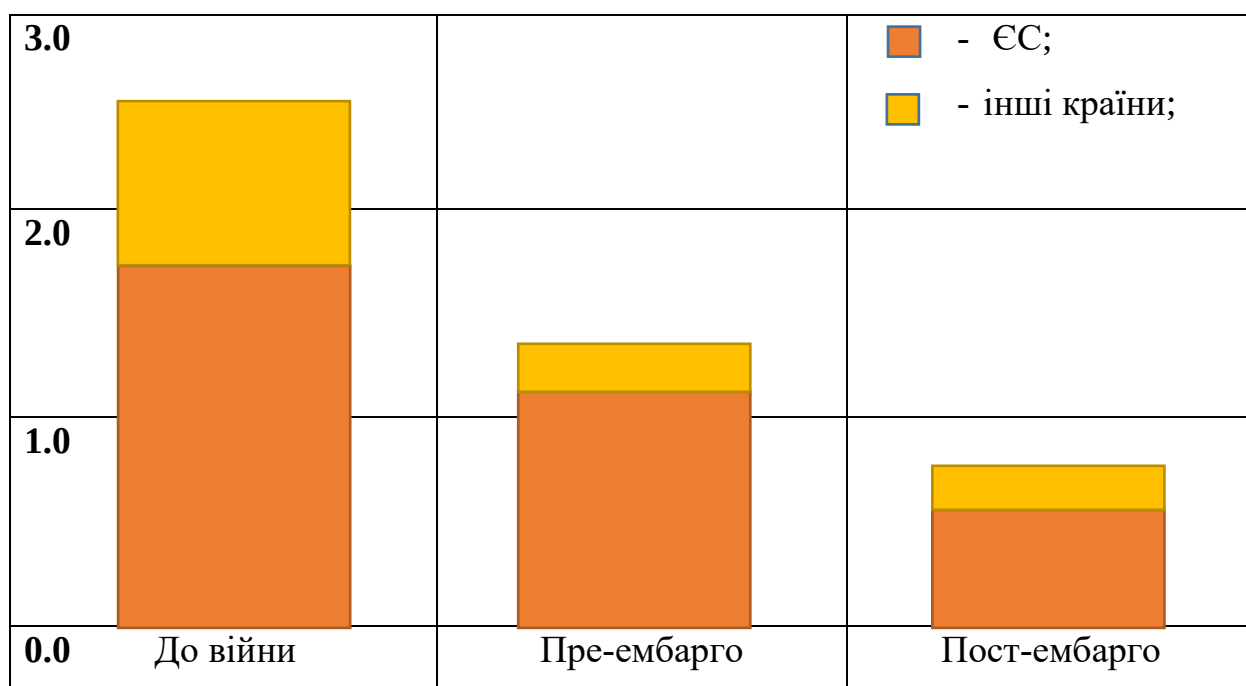

Рис 3.7. – Експорт російської сирої нафти морським транспортом до війни та приблизно до і після ембарго ЄС, до підсанкційних партнерів (млн. барелів / день)

Джерело: складено автором на основі [78].

Розширення ринків до Азії та Африки має свої обмеження. Транспортування нафти до Індії та Китаю є значно дорожчим, ніж до Європи. Вартість доставки з портів Новоросійська чи Приморська до Індії, за оцінками Atlantic Council, становить 10–15 доларів за барель. Також довгостроковий вплив санкцій на технології у нафтогазовій сфері стає дедалі відчутнішим. Вихід з російського ринку провідних європейських компаній обмежує доступ до сучасних технологій. Bloomberg прогнозує, що, якщо санкції залишаться чинними, видобуток нафти в росії до кінця десятиліття може впасти з нинішніх 11 мільйонів барелів на день до 8,2 мільйона. Отже, попри тимчасове переналаштування ринків, російська нафтова промисловість поступово втрачає конкурентоспроможність, що впливає на її доходи і можливості підтримувати економіку на довоєнному рівні.

У 2022 році країни G7 та ЄС ввели цінові обмеження на морські поставки російської сирої нафти, встановивши граничну вартість на рівні 60 доларів за барель (рис. 3.8). Було заборонено надавати послуги, пов'язані з транспортуванням нафти, якщо її ціна перевищує цю межу. Це включає торговельні операції, фінансування, страхування, послуги доставки та митного оформлення. Однак запроваджені заходи не досягли очікуваного ефекту. Наприкінці 2023 року понад 95% російського морського експорту нафти здійснювалося за ціною, вищою за 60 доларів. При цьому близько 30% цих поставок обслуговувалися компаніями, зареєстрованими у країнах G7 та ЄС.

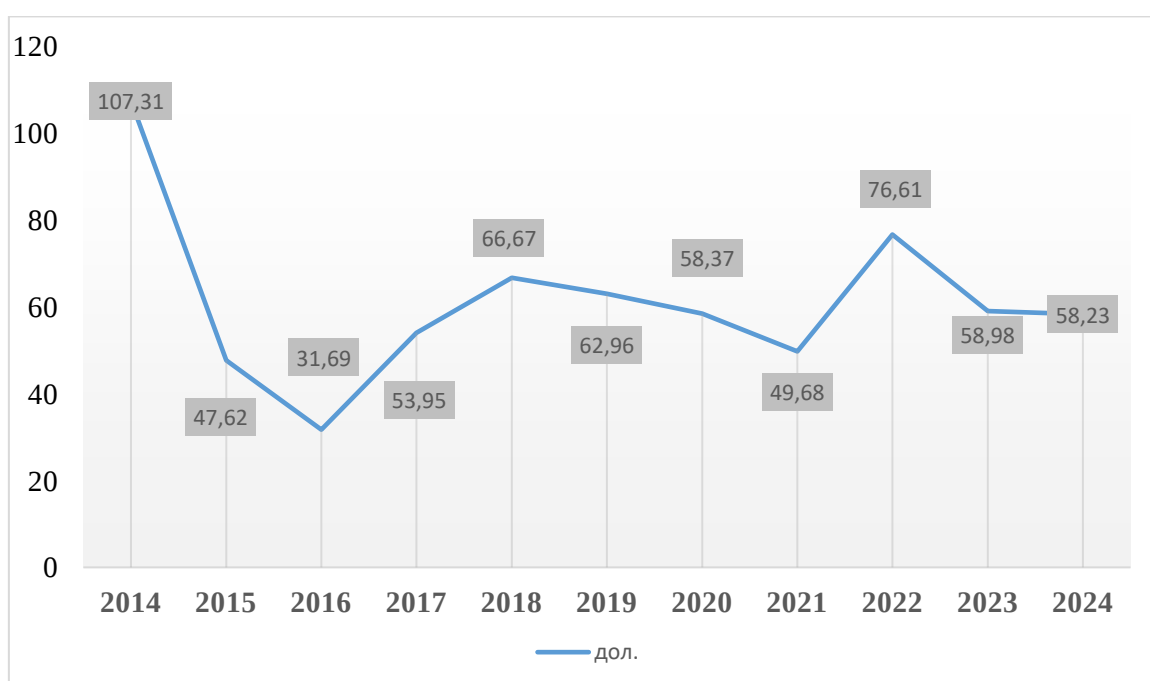

Рис. 3.8. – Динаміка цін на марку російської сирої нафти “Urals” у 2014-2024рр.

Джерело: складено автором на основі [79].

Експортери активно шукають способи обходу цих обмежень. Деякі компанії подають неправдиву інформацію у торгових документах, що створює ризик для системи моніторингу виконання санкцій. Такі порушення, зокрема,

можуть включати подачу фальсифікованих даних до регуляторних органів, відповідальних за контроль за дотриманням обмежень.

Запроваджені санкції Європейським Союзом та країнами G7, зокрема обмеження на ціну російської нафти через механізм "price cap", суттєво вплинули на російський енергетичний сектор та його доходи від експорту. "price cap", встановлений на рівні 60 доларів США за барель для сирової нафти марки Urals, набув чинності 5 грудня 2022 року. Цей механізм покликаний одночасно зменшити фінансові надходження росії та забезпечити стабільність глобальних енергетичних ринків.

Ціна нафти марки Urals зазнала значних змін у 2014–2024 роках. У 2014 році середня ціна складала 107,31 долара США за барель, однак із падінням світових цін на нафту та загостренням геополітичної ситуації вона знизилася до 47,62 долара у 2015 році. У 2016 році вона впала до 31,69 долара за барель, що стало найнижчим показником за десятиліття. Протягом 2017–2019 років ціни дещо стабілізувалися, варіюючись від 53,95 до 66,67 долара за барель.

Період пандемії у 2020 році знову спричинив різке падіння до 41,96 долара через глобальне скорочення попиту. Однак у 2021 році, після часткового відновлення світової економіки, ціна піднялася до 76,61 долара, що стало піком перед початком широкомасштабної війни росії проти України.

Після введення санкцій та цінового обмеження у 2022 році, середня ціна Urals знизилася до 58,98 долара, а у 2024 році зменшилася до 58,23 долара за барель. Для порівняння, середня ціна нафти марки Brent на той самий період залишалася значно вищою, на рівні 73 дол. США. Це свідчить про те, що санкції значно скоротили дохідність російської нафти навіть при умові стабільного обсягу її експорту.

Зниження цін та необхідність продавати нафту зі значним дисконтом обмежили фінансові можливості росії. Крім того, втрати від "price cap" посилюються за рахунок скорочення доступу до європейських ринків та збільшення витрат на транспортування до азійських країн. Загальний вплив

санкцій став ключовим чинником ослаблення російської економіки, яка залежить від експорту енергоресурсів.

Рівень зайнятості та безробіття є важливими показниками соціально-економічного впливу санкцій, оскільки обмеження у виробництві можуть спричинити скорочення робочих місць у певних секторах. За даними дослідження Congressional Research Service, санкції проти росії призвели до скорочення зайнятості у видобувній промисловості, що є ключовою для російської економіки. Також, застосовуючи методи аналізу великих даних для оцінки змін у зайнятості та споживчих настроях у росії під санкційним тиском, аналізуючи соціальні медіа і пошукові запити населення, стає зрозуміло що внаслідок санкцій проти енергетичного сектору і банківської системи рівень безробіття у відповідних галузях зріс на 3-5% за перші два роки після введення обмежень.

У промисловості, орієнтованій на експорт, спостерігалось скорочення зайнятості через втрату ринків збуту. Наприклад, обмеження експорту високотехнологічних товарів та обладнання також призвели до згортання окремих проєктів і, відповідно, зростання безробіття в цих секторах. Однак уряд росії реалізував програми підтримки зайнятості та штучно утримував низький рівень офіційного безробіття, особливо після 2022 року, щоб пом'якшити соціально-економічні наслідки санкцій.

У 2023 році попри те, що рівень безробіття в росії знизився до історичного мінімуму у 3,5% (рис. 3.9), це зумовлено насамперед відтоком населення (від 1 до 1,5 мільйона осіб), скороченням ринку праці через еміграцію та війну, переходом багатьох підприємств на неповний робочий день, а також підвищеним попитом на працівників у оборонній промисловості.

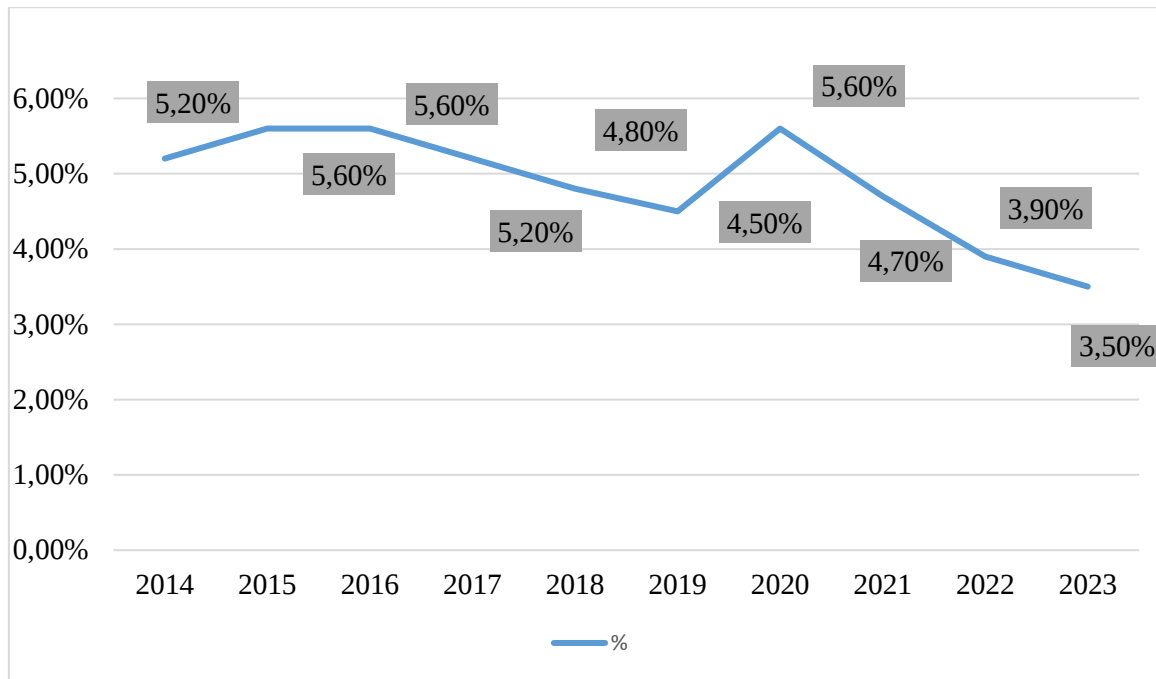

Рис. 3.9. – Динаміка рівня безробіття в росії у 2014-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [80].

Оцінка залежності країни від імпорту є важливим аспектом дослідження впливу санкцій на економіку, оскільки вона дозволяє визначити, наскільки критично санкції обмежують здатність країни забезпечувати потреби власної економіки. Для аналізу цієї залежності дослідники зазвичай використовують порівняльний аналіз даних про обсяги імпорту до і після введення санкцій, а також оцінюють можливості імпортозаміщення у конкретних секторах. Такий підхід дозволяє з'ясувати, яким чином країна адаптується до нових умов і наскільки успішно вона може скоротити свою залежність від зовнішніх постачальників.

У випадку росії, введення міжнародних санкцій значно послабило її здатність імпортувати критично важливе обладнання, технології та електронні компоненти з західних країн. Протягом перших двох років після запровадження санкцій у 2014 році, імпорт промислового обладнання та високотехнологічних товарів із західних країн скоротився на понад 60%.

Це, в свою чергу, спонукало росію до розвитку власних виробничих потужностей, але на практиці здатність до імпортозаміщення була обмежена

через недостатній розвиток інноваційних технологій та промислової інфраструктури. В результаті витрати на імпортозаміщення зросли, а економіка стала більше залежати від країн, що не підтримують санкції, зокрема Китаю, який став основним постачальником необхідних товарів та технологій для російської економіки.

Санкції змусили росію перебудовувати свою зовнішню торгівлю, зокрема змінювати структуру імпорту, зосереджуючи зусилля на налагодженні економічних зв'язків з країнами Азії, що не підтримують обмеження. Однак, це також призвело до збільшення вразливості росії до подальших санкцій та обмежень у міжнародній торгівлі. Проблеми з імпортозаміщенням та обмежена технологічна база зробили економіку росії більш чутливою до коливань на світових ринках, зокрема через підвищення вартості імпортованих товарів та технологій.

Додатково, оцінка залежності від імпорту показала, що росія, порівняно з іншими країнами, значно знизила рівень власного виробництва у стратегічних секторах. За даними досліджень, зокрема тих, що проведені в рамках інституту Центру досліджень енергетики та чистих технологій (CREA), введення санкцій на нафту та газ позначилося на зменшенні можливості країни імпортувати необхідні технології та обладнання для подальшого розвитку таких секторів, як енергетика і промисловість. Ці обмеження створили додаткові труднощі для російських підприємств, які повинні були пристосовуватися до нових умов за допомогою альтернативних постачальників і технологій, але без значного успіху [81]. Загалом, хоча росія змогла перенаправити свій імпорт на інші ринки, проблема імпортозаміщення та технологічної залежності так і залишалася актуальною, значно посиливши її вразливість до майбутніх санкцій та обмежень у міжнародній торгівлі.

Отже, підсумовуючи аналіз впливу санкцій на росію в контексті її військової агресії проти України, можна стверджувати, що санкції стали важливим інструментом для стримування російських військових амбіцій і підризу економічного потенціалу, адже вони були спрямовані на стратегічні

сектори економіки, включаючи енергетику, фінанси, технології та військову промисловість та зумовили зменшення доступу до сучасних технологій, які є критичними для виробництва високоточного озброєння. Попри те, що військове виробництво росії зросло приблизно на 20-30% у 2022–2023 роках, воно зазнало обмежень через дефіцит комплектуючих і обладнання.

Санкції суттєво скоротили надлишкові ресурси, які могли бути спрямовані на підтримку агресивної зовнішньої політики. У 2022 році російський ВВП скоротився на 2,1%, порівняно з прогнозованим зростанням до війни, а інфляція досягла 13,8%. Ціни на нафту, основний джерело доходів бюджету росії, знизилися через впровадження обмеження цін на російську нафту, запровадженого G7, і скорочення експорту до ЄС.

Попри те, що росія змогла адаптуватися до частини санкцій через співпрацю з такими країнами, як Китай, Індія та Туреччина, стримування темпів її військової агресії було досягнуто завдяки підризу її економічного потенціалу. Хоча війна продовжується, Україна змогла зберегти свою суверенність, що свідчить про часткову ефективність санкцій як інструменту протидії. Санкції також змусили росію витратити значні ресурси на обходження обмежень і адаптацію економіки, що ускладнило тривале ведення війни.

3.2. Зміни політико-економічної позиції України в умовах санкційного тиску на рф і перспективи санкційної політики

На Україну санкції накладалися у різні періоди, переважно з політичних або економічних причин. Зокрема, росія використовувала санкції як інструмент тиску, аби протидіяти санкційним заходам з боку України, ЄС та Заходу. Вони стали елементом геополітичного невійськового впливу, спрямованого на обмеження економічної самостійності України. Проте вплив цих санкцій на українську економіку був обмеженим, оскільки здебільшого вони охоплювали лише певні сектори економіки експорту до рф та рб. У порівнянні, санкції, які накладаються на великі держави, такі як росія, мають більш глобальні наслідки.

На сьогодні, в умовах війни, збирання інформації в Україні значно ускладнене через зруйновані інститути та постійний вплив зовнішніх чинників. Економічна динаміка України у 2014–2023 роках була позначена масштабними змінами, обумовленими як внутрішніми потрясіннями, так і глобальними факторами, серед яких війна, санкції та глобальні економічні кризи. Після 2014 року, коли реальний ВВП скоротився на 6,6%, економіка України увійшла до фази різкого спаду (рис. 3.10).

Основними причинами стали анексія Криму, початок бойових дій на сході країни та розрив багатьох економічних зв'язків із росією, яка була ключовим торговельним партнером. Втрата промислового потенціалу Донбасу, масове переселення громадян і зростання військових витрат поглибили кризу. Це призвело до ще більшого зниження ВВП у 2015 році до -9,8%. У ці роки фіксувалась висока девальвація гривні, що також впливало на інфляцію і купівельну спроможність населення.

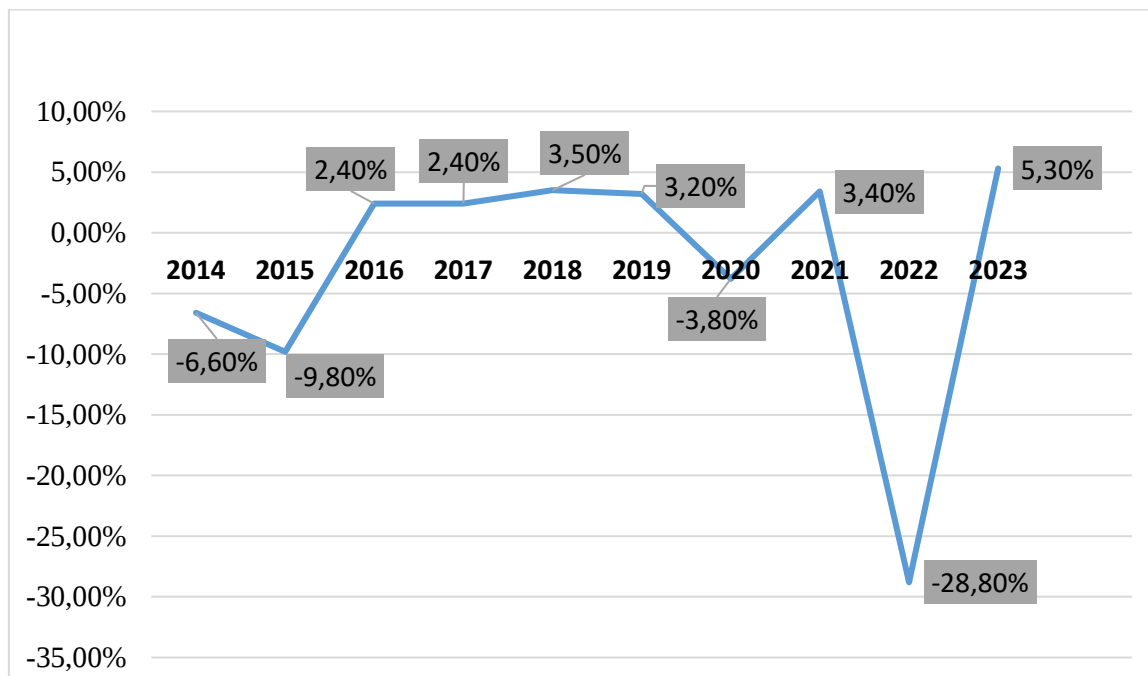

Рис. 3.10. – Динаміка реального ВВП України 2014-2023 рр. (у відсотках до минулого року)

Джерело: складено автором на основі [82].

Проте з 2016 року економіка України почала демонструвати поступове відновлення, вийшовши на стабільний приріст ВВП в межах 2,4–3,5% щорічно до 2019 року. Це стало можливим завдяки стабілізації макроекономічної політики, активній співпраці з МВФ, а також розвитку сільського господарства та ІТ. Зусилля з диверсифікації торгівлі дозволили Україні зменшити залежність від російських ринків, зосередившись на інтеграції з Європейським Союзом.

Пандемія COVID-19 у 2020 році зупинила зростання, спричинивши зниження ВВП на 3,8%. Економіка постраждала через скорочення міжнародної торгівлі та зниження внутрішнього споживання. Втім, уже в 2021 році спостерігався приріст на 3,4%, оскільки країна змогла частково відновити економічну активність завдяки покращенню умов міжнародної торгівлі та посиленню підтримки бізнесу.

Найглибша криза сталася у 2022 році, коли через повномасштабне російське вторгнення реальний ВВП скоротився на 28,8%. Руйнування інфраструктури, закриття підприємств, масова міграція та бойові дії на територіях із високим промисловим потенціалом завдали нищівного удару по економіці. Торговельні санкції, введені проти росії, мали опосередкований вплив на Україну, ускладнюючи доступ до традиційних ринків та підвищуючи глобальні ціни на енергоносії.

Однак у 2023 році ВВП зріс на 5,3%, демонструючи відновлення завдяки міжнародній фінансовій допомозі, активній адаптації бізнесу до умов війни та збільшенню експорту. Особливо важливими стали "зернові коридори", які дозволили країні повернутися до глобальних ринків. Санкції проти росії, які обмежили її економічну потужність, сприяли частковій переорієнтації української економіки на нові ринки та зниженню залежності від колишнього впливу рф. Загалом, динаміка ВВП України у цей період чітко відображає взаємодію економічних і геополітичних факторів, демонструючи, як конфлікти, санкції та міжнародна підтримка формували макроекономічні показники країни.

Протягом 2014–2024 років рівень інфляції в Україні демонстрував стійку тенденцію до зростання, що було зумовлено численними внутрішніми і

зовнішніми економічними факторами. У 2014 році інфляція становила 100,8%, що вказувало на початкове підвищення цін через початок військового конфлікту та економічну нестабільність.

У наступні роки інфляція продовжувала зростати, досягнувши 180% у 2016 році, а у 2017–2019 роках вона залишалася високою, коливаючись між 203,3% і 254,7% (рис. 3.11). Таке зростання було результатом не тільки внутрішніх економічних проблем, таких як зниження виробництва та високий рівень зовнішнього боргу, але й зовнішніх шоків, зокрема санкцій, накладених на росію та Україну, які впливали на торгівлю та фінансові потоки.

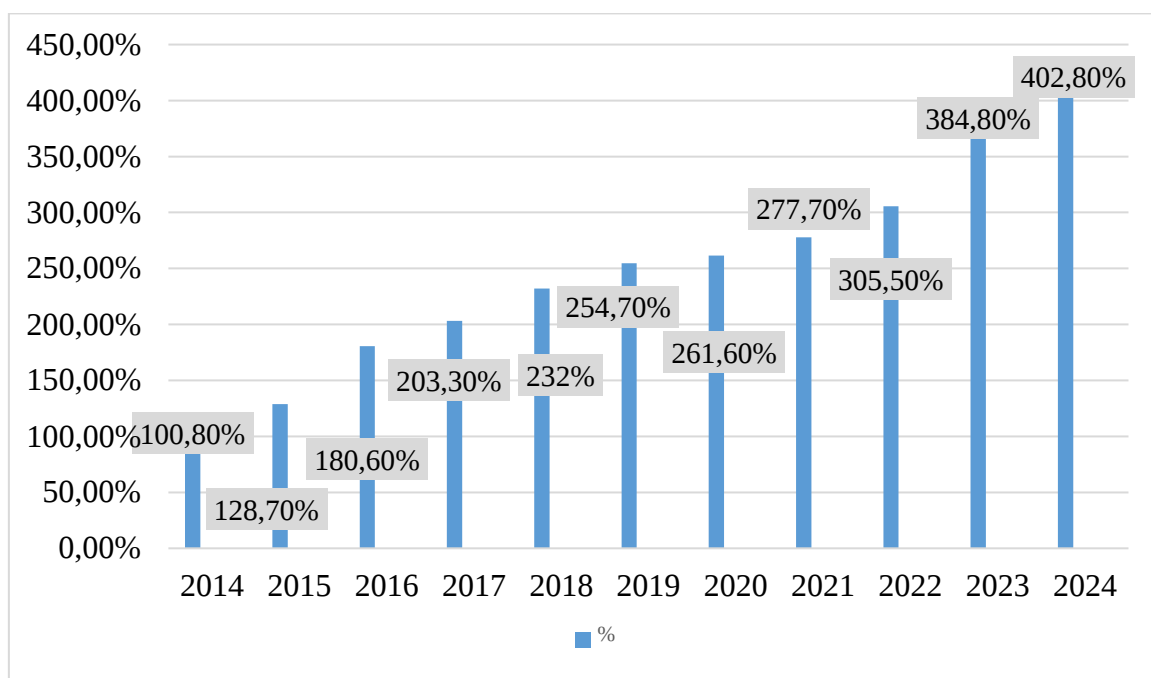

Рис. 3.11. – Динаміка індексу інфляції України у 2014-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [83].

Суттєвий стрибок цін у 2022 році до 277,7% обумовлений повномасштабною агресією росії та її економічними санкціями, що призвели до руйнування інфраструктури, блокування постачання ряду товарів з рф та рб та загострення енергетичної кризи. Внаслідок цього зростання цін торкнулося

практично всіх товарних груп, включаючи енергоносії, продукти харчування та споживчі товари.

У 2023 році рівень інфляції досяг 305,5%, зумовлений продовженням війни, зростанням цін на енергоносії та продовженням впливу санкцій. Незважаючи на значну міжнародну підтримку, економіка залишалась під значним тиском, і інфляція продовжувала залишатись на високому рівні. В 2024 році інфляція досягла 402,8% (рис. 3.11), що відображає стійке зростання цін через непередбачувані економічні умови. Отже, рівень інфляції в Україні протягом 2014–2024 років характеризувався значним ростом, який був зумовлений поєднанням внутрішніх економічних проблем, глобальних економічних криз, військових дій та впливом санкцій.

Протягом 2014–2020 років курс гривні до долара США зазнав значних змін, що стали наслідком економічних і політичних чинників. Протягом цього періоду спостерігалася девальвація гривні, викликана внутрішніми кризами, геополітичною нестабільністю, війною на сході України, анексією Криму росією та введенням санкцій проти України, росії та рб. Санкції проти росії, введені з 2014 року, опосередковано вплинули на курс гривні, послабивши ключового торгового партнера України. Санкції обмежили експорт українських товарів, зокрема металургії та машинобудування до росії та створили розрив у традиційних економічних зв'язках.

У 2014 році курс гривні різко змінився, з початкових 8,24–8,29 грн/\$ до 16,39–16,53 грн/\$ наприкінці року. Основними причинами стали війна на Донбасі, економічні санкції проти росії та девальвація російського рубля, які негативно вплинули на торговельні відносини та валютний ринок України.

У 2016–2017 роках курс стабілізувався, коливаючись в межах 27,7–28,2 грн/\$ роках і знижуючись до 23,6–24,67 грн/\$ у 2018 році (рис. 3.12). Стимування інфляції, зростання експорту та макрофінансова допомога від МВФ сприяли стабілізації. Однак слабкість української економіки та політична невизначеність продовжували впливати на валютний ринок.

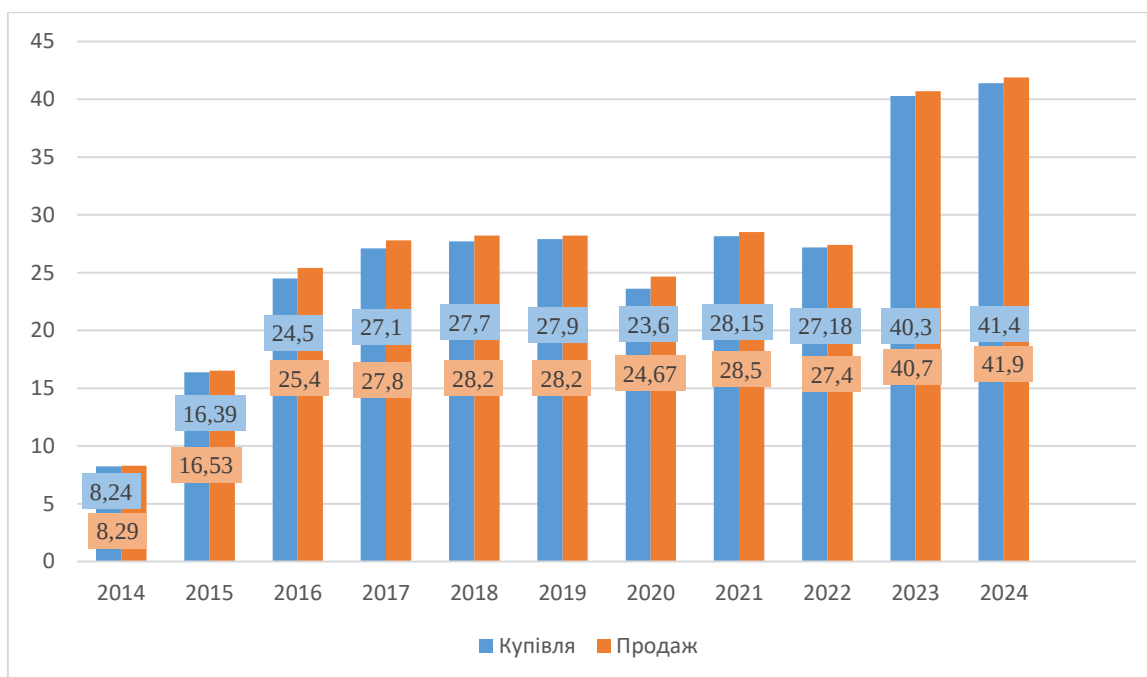

Рис. 3.12. – Динаміка курсу гривні до дол. США у 2014-2024 рр.
Джерело: складено автором на основі [84].

Наприкінці періоду курс залишався на рівні 27,18–27,4 грн/\$ у 2019 році та зріс до 40,3–41,9 грн/\$ у 2020 році через глобальну економічну кризу, викликану пандемією COVID-19. У 2021 році, внаслідок поступового відновлення економіки після пандемії, курс стабілізувався, однак із новою ескалацією війни на початку 2022 року гривня досягла рівня 41,4–41,9 грн/\$. Ця тенденція зумовлена посиленням військових витрат, обмеженням зовнішніх ринків збуту та високою інфляцією. У той же час міжнародна фінансова допомога дозволила уникнути неконтрольованого падіння курсу.

Отже, санкції проти росії та вплив на світову економіку опосередковано вплинули на економіку України. Зниження доступу до традиційних російських ринків змусило Україну переорієнтовуватися на ЄС, США та країни Азії. Водночас санкції, накладені росією на українські товари, посилили торговельні обмеження, сприяючи втраті валютних надходжень.

Ринок праці в Україні зазнав значних змін, оскільки війна і обмеження на східному кордоні призвели до втрат у промисловому виробництві. Рівень

безробіття в Україні демонструє чітку динаміку, яка відображає економічні труднощі та зміни на тлі внутрішніх та зовнішніх викликів, таких як військовий конфлікт на сході країни, економічна криза, санкції накладені на росію та Україну, та повношастабна війна 2022 року. Статистичні дані свідчать про те, що рівень безробіття в Україні протягом цього періоду мав значні коливання, що є результатом багатьох чинників, включаючи економічну рецесію, втрати на ринку праці та вплив міжнародних санкцій.

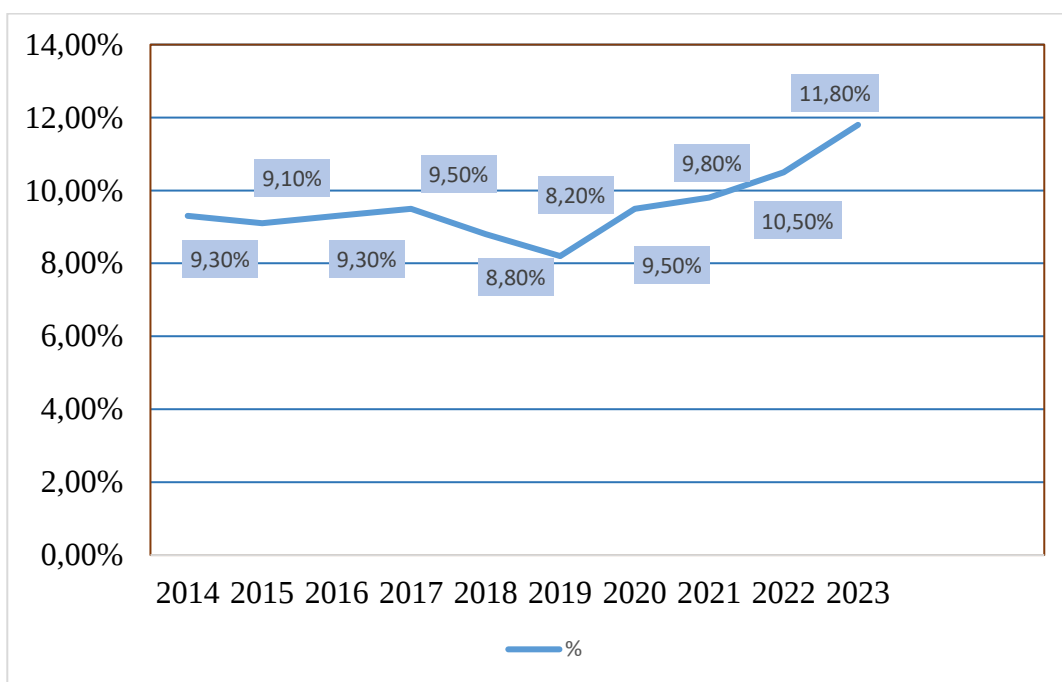

Рис. 3.13. – Динаміка рівня безробіття в Україні у 2014-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [85].

У 2014 році рівень безробіття в Україні склав 9,3% (рис. 3.13). Це було перше суттєве підвищення після початку політичної і економічної кризи, спричиненої анексією Криму та військовим конфліктом на сході країни. Через втрату ринків та зниження економічної активності, багато підприємств не змогли підтримувати свою діяльність, що призвело до скорочення робочих місць.

У 2020 році, через пандемію COVID-19, рівень безробіття знову зріс до 9,5%. Локдауни, обмеження на міжнародну торгівлю та зниження внутрішнього

попиту призвели до значного скорочення робочих місць, особливо в галузях, що залежали від споживчого попиту та міждержавних зв'язків, таких як транспорт, туризм та малий бізнес.

2021 рік став роком відновлення — рівень безробіття знизився до 9,8%. Це було зумовлено поступовим відновленням економіки, поліпшенням ситуації на внутрішньому ринку праці та підтримкою малого та середнього бізнесу в умовах пандемії. Однак, рівень безробіття залишався високим, оскільки економічне зростання не було достатнім для повного відновлення.

У 2022 році, після початку повномасштабної війни з росією, рівень безробіття досяг 10,5%. Це було обумовлено значними втратами робочих місць, руйнуванням інфраструктури та міграцією населення через бойові дії. Незважаючи на це, певні сектори економіки, такі як сільське господарство та експорт зернових, частково підтримували рівень зайнятості.

У 2023 році рівень безробіття в Україні зріс до 11,8%. Поглиблення воєнного конфлікту, безперервні бойові дії, а також санкції, накладені на росію, знижували інвестиційну активність та гальмували відновлення економіки, що ще більше ускладнювало ситуацію на ринку праці. В 2024 році ситуація залишалась складною, адже рівень безробіття стабілізувався на рівні 11,8%. Проте за рахунок економічних реформ та інвестицій в інфраструктуру є надія на поліпшення ситуації в середньостроковій перспективі.

Загалом, статистика щодо безробіття в Україні за період з 2014 по 2024 рік свідчить про складну економічну ситуацію, викликану внутрішніми та зовнішніми факторами, серед яких головним було військове вторгнення росії. Тривалі економічні труднощі, висока інфляція та руйнація інфраструктури призвели до значного скорочення кількості робочих місць та зростання безробіття.

Україна також відчула значний економічний вплив від санкцій, накладених переважно росією на товари, які були орієнтовані на східні ринки. Зокрема, після 2014 року експорт України до росії скоротився на понад 80%, що значно вплинуло на такі галузі, як металургія та машинобудування. Проте угода про

асоціацію з ЄС дозволила Україні частково компенсувати ці втрати за рахунок диверсифікації торговельних партнерів. Станом на 2022 рік частка експорту до ЄС зросла до понад 40%, забезпечуючи доступ до нових ринків та підтримуючи економіку під час війни.

Зовнішньоторговельний баланс України протягом 2014–2023 років зазнав значних коливань під впливом як внутрішніх економічних змін, так і зовнішніх факторів, зокрема санкційного тиску на росію, які мали як прямий, так і опосередкований вплив на економіку України. У 2014 році баланс був відносно збалансованим із дефіцитом (-0,13) млрд доларів, що можна пояснити початковим шоком від геополітичної нестабільності після анексії Криму та початку конфлікту на сході країни. У наступні роки, дефіцит торговельного балансу поступово зростав, досягнувши піку у (-10,75) млрд доларів у 2019 році. Це було зумовлено зростанням імпорту енергоносіїв, технологій та споживчих товарів на фоні зниження експорту через втрату частини промислового і сільськогосподарського потенціалу.

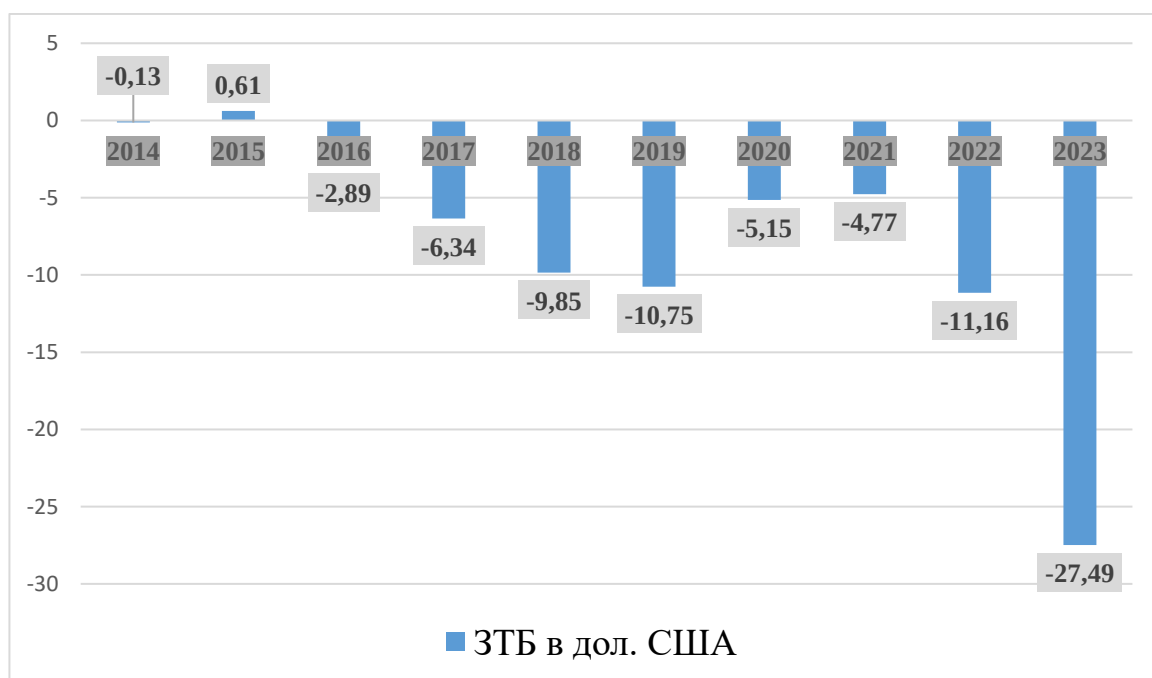

Рис. 3.14. – Динаміка зовнішньоторгівельного балансу України у 2014-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [86].

У 2022 році після повномасштабного вторгнення росії ситуація різко погіршилася. Дефіцит торговельного балансу зріс до (-11,16) млрд доларів, а у 2023 році досяг рекордного показника (-27,49) млрд доларів. Основними причинами цього стали руйнування інфраструктури, блокада чорноморських портів, які були основними експортними маршрутами, та зменшення посівних площ через окупацію і бойові дії. Логістичні труднощі значно обмежили доступ української продукції до світових ринків, що негативно вплинуло на валютні надходження.

До 2021 року аграрний сектор був ключовим чинником підтримки торговельного балансу України. Його частка у загальному експорті сягала 40%, з яких зернові займали близько 30%. Україна була серед світових лідерів із експорту пшениці, кукурудзи та соняшникової олії, щорічно поставляючи понад 50 млн тонн зерна на міжнародні ринки. Однак у 2022 році обсяги експорту скоротилися більш ніж удвічі. Наприклад, експорт пшениці впав до 16 млн тонн проти понад 20 млн тонн у 2021 році, а експорт кукурудзи знизився до 23 млн тонн із 30 млн тонн раніше.

Водночас санкції, накладені на росію, вплинули на глобальні торговельні потоки та спричинили зростання цін на енергоносії. Це призвело до збільшення витрат на імпорт, що додатково ускладнило торговельний баланс України. Водночас переорієнтація України на європейські ринки та її інтеграція в нові торговельні ланцюги створили потенціал для відновлення.

Згідно з представленими даними (таблиця 3.1), з 2014 по 2019 рік Україна мала позитивну динаміку в розвитку людського потенціалу, хоча темпи приросту залишались помірними. Зростання ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (з \$12,237 у 2014 році до \$12,964 у 2019 році), стабільність освітніх показників (очікувані роки навчання близько 13,6–13,7 років) та тривалість життя (зростання до 74,5 років у 2019 році) свідчили про поступове наближення України до більш розвинених країн. Ця тенденція підтверджувала, що при умовах політичної стабільності та економічного

розвитку Україна могла зміцнити свої позиції у глобальному рейтингу Індексу Людського Розвитку.

Таблиця 3.1. – Динаміка індексу людського розвитку України у 2014-2022рр.

Роки	Індекс людського розвитку					Приріст ІЛР у %
	Індекс	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана тривалість навчання	Реальні середні роки навчання	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (у міжнародних доларах)	
2014	0,774	72,6	14,9	11,2	12237	0,000
2015	0,764	73,5	13,8	11,2	11672	-0,010
2016	0,767	74,3	13,6	11,2	11649	+0,003
2017	0,771	74,7	13,7	11,1	12033	+0,004
2018	0,771	74,4	13,6	11,1	12456	0,000
2019	0,774	74,5	13,7	11,1	12964	+0,003
2020	0,762	72,6	13,6	11,1	12699	-0,012
2021	0,755	71,6	13,3	11,1	12567	-0,007
2022	0,734	68,6	13,3	11,1	11416	-0,021
2023	—	—	—	—	—	—

Джерело: складено автором за матеріалами [87].

Військове вторгнення росії в Україну у 2022 році поглибило кризу. Зафіксоване зниження ІЛР до 0,734 (-0,021) відображає руйнівний вплив війни: падіння тривалості життя до 68,6 років, економічний спад через зменшення ВВП на душу населення до \$11,416 і вимушені масові міграції. Україна втратила частину трудових ресурсів, оскільки мільйони громадян були змушені залишити країну, що також позначилося на освітніх та соціальних показниках.

Міжнародний санкційний тиск на росію частково стримав її економічну експансію, але також вплинув на глобальні ринки, зокрема енергетичний сектор, що додатково ускладнило економічне становище України через зростання цін на енергоносії. Україна була змушена адаптувати свою торговельну політику в

умовах скорочення експортних можливостей через блокаду портів і знищення інфраструктури. Це стало викликом для структурних реформ економіки.

Оскільки після 2022 року ведення статистики ускладнилося через активну фазу війни, ІЛР наразі не розраховується централізовано. Військово-політична ситуація також створює певну інформаційну цензуру, що обмежує доступ до об'єктивних даних. Проте очевидно, що теперішній рівень ІЛР є нижчим через виклики, спричинені війною.

У контексті збройної агресії РФ проти України санкції стали ключовим елементом глобальної підтримки, спрямованої на послаблення російського економічного потенціалу. Однак для досягнення максимальної ефективності санкційних механізмів потрібна їх подальша оптимізація. На основі аналізу міжнародного досвіду, актуального контексту та особливостей української ситуації пропонуються заходи, які сприятимуть підвищенню результативності санкцій і водночас створять нові можливості для України.

По-перше, санкційна політика потребує розширення у високотехнологічних секторах, адже російська економіка значною мірою залежить від імпорту передових технологій, таких як напівпровідники, штучний інтелект та засоби кібербезпеки. Обмеження доступу Росії до цих технологій не лише послабить її військові можливості, але й уповільнить модернізацію критичних галузей. Доцільно створити міжнародний консорціум, який би контролював експорт високотехнологічної продукції, запроваджував цифрові обмеження та блокував доступ Росії до глобальних хмарних сервісів.

По-друге, подальша ізоляція російських фінансових установ та обмеження доступу Росії до міжнародних валютних ринків ускладнять фінансування військових операцій і стабілізацію економіки. Особливу увагу слід приділити моніторингу обходу санкцій через криптовалюти та офшорні зони. Залучення міжнародних фінансових регуляторів для блокування активів російських еліт може стати важливим кроком у боротьбі з прихованими економічними потоками.

По-третє, енергетичний сектор також залишається критично важливим. Незважаючи на значні санкції, росія досі отримує чималі доходи від експорту енергоносіїв. Слід запроваджувати додаткові обмеження, такі як розширення цінових бар'єрів чи ембарго на окремі види продукції, адже такі види санкцій можуть суттєво знизити доходи країни-агресора. У цьому процесі Україна має зайняти активну позицію, виступаючи як ключовий енергетичний транзитний хаб у регіоні. Розширення співпраці з країнами Каспійського регіону для постачання енергоносіїв до Європи, а також інтеграція до європейської енергетичної системи сприятимуть посиленню енергетичної незалежності України та її партнерів.

Особливу увагу варто приділити санкціям, спрямованим на ізоляцію російських еліт. Заборона доступу до західної освіти, лікування, культурних та спортивних заходів може створити додатковий тиск на політичне керівництво росії. Санкції такого характеру не лише посилять міжнародну ізоляцію, але й підірвуть підтримку війни серед впливових суспільних груп всередині росії.

Ефективність санкційної політики залежить також від узгодженості дій союзників, тому створення міжнародного санкційного комітету за участі країн G7, ЄС та України дозволить підвищити міжнародну координацію, уникнути дублювання санкційних механізмів та оперативно реагувати на спроби їх обходу. Україна, як держава, що безпосередньо зазнала агресії, має відігравати провідну роль у розробці таких стратегій, пропонуючи аналітичну базу та рекомендації для міжнародної спільноти. Таким чином, запропоновані заходи оптимізації спрямовані не лише на посилення санкційного тиску на росію, але й на створення сприятливих умов для зміцнення міжнародних позицій України. Ефективна реалізація цих ініціатив вимагатиме як дипломатичних зусиль, так і активної участі у формуванні глобальної санкційної політики. Це дозволить Україні не лише стати одним із лідерів у санкційній коаліції, але й максимально використати потенціал міжнародної підтримки для власного розвитку.

Сучасні геополітичні реалії формують нові можливості та виклики для України в пошуку міжнародних партнерств. У контексті військової агресії рф та

глибоких економічних змін у світі, Україна має активно шукати союзників, здатних надати всебічну допомогу у відновленні економіки та забезпеченні стійкого розвитку. Пошук таких партнерств передбачає не лише інтеграцію у вже існуючі альянси, але й ініціювання нових форм співпраці, які відповідатимуть національним інтересам.

Перш за все, Україна повинна продовжувати інтеграцію до європейських та трансатлантичних структур. Поглиблення відносин із Європейським Союзом, зокрема в межах політики асоціації, дозволить прискорити економічні реформи та отримати доступ до фінансових інструментів, таких як програми реконструкції та стабілізації. Для цього необхідно створити міжурядові платформи, які забезпечать ефективне використання грантових і кредитних коштів на відновлення інфраструктури, розвиток промисловості та підтримку малого й середнього бізнесу.

Другим перспективним напрямком є зміцнення співпраці з Польщею, країнами Балтії, Чехією, Словаччиною та Румунією. Ці держави мають схожі глобальні виклики у сфері безпеки та економіки, тому створення регіональних ініціатив у таких галузях, як енергетична безпека, розвиток транспортної інфраструктури й оборонна кооперація, матиме обопільну вигоду. Участь у проєктах, таких як «Тримор'я», дозволить Україні інтегруватися до нових енергетичних та логістичних маршрутів.

Іншим перспективним напрямком є розширення співпраці з країнами Глобального Півдня — такими як Індія, Бразилія, ПАР, а також державами Південно-Східної Азії. Ці регіони демонструють зростаючу економічну динаміку та зацікавленість у розвитку двосторонніх зв'язків. Україна може запропонувати їм співпрацю в агропромисловій сфері, де вона є світовим лідером, а також у технологічних галузях, пов'язаних із цифровізацією та енергетикою. Для ефективної взаємодії важливо ініціювати спільні торговельно-економічні форуми та укласти угоди про вільну торгівлю. Не менш важливим є розвиток регіональних альянсів у Центральній та Східній Європі.

Отже, аби оптимізувати політику в умовах всестороннього санкційного тиску Україні слід також активніше використовувати можливості, які пропонують міжнародні фінансові інституції, зокрема МВФ, Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку. Для цього необхідно посилити прозорість управління фінансовими ресурсами та розробити довгострокові програми, спрямовані на підтримку економічного зростання, боротьбу з корупцією та поліпшення бізнес-клімату. Ініціатива з формування нових альянсів має включати культурну та наукову дипломатію. Україна може стати центром регіонального обміну знаннями, організовуючи міжнародні конференції, освітні програми та наукові дослідження, орієнтовані на спільну розробку інновацій в області нано-технологій, ІТ та медицини. У довгостроковій перспективі формування альянсів має базуватися на спільних цінностях і взаємній вигоді. Україна може запропонувати світу не лише свій потенціал у сфері ресурсів, але й сильну позицію як стратегічний партнер у вирішенні глобальних викликів. Всі ці заходи сприятимуть стабільному економічному зростанню, посиленню міжнародного авторитету України та її інтеграції до світового співтовариства.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі дослідження оцінювалась ефективність економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики, зокрема у стримуванні військової агресії РФ проти України. Аналіз показав, що міжнародні санкції, такі як обмеження цін на нафту, обмеження експорту технологій, замороження активів і блокування доступу до світових фінансових ринків, мали значний вплив на російську економіку. Вони суттєво обмежили доступ Росії до ресурсів, які могли б бути використані для військових потреб, змусивши її економіку адаптуватись до воєнних умов. Це спричинило скорочення темпів економічного зростання РФ, зменшення валютних резервів, ускладнення фінансування військових дій та поступову втрату позицій на світовому ринку енергоресурсів. Хоча Росія змогла

частково адаптуватись через переорієнтацію експорту та посилення економічних зв'язків із окремими країнами, санкції значно послабили її економічний і військовий потенціал.

Щодо України, санкційний тиск на РФ, не стали ключовим фактором економічних втрат, оскільки більшість проблем була зумовлена безпосереднім військовим вторгненням, руйнуванням інфраструктури та порушенням традиційних торговельних ланцюгів. Проте, російсько-українська торгівля історично мала значний обсяг, тому санкції завдали Україні додаткових труднощів у короткостроковій перспективі. Водночас Україна поступово переорієнтовується на нові ринки збуту та активно інтегрується у глобальну економіку через створення нових торговельних альянсів і укладення угод із міжнародними партнерами.

Під час дослідження було встановлено, що застосування санкцій виявилось частково ефективним у стримуванні агресії РФ, проте їх роль у збереженні суверенності України є дуже важливою. Санкції стали одним із інструментів, які дозволили Україні отримати міжнародну підтримку, послабити агресора та збільшити витрати на ведення війни для Росії.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок про необхідність подальшого посилення санкційного тиску на Росію, зокрема санкційна політика потребує розширення у високотехнологічному, фінансовому та енергетичному секторах. Україна також повинна розширювати співпрацю із країнами-партнерами для створення торгових альянсів, які сприятимуть економічній інтеграції та зниженню залежності від впливу глобальних санкцій. У довгостроковій перспективі такі дії допоможуть зміцнити економічну стійкість України та сприяти її поступовому виходу з кризи, спричиненої війною.

ВИСНОВКИ

Економічні санкції є багатограним і складним невіддільним інструментом міжнародної політики, який дедалі більше використовується як альтернатива військовій силі для досягнення геополітичних і стратегічних цілей. Вони мають широкий спектр застосування, охоплюючи економічні, політичні та соціальні аспекти, і демонструють значну адаптивність залежно від специфіки конфліктів, проти яких вони спрямовані.

Проведене дослідження засвідчило, що санкції виконують кілька важливих функцій: стримують небажану поведінку держав-об'єктів, примушують їх до змін, використовуються як превентивний захід і сигналізують міжнародному співтовариству про позицію тих країн, що їх застосовують. У ході дослідження було детально проаналізовано ефективність та наслідки санкцій у сучасному світі, з особливим акцентом на їхній вплив у контексті російської агресії проти України.

Всі основні види економічних санкцій можна класифікувати за такими основними категоріями: персональні санкції, фінансові обмеження, торговельні ембарго, і комплексні санкції, які поєднують кілька вищезазначених елементів. Такий підхід до класифікації дозволяє точніше оцінювати ефективність санкцій у залежності від їхнього спрямування та контексту. Підсумовуючи методологію досліджень ефективності санкцій, можемо викоремити економетричних моделі, які дозволяють кількісно визначити вплив обмежень на макроекономічні показники держав-об'єктів та спосіб порівняння випадків «case studies», як основні методи дослідження.

Санкції діють як механізм створення економічного тиску, впливаючи на фінансові, торговельні, промислові та соціальні аспекти функціонування держави-об'єкта. Проте їхня здатність забезпечувати довгострокові політичні зміни є обмеженою через низку причин, що обумовлюють особливості їхньої дії. Ефективність санкцій прямо залежить від того, наскільки глибоко економіка країни-об'єкта інтегрована у глобальні ринки. Держави з високою залежністю

від зовнішньої торгівлі, зазнають значного тиску через обмеження доступу до ключових експортних ринків, як це сталося з нафтовим сектором Ірану. Однак країни з меншою інтеграцією або ті, що вже перебувають в умовах ізоляції, як Північна Корея, мають меншу вразливість до таких обмежень, оскільки їхні економічні зв'язки із зовнішнім світом обмежені.

Еволюція санкцій у світі відображає зміни в міжнародній політиці, розвитку економік та глобальних процесах. Від початку свого застосування економічні санкції здебільшого були обмежені до торгових ембарго і блоkad, які використовувалися як інструмент тиску під час війни або політичних криз. Однак справжній бум санкцій як інструменту міжнародної політики розпочався після Другої світової війни, коли на зміну традиційним військовим методам прийшли економічні обмеження, як альтернатива військовим діям.

Після закінчення холодної війни, санкції стали важливим інструментом міжнародної політики, спрямованим на підтримку прав людини, демократичних змін і боротьбу з агресією. ООН і окремі держави, зокрема США та ЄС, почали застосовувати широкі економічні санкції проти режимів, що порушували міжнародне право або вели агресивну політику. Сучасний етап застосування санкцій характеризується дедалі більш складними і різноманітними методами впливу, зокрема заморожуванням активів, заборонаю на імпорту або експорт, обмеженням доступу до фінансових ринків та технологічних ресурсів. Санкції стали інструментом, що може використовуватися як окремими державами, так і міжнародними організаціями, зокрема ЄС та ООН, для регулювання конфліктів, а також для здійснення політичного та економічного тиску на країни, які порушують міжнародні норми.

Санкції показують високу ефективність лише за умови широкої міжнародної підтримки. Розрізнені або односторонні санкції можуть бути менш дієвими, оскільки країна-об'єкт знаходить можливості для співпраці з іншими державами, які не приєднуються до обмежень. Санкції мають обмежений вплив на держави, які здатні диверсифікувати свої економічні зв'язки. Венесуела і росія змогли знайти нових партнерів на міжнародній арені, що дозволило частково

компенсувати втрати від західних обмежень. Зокрема, розвиток економічних і торговельних відносин із країнами Азії, Латинської Америки чи Африки зменшує ефективність санкційного тиску.

На сучасному етапі економічні санкції стали більш точковими і цілеспрямованими. Персональні санкції, фінансові рестрикції, обмеження доступу до високих технологій та ресурсоємних ринків є основними формами їх застосування. Такий підхід спрямований на мінімізацію побічних ефектів для країн, що запроваджують санкції, і водночас підвищує їхню ефективність. Це дозволяє уникати масштабного негативного впливу на глобальну економіку, який спостерігався у випадках застосування повних економічних ембарго в минулому.

Деякі держави демонструють високу здатність адаптуватися до санкцій, розвиваючи внутрішнє виробництво, створюючи тіньові економічні схеми задля обходу обмежень. Політичні режими в авторитарних державах часто мають високий рівень стійкості до внутрішнього тиску, навіть у разі значного погіршення економічної ситуації. Санкції рідко призводять до політичної дестабілізації, оскільки авторитарні уряди мають засоби контролю над суспільством. У випадку Венесуели навіть масштабна економічна криза не змогла змінити політичний режим, що свідчить про обмежену спроможність санкцій впливати на внутрішньополітичну ситуацію.

Таким чином, санкції діють ефективно, коли вони спрямовані на високозалежні від зовнішніх ринків держави, мають глобальну координацію та спричиняють суттєві труднощі для адаптації. Однак довгострокові політичні зміни можливі лише за умови системної ізоляції країни-об'єкта та комплексного підходу, що враховує не лише економічний, але й політичний та соціальний контексти. Ефективність санкцій завжди буде залежати від спроможності держав, які їх запроваджують, підтримувати єдність і систематичність у їхньому застосуванні.

В контексті війни в Україні санкції стали важливим інструментом міжнародного тиску. Наслідки санкцій для росії виявилися суттєвими: зростання

бюджетного дефіциту, скорочення валютних резервів, зниження обсягів інвестицій, а також погіршення стану енергетичного сектору, що суттєво обмежило військовий та економічний потенціал росії.

Але, для того щоб санкційна політика України була ефективною в посиленні міжнародного тиску на рф, санкції повинні включати заборону на постачання технологій для видобутку та переробки нафти і газу. Також, потрібно продовжувати посилювати санкції на експорт нафти, газу та вугілля, зокрема забороняти постачання до держав, які мають значну економічну взаємодію з росією (наприклад, Китай, Індія). Посилення санкцій на експорт компонентів для виробництва зброї, таких як мікросхеми, оптика, а також технології для створення сучасних ракетних систем, засобів радіоелектронної боротьби тощо. Всі ці заходи суттєво ускладнять здатність росії виробляти новітню зброю та підтримувати високий рівень військових можливостей.

В умовах економічних викликів, всебічних санкцій та зміни традиційних торговельних партнерів, перспективним напрямком для України є участь у проєкті «Тримор'я», який сприятиме посиленню енергетичної та транспортної інтеграції з країнами Центрально-Східної Європи. Це дозволить Україні розширити можливості для економічного співробітництва, забезпечити альтернативні енергетичні ресурси та сприяти інфраструктурному розвитку. Водночас Україна має зміцнювати співпрацю з країнами Центральної та Східної Європи (Польщею, Чехією, Словаччиною, країнами Балтії та Румунією) і шукати нові партнерства із країнами глобального Півдня, такими як Індія, Бразилія, ПАР, а також держави Південно-Східної Азії.

Отже, санкції, як єдиний інструмент невійськового тиску в міжнародній політиці, мають безсумнівну значущість у забезпеченні дотримання міжнародного права, прав людини та норм мирного співіснування держав. Вони дозволяють міжнародному співтовариству впливати на поведінку агресивних чи авторитарних режимів, не вдаючись до насильницьких методів, що знижує ризик людських жертв та руйнувань, властивих військовим конфліктам. Це робить

санкції найбільш прийнятним та етичним інструментом у багатьох випадках порушення суверенітету, міжнародного права чи прав людини.

Однак, щоб максимізувати ефективність санкцій, важливо систематизувати та організувати процес їх застосування та моніторингу. Оскільки санкції не завжди дають миттєвий або очевидний результат, важливо створити міжнародні органи чи незалежні комітети, які б оцінювали їхню ефективність, проводили аналіз і надавали рекомендації щодо їх оптимізації. Ці органи могли б стежити за виконанням санкцій та забезпечувати їх координацію між різними державами та міжнародними організаціями. Створення незалежних механізмів, таких як комітети чи спеціальні агентства при ООН чи ЄС, дозволить зібрати об'єктивні дані про ефективність санкцій, що буде сприяти більш точному та справедливому їх застосуванню.

Підтримка незалежних механізмів контролю дозволить забезпечити постійний зворотний зв'язок та адаптацію санкцій у відповідь на зміну обставин. Це може включати модифікацію санкцій залежно від їх впливу на економіку чи суспільство, а також можливість застосування більш точкових і цілеспрямованих санкцій, спрямованих на ключових осіб або сектори, що чинять найбільший опір змінам. У цьому контексті санкції будуть працювати більш ефективно, дозволяючи уникнути непотрібних економічних або соціальних втрат для тих, хто не є частиною режиму, а також знижуючи ефективність санкцій на малій чи локальній шкалі, коли це можливо.

Враховуючи ці аспекти, можна стверджувати, що санкції мають визначальне місце в арсеналі міжнародної політики, і навіть їх часткова ефективність вже вказує на важливість продовження їхнього застосування та дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансовоекономічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко, Б. Санакоєв, О. В. Неклеса. Дніпро: ДДУВС, 2019. 312 с.
2. Семенко О., Добровольський Ю., Ярмольчик М. та ін. Економічні санкції у сучасному світовому господарстві: *Науковий журнал «Соціальний розвиток і безпека»* 2022. Серія. 12, Номер. 1. С. 179–197.
3. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. с. 512
4. Jose. C., Aurora G., Antonio C., On the Determinants of Sanctions Effectiveness: An Empirical Analysis by Using Duration Models *Economies* 2023, 11(5),136; URL: <https://doi.org/10.3390/economies1105036> (дата звернення 17.09.2024)
5. Filipenko A., Bazhenova O., Stakanov R. Economic sanctions: theory, policy, mechanisms: *Baltic Journal of Economic Studies* Vol. 6, No. 2 2020. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-2-69-80> (дата звернення 17.09.2024)
6. Bryan R. Early, Menevis Cilizoglu Economic Sanctions in Flux: Enduring Challenges, New Policies, and Defining the Future Research Agenda: *International Studies Perspectives*, Volume 21, Issue 4, November 2020, PP. 438–477. URL: <https://academic.oup.com/isp/article-abstract/21/4/438/5822053?login=false> (дата звернення 17.09.2024)
7. Hufbauer G., Schott J., Elliott K., Barbara O. Economic Sanctions Reconsidered. Washington D. C.: *Peterson Institute for International Economics*, 2009. 248 p, с. 3 URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/863435/mod_resource/content/0/Gary%20Clyde%20Hufbauer%2C%20Jeffrey%20J.%20Schott%2C%20Kimberly%20Ann%20Elliott%2C%20Barbara%20Oegg-

Economic%20Sanctions%20Reconsidered%20%282008%29.pdf (дата звернення 17.09.2024)

8. Mallard G., Sun J. International Law, Security, and Sanctions: A Decolonial Perspective on the Transnational Legal Order of Sanctions: ANNUAL REVIEW OF LAW AND SOCIAL SCIENCE Volume 20, 2024. URL: <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-lawsocsci-042022-111630> (дата звернення 18.09.2024)

9. Galtung J. On the Effects of International Economic Sanctions. With Examples from the Case of Rhodesia / J. Galtung / *World Politics*. – 1967. – Volume 19. – № 3. – P. 378–416. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/on-the-effects-of-international-economic-sanctions-with-examples-from-the-case-of-rhodesia/DDDDFF52DDBD2EBA7A16FADAEB2ADBB92> (дата звернення 18.09.2024)

10. Valentin von Stosch. “Targeting the Assets of the Russian Central Bank” *Völkerrechtsblog*, April 22, 2024. URL: <https://voelkerrechtsblog.org/targeting-the-assets-of-the-russian-central-bank/> (дата звернення 18.09.2024)

11. Maria Demertzis, Benjamin Hilgenstock, Ben McWilliams, Elina Ribakova, and Simone Tagliapietra. “How Have Sanctions Impacted Russia?” *Bruegel*, October 26, 2022. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia> (дата звернення 18.09.2024)

12. The official website of the Council of the EU and the European Council. “EU Sanctions against Russia Explained,” URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/sanctions-against-russia-explained/>. (дата звернення 18.09.2024)

13. Julian W., Gerhard M., and Clara W., Sanction Dynamics in the Cases of North Korea, Iran, and Russia, *SpringerBriefs in International Relations*, 2022, URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-17397-4>. (дата звернення 20.09.2024)

14. Cory W., Kristin A., Rebecca M. and Dianne E.. “U.S. Sanctions on Russia before 2022.” *Congressional Research Service*, January 18, 2018. URL:

<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45415/13Cory%20Welt> (дата звернення 20.09.2024)

15. Офіційне представництво України про Європейському Союзі, 13 пакетів санкцій ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivprasya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/sankciyi-yes-u-vidpovid-na-agresiyu-rosiyi-ta-proti-kolishnih-visokoposadovciv-ukrayini> (дата звернення 20.09.2024)

16. Riccardo C. Assessing the impact of economic sanctions imposed on fascist Italy by the league of nations: an empirical study. Padua Thesis and Dissertation archive. *Depratment of economic and business science*. 2022/2023. URL: <https://thesis.unipd.it/handle/20.500.12608/59464> (дата звернення 22.09.2024)

17. Daniel W. Drezner The sanctions paradox: Economiucs starecraft and International Relations. Series 65. *University of Chicago*, 1999. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/sanctions-paradox/4542E89CDBABCBE49039C580F9A7F5F3#fndtn-contents> (дата звернення 22.09.2024)

18. Jacques B. Iraq, Serbia: Economic Sanctions and the Transatlantic Debate, by *Ifri*, 2020 URL: <https://www.ifri.org/en/books/iraq-serbia-economic-sanctions-and-transatlantic-debate> (дата звернення 22.09.2024)

19. Bruce W. Jentleson The role of sanctions in ending the war, their broader ripples, and future lessons. *Book*, Sanctions: What Everyone Needs to Know (Oxford University Press, 2022). URL: <https://www.wilsonquarterly.com/quarterly/ripples-of-war/russia-ukraine-sanctions> (дата звернення 22.09.2024)

20. Emily K., Jason B., and Mason W. Sanctions by the Numbers: Economic Measures against Russia Following Its 2022 Invasion of Ukraine. June 16, 2022. *Center for a New American Security*. URL: <https://www.cnas.org/publications/reports/sanctions-by-the-numbers-economic-measures-against-russia-following-its-2021-invasion-of-ukraine> (дата звернення 24.09.2024)

21. Morgan, T. Clifton & Syropoulos, Constantinos & Yotov, Yoto, 2022. "Economic Sanctions: Evolution, Consequences, and Challenges," *School of Economics Working Paper Series 2022-12*, LeBow College of Business, Drexel University. URL: https://ideas.repec.org/p/ris/drxlwp/2022_012.html (дата звернення 24.09.2024)
22. Базиліук Я.Б., Бурбела Т.М., Гавриленко Н.М., та інші Економічні інструменти протидії гібридній агресії. За ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД, 2020. 69 с. с. 9., 144.
23. Abbas A. Iraq: Economic sanctions and consequences, 1990-2000. 2006. URL: <http://iraqieconomists.net/en/wp-content/uploads/sites/3/2018/06/Abbas-Alnasrawi-Iraq-Economic-Sanctions-Consequences-1990-2000-English.pdf> (дата звернення 24.09.2024)
24. Economic Sanctions as Tools of Foreign Policy / Report to the Chairman. Committee on Foreign Relations, U.S. Senate. – Washington D.C. : DIANE Publishing, 1992. – 32 p. (дата звернення 24.09.2024)
25. John F. Economic Sanctions: Sharper a vital foreign policy tool. Issue Brief: Atlantic Council, June 2017. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/economic-sanctions-sharpening-a-vital-foreign-policy-tool-2> (дата звернення 29.09.2024)
26. Adam Dubard Why sanctions don't work: *Fall 2021 – Marcellus Policy Analysis* URL: <https://jqas.org/wp-content/uploads/2022/01/DuBard-Analysis.pdf> (дата звернення 29.09.2024)
27. Daniel P., Rodney D. The sword and the shield: The economics of targeted sanctions: *European Economic Review* Volume 130, pp. 35-56. November 2020. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0014292120302178> (дата звернення 29.09.2024)
28. Gabriel F., Clifton M., Yotov V. Understanding economic sanctions: Interdisciplinary perspectives on theory and evidence: *European Economic Review* Volume 135, June 2021 URL:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0014292121000738>]. (дата звернення 29.09.2024)

29. Daniel W. Drezner How not to sanction: *Journal of International Affairs* Vol. 5 *Oxford University Press* p. 1533-1552. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=5FhwtW8AAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=5FhwtW8AAAAJ:REL VpAr6_7wC]. (дата звернення 29.09.2024)

30. Gary H. Euijin J. What's new in economic sanctions? *Peterson Institute for International Economics, United States: European Economic Review* URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7518878/> (дата звернення 1.10.2024)

31. Giumelli, F. A Comprehensive Approach to Sanctions Effectiveness: Lessons Learned from Sanctions on Russia. *Eur J Crim Policy Res* 30, 211–228 (2024). URL: <https://doi.org/10.1007/s10610-024-09585-x> (дата звернення 1.10.2024)

32. Dursun P., Cooper D. Coercive or Corrosive: The Negative Impact of Economic Sanctions on Democracy: *International Interactions* Vol. 36 (3), 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/228154161_Coercive_or_Corrosive_The_Negative_Impact_of_Economic_Sanctions_on_Democracy (дата звернення 1.10.2024)

33. Kornel M., Christine McDaniel, Simon S., Marinos T. Estimating the Economic Effects of Sanctions on Russia: an Allied Trade Embargo: *European University Institute*. 2022. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/74493/RSC_WP_2022_36.pdf?sequence=1 (дата звернення 1.10.2024)

34. Martin C., Hans L. A GEM for Streamlined Dynamic CGE Analysis Structure, Interface, Data, and Macro Application, World Bank Group, 2017. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/809431513192051763/pdf/WPS8272.pdf> (дата звернення 1.10.2024)

35. Alex A. «The Influence of Economic Sanctions on Regional Stability: A Comparative Analysis of US Sanctions on Iran and North Korea» Vol. 1 No. 2 (2024): *International Journal of Social and Human* URL:

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2098897> (дата звернення 4.10.2024)

36. A Cooper Drury, Dursun P. «Economic sanctions and women's status in target countries» *Handbook on Gender in World Politics*. Edward Elgar Publishing pp. 245-254. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=GCh0VWYAAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=GCh0VWYAAAAAJ:blknAaTinKkC (дата звернення 4.10.2024)

37. Bergeijk, P. A. War, sanctions, peace? Working Paper No. 706. *International Institute of Social Sciences*. 2022, November. URL: <https://pure.eur.nl/ws/portalfiles/portal/72262951/wp706.pdf>.

38. Francisco R. The Human Consequences of Economic Sanctions: *Center for economic and policy research*. 2023. URL: <https://cepr.net/report/the-human-consequences-of-economic-sanctions/> (дата звернення 4.10.2024)

39. Özgür Özdamar, Evgeniia Shahin, Consequences of Economic Sanctions: The State of the Art and Paths Forward, *International Studies Review*, Volume 23, Issue 4, December 2021, Pages 1646–1671, URL: <https://doi.org/10.1093/isr/viab029> (дата звернення 4.10.2024)

40. Gerasimos T., Global Autocracies: Strategies of Transnational Repression, Legitimation, and Co-Optation in World Politics, *International Studies Review*, Volume 23, Issue 3, September 2021, Pages 616–644, <https://doi.org/10.1093/isr/viaa061> (дата звернення 8.10.2024)

41. Jonathan Masters. What Are Economic Sanctions? : *Council on Foreign Relations*, 2024. URL: <https://www.cfr.org/background/what-are-economic-sanctions> (дата звернення 8.10.2024)

42. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник. Київ: Вид-во Zmina, 2023. С. 20-35. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/03/zmina-encyclopedia-of-sanctions_web.pdf (дата звернення 8.10.2024)

43. Simola H. «What the literature says about the effects of sanctions on Russia» : Bank of Finland Institute for Emerging Economies 2023 No. 8 URL:

<https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/52716/bpb0823.pdf> (дата звернення 8.10.2024)

44. CEIC, Iran Crude Oil: Exports 1980-2023 URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/iran/crude-oil-exports> (дата звернення 9.10.2024)

45. Troy S. Removing Sanctions on North Korea: Challenges and Potential Pathways: *United States Institute of Peace*, December 10, 2021. URL: <https://www.usip.org/publications/2021/12/removing-sanctions-north-korea-challenges-and-potential-pathways> (дата звернення 9.10.2024)

46. Frank A., Daniel J. The Case for Maximizing Engagement with North Korea By focusing primarily on deterrence and pressure, the United States has pursued security with one hand tied behind its back: *United States Institution of Peace*, April 20, 2020. URL: <https://www.usip.org/publications/2021/04/case-maximizing-engagement-north-korea> (дата звернення 9.10.2024)

47. Matthias N., Florian N. The impact of US sanctions on poverty for *Journal of Development Economics*, 2016, vol. 121, issue C, 110-119 URL: https://econpapers.repec.org/article/eedeveco/v_3a121_3ay_3a2016_3ai_3ac_3ap_3a110-119.htm (дата звернення 10.10.2024)

48. Mohhamed S., Azzam A. The Effects Of Economic Sanctions On International Relations: *Al Istiqlal University Research Journal*, Vol. 8 (2) December 2023 URL: https://www.researchgate.net/publication/377827663_The_Effects_Of_Economic_Sanctions_On_International_Relations (дата звернення 10.10.2024)

49. Hana Attia, MA & Dr. Julia Grauvoge Sanctions in International Relation: *University of Hamburg, Faculty of economics social sciences*, 2021. URL: https://www.hanaattia.com/uploads/Syllabus_SanctIR_SS2021.pdf (дата звернення 10.10.2024)

50. Ishhoki O., Ribakova E., Eberly J., Steinsson J. "What role should sanctions play in foreign policy?": *The brookings podcast on economic activity*. Washington, D.C. Wednesday, October 23, 2024. URL:

<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2024/10/BPEA-Itzhoki-Ribakova-20241023.pdf> (дата звернення 10.10.2024)

51. Brown S., Taqa A. Economic Sanctions as a Tool of Foreign Policy: Effectiveness and Ethical Considerations: *International Journal of Transcontinental Discoveries (IJTD)*, ISSN: 3006-628X Volume 11, Issue 1, January-December, 2024 URL:

https://www.researchgate.net/publication/383847462_Economic_Sanctions_as_a_Tool_of_Foreign_Policy_Effectiveness_and_Ethical_Considerations (дата звернення 13.10.2024)

52. Todd H., Krolikowski A., Making Sense of China's Belt and Road Initiative: A Review Essay. Oxford Academic. International Studies Review, Volume 24, Issue 3, September 2022. URL: <https://academic.oup.com/isr/article/24/3/viac023/6654852> (дата звернення 13.10.2024)

53. Atkins E., Taylor M., Raymond W., Nick A., Sihao H. Two Paths: Why States Join or Avoid China's Belt and Road Initiative. Oxford Academic. Global Studies Quarterly, Volume 3, Issue 3, July 2023. URL: <https://academic.oup.com/isagsq/article/3/3/ksad049/7276354?login=false> (дата звернення 13.10.2024)

54. Weiyi Shi, Min Ye. CHINESE CAPITAL GOES GLOBAL: THE BELT AND ROAD INITIATIVE AND BEYOND. Cambridge University Press. November, 2021. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-east-asian-studies/article/abs/chinese-capital-goes-global-the-belt-and-road-initiative-and-beyond/2C92CB50DF247426B0607AC5D8B0A6BC> (дата звернення 13.10.2024)

55. Human Rights Watch. China: Unrelenting Crimes Against Humanity Targeting Uyghurs. August, 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/08/31/china-unrelenting-crimes-against-humanity-targeting-uyghurs> (дата звернення 14.10.2024)

56. Human Rights Watch. China: Unrelenting Crimes Against Humanity Targeting Uyghurs. August, 2023. URL:

<https://www.hrw.org/news/2023/08/31/china-unrelenting-crimes-against-humanity-targeting-uyghurs> (дата звернення 14.10.2024)

57. Human Rights Watch. Myanmar, Sanctions, and Human Rights. 2021. URL: <https://www.hrw.org/news/2021/02/18/myanmar-sanctions-and-human-rights> (дата звернення 14.10.2024)

58. Official document, Master Sanctions List. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/10/Master-Sanctions-List-Updated-10-01-2024-.pdf> (дата звернення 14.10.2024)

59. All economic indicators for all countries. URL: <https://tradingeconomics.com/indicators> (дата звернення 17.10.2024)

60. (WITS) World Integration Trade Solution. Trade statistics by country / region. Database. URL: <https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en> (дата звернення 17.10.2024)

61. TRADING ECONOMICS, Exports by all countries. Database. URL: <https://tradingeconomics.com/countries?g=exports-by-country> (дата звернення 17.10.2024)

62. ABRAMS. World Trade Wiki. Global Trade Data, Export and Import. URL: <http://surl.li/ksymzi> (дата звернення 17.10.2024)

63. Чорногор Я., Радь П., Черниш А. Вплив економічних санкцій на економіку російської федерації в умовах її повномасштабної агресії проти України. *Рада зовнішньої політики «Українська Призма», Міністерство зовнішніх справ.* URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2023/08/Ukr_Prism_05_Sanctions-against-Russia.pdf (дата звернення 18.10.2024)

64. Statista. Growth of the real gross domestic product (GDP) from 1st quarter 2018 to 1st quarter 2024(compared to the same quarter of the previous year) URL: <https://www.statista.com/statistics/276951/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-russia-by-quarter/> (дата звернення 18.10.2024)

65. Ycharts. European Union Natural Gas Import Price (I:EUNGIP). URL: https://ycharts.com/indicators/europe_natural_gas_price (дата звернення 18.10.2024)

66. Trading Economics. Official statistics: Russia GDP. URL: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp> (дата звернення 20.10.2024)

67. Всесвітній форум: Standfor. План дій 3.0 Посилення санкцій проти росії, *документ робочої групи №19*. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/27/49/b79f8cf4e834e3d67f914d07e8381140_1715857759.pdf (дата звернення 20.10.2024)

68. International Monetary Fund (IMF). (2023). "World Economic Outlook: Inflation Dynamics in the Russian Federation." URL: <https://www.imf.org/en/Countries/RUS> (дата звернення 20.10.2024)

69. Trading Economics. Official statistics: Russia Inflation Rate. URL: <https://tradingeconomics.com/russia/inflation-cpi> (дата звернення 20.10.2024)

70. Орлюк. М. Дефіцит бюджету Росії вже перевищив річний план на 850 мільярдів рублів. *Бізнес Цензор*, 2023. URL: https://biz.censor.net/news/3417599/defitsyt_byudjetu_rosiyi_vje_perevyschyv_richnyyi_plan_na_850_milyardiv_rubliv (дата звернення 21.10.2024)

71. Korsunskaya D., Alexander M., Fincher C. Russia's defence spending jumped 282% y/y to \$26 bln in Jan-Feb -budget data. Reuters. May, 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-defence-spending-jumped-282-yy-26-bln-jan-feb-budget-data-2023-05-15/> (дата звернення 21.10.2024)

72. US Dollar/Russian ruble FX Spot Rate 1998-2024 URL: <https://markets.ft.com/data/currencies/tearsheet/summary?s=USDRUB> (дата звернення 21.10.2024)

73. Congressional Research Service. The Economic Impact of Russia Sanctions. 2022. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12092/2> (дата звернення 22.10.2024)

74. Vladimir S. "Gazprom Loss Shows Struggle to Fill EU Gas Sales Gap with China." *Reuters*, May 13, 2024. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/gazprom-loss-shows-struggle-fill-eu-gas-sales-gap-with-china-2024-05->

13/#:~:text=Russia%20supplied%20a%20total%20of,to%2028.3%20bcm%20last%20year (дата звернення 22.10.2024)

75. Bloomberg. “Russia Forecasts Lower Price for Its Gas to China versus Europe.” April 23, 2024. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-23/russia-forecasts-lower-price-for-its-gas-to-china-versus-europe> (дата звернення 22.10.2024)

76. Statista. Gazprom Revenue from 2014 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/350719/net-revenue-gazprom-worldwide> (дата звернення 23.10.2024)

77. Boris Grozovski. Putin’s War Costs: Shifting the Burden to the Population. Wilson Center, 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/putins-war-costs-shifting-burden-population> (дата звернення 23.10.2024)

78. Feveile Adolfsen, Rinalds Gerinovics, Ana-Simona Manu, Adrian Schmith. Oil price developments and Russian oil flows since the EU embargo and G7 price cap. *ECB Economic Bulletin*, Issue 2/2023. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2023/html/ecb.ebbox202302_02~59c965249a.en.html (дата звернення 23.10.2024)

79. Trading Economics. Official statistics: Urals Oil. URL: <https://tradingeconomics.com/commodity/urals-oil> (дата звернення 24.10.2024)

80. Marcotrends. Russia Unemployment Rate 1991-2024 URL: <https://ourworldindata.org/grapher/unemploymentrate?tab=chart&time=2012..latest&country=~RUS> (дата звернення 24.10.2024)

81. Kern Alexander. The Origins and Use of Economic Sanctions. *Chapter 1 in Economic Sanctions*, 2009, pp 8-29 from Palgrave Macmillan. URL: https://econpapers.repec.org/bookchap/palpalchp/978-0-230-22728-6_5f2.htm (дата звернення 24.10.2024)

82. Trading Economics. Official statistics: Ukraine GDP. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp> (дата звернення 24.10.2024)

83. Мінфін. Індекс інфляції в Україні 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення 26.10.2024)

84. XE. Official statistics: Ukrainian Hryvnia to US Dollar Exchange Rate Chart. URL: <https://www.xe.com/currencycharts/?from=UAH&to=USD&view=10Y> (дата звернення 26.10.2024)

85. Our World in Data. Official statistics: Unemployment rate. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/unemployment-rate?tab=chart&time=2012..latest&country=~UKR> (дата звернення 26.10.2024)

86. Trading Economics. Official statistics: Ukraine Balance of Trade. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/balance-of-trade> (дата звернення 26.10.2024)

87. UNDP. Human Development Report. Human Development Index 1990-2024 (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення 27.10.2024)